

Ivan MAGDALENIĆ

HRVATSKO RADNIŠTVO I SOCIJALNA PRAVDA

Rezultati empirijskog istraživanja

Ivan Magdalenic - HRVATSKO RADNIŠTVO I SOCIJALNA PRAVDA

Biblioteka: RADNO I SOCIJALNO PRAVO

Izdavači: CENTAR ZA INDUSTRIJSKU DEMOKRACIJU SSSH i
FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG

Za izdavače: Dr. Božo Žaja i Dr. Nenad Zakošek

Urednik: Hašim Bahtijari

Tehnički urednik: Marijan Mikulec

Izrada grafikona: Predrag Grozdanić

Lektorica: Đurđica Pavlović

Naslovna stranica i računalna obrada: ART FORMA

Tisak: GRAFEX

ISSN 1330-1640 SINDIKALNA AKCIJA

A 98 - 11846

Centar za industrijsku demokraciju SSSH
Friedrich-Ebert-Stiftung

ZAGREB, rujan 1998.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
UVOD	7
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I	
UZORAK ISPITANIKA	15
Metodologija	15
Uzorak	16
SOCIJALNA PRAVDA U KONTEKSTU	
NAJVIŠIH VREDNOTA USTAVNOG	
PORETKA REPUBLIKE HRVATSKE	33
Prihvaćenost najviših vrednota	33
Ocjena ostvarenosti najviših vrednota	43
Zaključna razmatranja	62
POIMANJE SOCIJALNE PRAVDE	65
Pregled	65
Načelo jednakih šansi	71
Načelo ovlasti	81
Načelo zasluga	84
Načelo funkcionalne nejednakosti	102
Načelo potreba	111
Načelo jednakosti zarada	124
Pogled iz drugog kuta	135
<i>- Žene i muškarci</i>	136
<i>- Stariji i mlađi radnici</i>	137
<i>- Obrazovaniji i manje obrazovani</i>	139
<i>- Radnici na različitim vrstama posla</i>	141
<i>- Siromašniji i manje siromašni</i>	143
<i>- Članovi i nečlanovi sindikata</i>	145
Rezultati faktorske analize	147
Zaključak	156
Prilog 1	159
Prilog 2	171

PREDGOVOR

U ovome su radu izneseni rezultati istraživanja o tome kako hrvatsko radništvo poima socijalnu pravdu - jednu od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske, koliko tu vrednotu prihvaća te što misli o njezinoj ostvarenosti "sada i ovdje".

Inicijator i organizator istraživanja bio je Centar za industrijsku demokraciju Saveza samostalnih sindikata Hrvatske, a značajnu financijsku potporu pružio je zagrebački ured Zaklade Friedrich Ebert. Valja naglasiti kako Zaklada nije postavila apsolutno nikakve uvjete u pogledu konkretnog sadržaja i metodologije istraživanja, kao ni interpretacije rezultata. Isto tako, autor je - dakako, nakon okvirnog dogovora o sadržaju istraživanja - bio potpuno slobodan od bilo kakvoga "direktivnog" utjecaja Centra za industrijsku demokraciju.

Iako je u tekstu koji slijedi riječ o rezultatima znanstvenog istraživanja, on nije pisan "strogo znanstveno", jer mu je glavna namjena poslužiti kao svojevrsno instruktivno štivo sindikalnim aktivistima u njihovim zalaganjima za Hrvatsku kao socijalnu državu i državu socijalne pravde. Naime, iako ima sasvim malo ljudi kojima socijalna pravda nije važna kao društvena vrijednost, konkretna shvaćanja njezina sadržaja veoma su različita, tako da u međusobni interesni sukob mogu doći (štoviše, često i dolaze) pojedinci i društvene skupine koje se - čisto verbalno - podjednako zalažu za (pobliže neodređenu) socijalnu pravdu. Ovo istraživanje barem donekle pokazuje na što misle upravo hrvatski

radnici kad zahtijevaju praved(nij)u raspodjelu društvenog bogatstva.

Pravo "sindikalno čitanje" teksta koji slijedi neće, dakako, nikome donijeti nikakve precizne "recepte", ali će, nadamo se, kreativnim sindikalnim djelatnicima ponuditi barem opće okvire za važan dio njihove aktivnosti. Način iznošenja istraživačkih nalaza prilagođen je u prvom redu njima.

S druge strane, za one koje rezultati istraživanja zanimaju (samo) kao znanstvene činjenice, donosimo primjerenu količinu odgovarajućih informacija o metodologiji prikupljanja i obrade podataka, kako bi naše nalaze eventualno mogli provjeriti vlastitim istraživanjima.

Unaprijed treba reći, a isto će u nastavku više puta biti ponovljeno, kako ovaj rad *ne pokušava odgovoriti na pitanje što je socijalna pravda* s filozofskog, normativno-teorijskog, svjetonazorskog ili nekakvoga sličnoga stajališta. U njemu se, doduše, spominju neke (operacijske) "definicije" toga pojma (zapravo, samo njihovi fragmenti), ali nas ne zanima ni "točnost" tih definicija niti "istinitost" pojedinih teorija, pa s njima ne polemiziramo niti ih uopće kritički analiziramo. Zanima nas samo *prihvaćenost* pojedinih shvaćanja socijalne pravde od strane hrvatskih radnika. Malo slobodnije rečeno, u ovome su istraživanju *sami hrvatski radnici rekli* kakvo shvaćanje socijalne pravde oni smatraju ako ne *istinitim*, ono barem *istinskim*. A u interpretaciji nalaza svojega istraživanja ni autor - koliko god nastojao biti objektivan - nije mogao do kraja zatajiti vlastiti svjetonazor.

U Zagrebu, svibanj 1998.

UVOD

Pravda je, nema dvojbe, jedna od najviših društvenih vrednota u svim civiliziranim ljudskim zajednicama - barem deklarativno. Uostalom, kako slijedi iz riječi Aurelija Augustina, po prihvaćanju ili neprihvaćanju pravde kao vrednote, države se (jedino?) i razlikuju od skupina kriminalaca: *"Odmakne li se pravda, što su kraljevstva ako ne velike razbojničke družine? Jer što su drugo razbojničke družine negoli mala kraljevstva? Ta družina je skupina ljudi kojom voda upravlja, vezani su zajedničkim ugovorom, plijen dijele po uglavljenju zakonu. Ako pridolaskom velikog broja zdvojnika to zlo tako naraste te i mjesta zaposjedne, uspostavi svoje sjedište, osvoji gradove i podjarmi narode, onda sebi bjelodano prisvaja naziv kraljevstva, koje mu javno dodjeljuje ne umanjena pohlepa, nego pridodata nekaženost. Jer i duhovito i istinito odvratio je Aleksandru Velikom neki zarobljeni gusar. Kad je toga čovjeka kralj upitao, što je mislio, kad se upustio po moru napadati, on mu je otvoreno i drsko odgovorio: 'Isto što i ti kad si napao cijeli svijet; ali jer ja to činim s malim brodom, zovu me lopovom; a ti s golemim brodovljem, i zovu te carem.'"*¹

¹ *"O državi božjoj"*, svezak prvi, str. 257; Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982. Vrijedi podsjetiti da je autor navedenih rečenica, kršćanima poznatiji kao Sveti Augustin, živio prije više od 1.500 godina - od 354. do 430. S obzirom na ljepotu prijevoda, osobito na izvanredno očuvan arhaični duh autorovih riječi, red je spomenuti i ime prevoditelja: Tomislav Ladan.

Jednako tako - usprkos prilično velikim razlikama među brojnim definicijama *vrednota*, odnosno *vrijednosti* (čak se ponekad i ta dva pojma ne uzimaju kao sinonimi) - uglavnom nema dvojbe da se "najviše društvene vrednote" mogu shvatiti i kao društveni ideali, odnosno kao najvažniji ciljevi kojima neko društvo teži². Dakle, ako je pravda jedna od najviših društvenih vrednota, onda to drugim riječima znači da sva organizirana ljudska društva streme (među ostalim i) ostvarenju pravde. Opet ćemo reći - barem deklarativno.

No, kad je riječ o pravdi, nemoguće je naći njezino jednostavno, jedinstveno i neproturječno sadržajno određenje - možda baš zato što ona nije samo jedna od najviših društvenih vrednota, nego i jedan od često razmatranih pojmova u mnogim filozofskim i svjetonazorskim sustavima. Čak i neke enciklopedije naprosto preskaču taj pojam, a druge ga uglavnom samo općenito formalno-logički određuju kao "*zahtjev da svatko dobije ono što mu pripada*";³ ili nekim sličnim riječima.

U nastavku tako šturih definicija redovito se opširnije obrazlaže kako jedinstveno poimanje sadržaja (socijalne) pravde zapravo i nije moguće sve dok ljudi - bilo kao pojedinci ili kao najrazličitije društvene skupine - žive u nejednakim uvjetima: ono što jedni smatraju pravednim drugi doživljavaju kao nepravdu, i obrnuto. Zalaaganje za neko konkretno shvaćanje pravde u različitim se društvenim sukobima zapravo pokazuje kao borba za vlastite interese.

2 "Najviše društvene vrednote" - što je, rekli bismo, više politička, odnosno ideološka, nego znanstvena sintagma - svakako ulaze u skupinu tzv. finalnih vrijednosti ili vrijednosti svrhe, a one se, primjerice, mogu definirati na način kako to čini S. Petković, tj. kao "svojstva stanja koja su moguća ali još neostvarena, ili su prošla, tj. jednom već ostvarena ili negirana, pa ih se nastoji ponovo uspostaviti u budućnosti. Dakle, ove vrijednosti su svojstva ciljeva, odnosno svrha: to je vrijednost koju za nas, kao ispunjenje naših napora i akcija, ima neko određeno stanje budućnosti. Kad se to buduće stanje jednom ostvari, ono postaje kvaliteta i dobiva potrošnu ili instrumentalnu vrijednost" (u S. Petković - I. Magdalenić, *Elementi socijalne psihologije*, Zagreb: Liber 1977., str. 226).

3 Za primjer različitog poimanja "vrednota" i "vrijednosti" vidi definicije istog autora u *Rječniku sociologije i socijalne psihologije*, Zagreb: Informator 1977., str. 696-697.

3 Vidi npr. definiciju R. Lukića u *Sociološkom leksikonu* (Beograd: Savremena administracija 1982., str. 484). Takvo se određenje pravde očigledno oslanja na sličnu misao Tome Akvinskoga (1225-1274) iz njegova djela "Summa theologiae". Vidi: R. Weiler, *Uvod u katolički socijalni nauk*, Zagreb: Školska knjiga 1995., str. 58.

U preglednim tekstovima o pravdi redovito se spominje i to kako "ono što nekomе pripada" može biti kazna (pa je onda riječ o "zakonskoj" ili "retributivnoj" pravdi), ili nagrada, odnosno odgovarajući dio društvenoga bogatstva, što se naziva "distributivnom" pravdom, odnosno socijalnom pravdom od užeim smislu riječi.⁴

Socijalna se pravda izričito spominje i u članku 3. Ustava Republike Hrvatske: "*Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost, mirotvornost, SOCIJALNA PRAVDA, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav NAJVIŠE SU VREDNOTE USTAVNOG PORETKA REPUBLIKE HRVATSKE*" (istaknuo I. M.).

Iako nas u ovome radu prije svega zanima samo socijalna pravda "u užem smislu", ipak moramo primijetiti kako je u navedenoj ustavnoj odredbi "pravda uopće" spomenuta u nekoliko svojih značenja, odnosno nekoliko "pojavnih oblika" - osim izričito kao "socijalna pravda", još i kao "poštivanje prava čovjeka" te kao "vladavina prava", a može se prepoznati i u vrednotama "jednakosti", "nacionalne ravnopravnosti" te "nepovredivosti vlasništva".

Inače, kako kažu znalci, "navođenje najviših vrednota ustavnog poretka među temeljnim ustavnim odredbama suvremen je način, prvi put primijenjen u španjolskom Ustavu iz 1978.

4 Postoje, dakako, i drukčije - premda ne bitno različite - klasifikacije pravde. Većina ih, čini se, "vuče podrijetlo" iz Aristotelove "Nikomahove etike". Na primjer, R. Weiler (na istome mjestu u knjizi spomenutoj u prethodnoj bilješci) razlikuje *uzajamnu, razdijelnu, zakonsku i socijalnu* pravednost, pri čemu su određenja "razdijelne" i "socijalne" pravednosti veoma slična.

O razlikovanju značenja pojma pravde, odnosno pravednosti, s jedne strane kao osobne vrline, a s druge kao idealnoga društvenog stanja, kratko ali ponajbolje piše i M. Valoković u članku "Socijalni nauk Crkve i socijalna politika", *Revija za socijalnu politiku*, god. L, br. 1, str. 15-23.

"Pravda", pa i izriekom "socijalna pravda", zajedno s drugim srodnim pojmovima, često se spominje - ponekad određenije, ponekad općenitije - i u brojnim dokumentima koji zajedno čine katolički socijalni nauk (vidi: *Što godina katoličkoga socijalnoga nauka*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.).

Poseban bi prikaz zaslužio opsežni rad N. Tintića "Socijalna pravda", objavljen u *Zborniku Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 32(1982), br. 1-2, str. 1-56. (nastavak rada istog autora pod naslovom "Značenje ideje i načela o pravdi, napose o socijalnoj pravdi, za socijalne akcije i intervencije", *Zbornik PFZ* br. 4/1980., str. 325-368. No, umjesto prikaza na ovome mjestu, taj ćemo rad nekoliko puta spominjati kasnije.

godine, svodenja na zajednički nazivnik i posebnog isticanja onih načelnih odredaba koje su temeljne za čitav ustav i iz kojih se normama članaka koji slijede izvodi i razrađuje cjelina njegova sadržaja. Tako svaki građanin može, pročitavši samo ovu odredbu upoznati i razumjeti sve ono što je bitno za njegov položaj i ostvarivanje njegovih ustavnih prava."⁵ Naravno, "najveći dio tih odredaba" (misli se na najviše vrednote ustavnog poretka - op. I. M.) "pobrobnije se razrađuje u odredbama koje jamče određene građanske slobode i prava. Ali sama ta odredba služi kao osnova za tumačenje ostalih ustavnih odredaba, i time kao uputa zakonodavcu pri razradi pojedinih sloboda i prava, a Ustavni sud je zauzeo stajalište kako ona čini i izravan ustavni temelj za pružanje zaštite u povodu ustavne tužbe. Ona također, na najbolji mogući način, ukazuje kako se zaštita prava čovjeka ne može izdvojiti od ostalih temeljnih načela ustavnog sustava, već ovisi o usklađenoj primjeni cjeline tog sustava. Riječju, zaštita ljudskih prava neodvojiva je od razvika demokratskih političkih institucija, neovisnog sudstva, i općenito zahtjeva vladavine prava."⁶

Zadnje smo dvije rečenice citirali kako bismo - *per analogiam* - istakli da se ni ostvarenje, točnije rečeno *ostvarivanje*, socijalne pravde "ne može izdvojiti od ostalih temeljnih načela ustavnog sustava", nego da i ono "ovisi o usklađenoj primjeni cjeline tog sustava".⁷

Pojedine "najviše vrednote ustavnog poretka" doista jesu - dakako, pravničkim jezikom - razrađene u nastavku ustavnog

5 S. Sokol, "Temeljna pitanja ustavnog prava", u S. Sokol - B. Smerdel, *Ustavno pravo*, Zagreb: Informator 1995., str. 29.

6 B. Smerdel, "Slobode i prava čovjeka i građanina", u Sokol - Smerdel, op. cit. str. 71.

7 Na raspravama vođenim zadnjih godinu-dvije u organizaciji Centra za industrijsku demokraciju izneseni su brojni, nerijetko veoma drastični, primjeri "neuskladenosti primjene ustavnog sustava" u području radnog zakonodavstva, usljed čega radnici ostaju zaključeni u pravima koja su zakonima mnogo preciznije uređena od "apstraktnih socijalne pravde" kao ustavne kategorije: u radnim sporovima zaposlenici dobivaju izvršne sudske presude u svoju korist, ali im to nije nikakvo jamstvo da će svoje pravo doista ostvariti, jer se brojne izvršne presude naprosto ne izvršavaju. Drugim riječima, radnici nemaju osobite koristi od toga što jedan dio sustava funkcionira normalno, ako njegovo "funkcioniranje" ne postiže stvarne učinke u (radničkoj) svakodnevici.

teksta, ali "socijalna pravda" nigdje nije izričito "opisana". Kako onda shvatiti njezin sadržaj, kako je "prepoznati" u nekim posebnim zakonima ili u različitim, posve konkretnim, postupcima vlasti i(li) drugih posjednika društvene moći? Na temelju čega eventualno zatražiti zaštitu Ustavnom suda u slučajevima njezina nepoštivanja? Napokon, kako uopće prihvaćati ili ne prihvaćati socijalnu pravdu kao "najvišu vrednotu", kao "ideal" ili "konačni društveni cilj", ako njezin stvarni sadržaj nije jasno određen?

Prethodna su pitanja suviše složena da bi se na njih moglo odgovoriti jednim ovakvim radom. Uostalom, odgovaranje na takva pitanja i nije u domeni empirijskih istraživanja, a vjerojatno niti uopće (a sasvim sigurno ne isključivo) u domeni znanosti. Neka od tih pitanja više pripadaju filozofiji, odnosno svjetonazorskim razmatranjima, a neka svakodnevnoj političkoj i sindikalnoj borbi, dok ih znanost eventualno može doticati u sklopu pojedinih "normativnih teorija". Međutim, najblaže rečeno, "o mogućnosti znanstvenog provjeravanja normativne teorije mišljenja su podijeljena".⁸

Ipak, egzaktna znanost - možda u prvom redu socijalna psihologija - može nešto "učiniti" i s normativnim teorijama. Može, u najmanju ruku, ispitati njihovu prihvaćenost među pripadnicima jedne socijalne zajednice, ili jednoga njezina dijela - recimo, na primjer, među pripadnicima "radničkog stališa" kao dijela "pučanstva" jedna države, da se izrazimo "novoskladanim nazivljem" kakvo neki nude za izvorni jezik suvremene Hrvatske.

Upravo to bio je predmet jednoga dijela našega istraživanja: osim što smo ispitali prihvaćenost i ocjene ostvarenosti socijalne pravde kao "najviše vrednote ustavnog poretka" - a to je, koliko nam je poznato, prvi pokušaj da se empirijski ustanovi

8 M. Vujević, *Uvodjenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Zagreb: Informator 1983., str. 27. Na istome mjestu Vujević sažeto razmatra odnos empirijskih i normativnih teorija u društvenim znanostima, te upućuje na literaturu u kojoj je taj problem potpunije prikazan. Navedimo samo najkraće: "Empirijska teorija govori o društvu kakvo jest, a normativna teorija govori o društvu kakvo bi trebalo biti."

odnos građana prema nekim temeljnim ustavnim odredbama - ispitati smo i prihvaćenost pojedinih (normativnih) teorija o tome što socijalna pravda *jest*. Pri tome smo se poslužili nizom tvrdnji i pitanja kojima su te teorije operacionalizirane ("konkretizirane", odnosno "opisane"), a navedenima u radu V. Antončiča "Perceptions of justice in the Slovene population".⁹

Kako navodi Antončič, teorijska rasprava o distributivnoj pravdi, vođena u svjetskoj literaturi od sredine 70-ih do početka 90-ih godina, "izlučila" je šest različitih shvaćanja, odnosno šest načela socijalne pravde. Najsžaetije, ona se mogu opisati na sljedeći način:

1. NAČELO POTREBA smatra kako je pravedna samo ona raspodjela društvenog bogatstva u kojoj svatko dobiva ono što mu treba, tj. "od svakoga prema sposobnostima, svakome prema potrebama". U nas je to načelo, u vulgariziranoj varijanti, u kojoj je pojam potreba sveden samo na ono što je nužno za golo bio-fiziološko preživljavanje, svojedobno bilo popularno nazivano "teorijom jednakih želudaca", a kao "sindrom egalitarizma" kritički ga je - još prije gotovo 30 godina - analizirao J. Županov¹⁰.

2. NAČELO JEDNAKOSTI ZARADA socijalnu pravdu svodi samo na jednakost, odnosno - pojednostavljeno govoreći - na zahtjev da plaće za istu kvalifikaciju, uz jednake radne uvjete i uz pretpostavku normalnog zalaganja na radu, svugdje (tj. u svim poduzećima u jednoj državi) budu jednake. Riječ je, dakle, o jednom također "egalitarističkom" shvaćanju socijalne pravde. Štoviše, pod geslom "jednakosti zarada" egalitarizam se može pojaviti u još radikalnijem (da ne kažemo ekstremnijem) obliku nego u načelu potreba.

⁹ U knjizi *Social Policy in Slovenia* (ed. by I. Svetlik, Aldershot itd., Avebury 1992., str. 33-53. Istim je istraživačkim instrumentom, kako navodi Antončič, početkom ovog desetljeća, u sklopu međunarodnog projekta "Percepcija pravde na Istoku i Zapadu", provedeno istraživanje u 11 zemalja - od Rusije i Bugarske do USA, Velike Britanije i Japana. On sam ne navodi nikakve komparativne rezultate, a ni mi naše nećemo moći uspoređivati s njegovima, jer je slovensko istraživanje provedeno na reprezentativnom uzorku cijelog stanovništva, a ne samo zaposlenih.

¹⁰ "Egalitarizam i industrijalizam", *Sociologija* 11/1970., str. 4 - 45.

3. NAČELO JEDNAKIH MOGUĆNOSTI (ŠANSI) kaže kako su razlike u bogatstvu opravdane (pravedne), ali samo pod uvjetom da svi imaju jednake mogućnosti (šanse) u natjecanju za nejednake nagrade. To se načelo oslanja na shvaćanje što ga je iznio još Aristotel, prema kojemu postupna nepravedno onaj tko jednake tretira nejednako, ali i onaj koji se prema nejednakima odnosi jednako.¹¹

4. NAČELO ZASLUGA posebno naglašava zalaganje na radu, zalaže se za proporcionalnost između ulaganja i dobika, a može se izraziti i geslom "svakome prema radu i rezultatima rada". Iako neki teoretičari načelo jednakih šansi smatraju "liberalnim", a načelo zaslug "socijalističkim", rekli bismo da se ta dva načela zapravo uzajamno nadopunjuju. Uostalom, načelo zaslug također se oslanja (i) na Aristotela.¹²

5. NAČELO FUNKCIONALNE NEJEDNAKOSTI pravdu shvaća u prvom redu kao poštenje (engleski "fairness", tj. "fer-postupanje"). I ono smatra kako su društvene nejednakosti opravdane, ali samo pod uvjetom da pridonose i dobrobiti najslabijih, tj. ako bogatiji daju odgovarajući (veći) doprinos za opće dobro.

6. NAČELO OVLASTI (engleski "entitlement") naglašava nepovredivost vlasništva, odnosno pravo raspolaganja stečenim bogatstvom, pri čemu se pretpostavlja da je to bogatstvo stečeno na zakonit način i u ravnopravnoj utakmici.¹³

Kako je iz prethodnih opisa vidljivo, pojedina načela socijalne pravde - pravedne raspodjele društvenog bogatstva - sadr-

¹¹ "... ne budu li jednaki, neće imati jednake dijelove, a otuda nastaju sukobi i žalbe kad imaju i dijele nejednake dijelove jednaki ili nejednaki jednake dijelove". *Nikomahova etika*, knjiga V, III.6. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada 1992., str. 94; preveo T. Ladan.

¹² Naime, odmah u nastavku teksta navedenog u prethodnoj bilješci (III.14-15., str. 95) Aristotel kaže: "To je jasno i po načelu dodjele prema zaslugi. Svi se, naime, slažu kako ono što je pravedno pri razdiobama treba biti prema zaslugi, samo što u tome svi ne podrazumijevaju istu vrstu zaslug. ... Dakle, ono što je pravedno to je razmjerno, dok ono što je nepravedno remeti razmjer. ... Tko čini nepravdu ima odviše dobra, a onaj komu se čini nepravda premalo dobra".

¹³ Potonja dva načela najizričitije zastupa J. Rawls ("A Theory of Justice", 1971. i kasniji radovi). Jedan osvrt na njegove teze vidi u radu M. Valkovića "Solidarnost i pravda kao temelj socijalne države", u *Hrvatska kao socijalna država - zadatosti i usmjerenja*, Zagreb: Centar za industrijsku demokraciju SSSH, 1997.

čajno se djelomično preklapaju, odnosno uzajamno nadopunjuju, a djelomično su između sebe proturječna. Zanimarimo li etički aspekt pravednosti, možemo reći kako svako od tih načela, tamo gdje se primjenjuje, na svoj način može utjecati, s jedne strane, na opću ekonomsku učinkovitost, a s druge na subjektivno zadovoljstvo radništva (što je, barem donekle, opet međusobno povezano: zadovoljni radnik radiće bolje).¹⁴

Dakle, samo proglašavanje socijalne pravde "najvišom vrednotom" još nam ništa ne govori o "stvarnoj pravednosti" neke konkretne države, a - jednako tako - nečije načelno izjašnjavanje za socijalnu pravdu samo po sebi ne omogućuje nikakvo predviđanje stvarnog ponašanja onoga tko se tako izjašnjava. Nešto više može nam reći tek znanje o tome za koje se određeno shvaćanje pravde netko zalaže. A budući da je, kako već rekossmo, takvo zalaganje zapravo izražavanje vlastitih interesa, jasno je kako poznavanje radničke interpretacije pojma "socijalna pravda" može biti važan "putokaz" sindikalnim djelatnicima u borbi za radničke interese, pa to i jest bio jedan od motiva za poduzimanje ovoga istraživanja.

¹⁴ Opširna definicija socijalne pravde kakvu iznosi N. Tintić (op. cit. u bilješci 4, str. 6) shog svoje "sveobuhvatnosti" teško se uklapa u neko od navedenih šest načela. Ona znatno proširuje poimanje socijalne pravde kao pravedne raspodjele društvenog bogatstva: "Socijalna pravda je opće poštivanje i ostvarivanje pravila i načela koja, pod jednakim uvjetima i s jednakim šansama, osiguravaju mogućnost za opstanak, razvoj, napredak i zaštitu svakom čovjeku i ljudskim zajednicama kojima oni pripadaju kao dijelovi. Ona uključuje: djela i davanja "u službi" čovjeka; poštivanje ličnosti svake osobe, njene časti i ugleda, a to je daleko šire i sveobuhvatnije od onoga što ulazi u temeljna prava i slobode čovjeka ..." (naveli smo nepunu trećinu ukupne definicije). Bilo bi, svakako, izazovno pokušati Tintićevo određenje socijalne pravde operacionalizirati ("konkretizirati") na način kako je to učinjeno s načelima pravedne raspodjele društvenog bogatstva koja smo preuzeli od Antončiča.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I UZORAK ISPITANIKA

Metodologija

Istraživanje je provedno jednostavnim upitnikom, prilagođenim za potpuno samostalno odgovaranje - bez potrebe za bilo kakvim dodatnim objašnjenjima od strane anketara (vidi Prilog 2). U njegovome prvome dijelu navedene su "najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske" te je od ispitanika zatraženo da najprije izraze svoje mišljenje o njihovoj važnosti, odnosno poželjnosti, a potom ocijene njihovu dosadašnju ostvarenost.

Drugi dio upitnika sadržavao je tvrdnje i pitanja kojima je opisan "sadržaj" pojedinih interpretacija socijalne pravde prikazanih u Uvodu (pitanja i tvrdnje preuzete su - uz odgovarajuće prilagodbe - iz spomenutog rada V. Antončiča), a trećim dijelom prikupljene su pojedine informacije o ispitanicima, koje su poslužile kao nezavisne varijable u analizi odgovora.

Neposredno na terenu, istraživanje su proveli sindikalni povjerenici.

Primijenjena je jedna varijanta poštanske ankete. Županijskim povjereništvima Saveza samostalnih sindikata zadane su kvote ispitanika po granama djelatnosti i spolu. Dostavljeni su im anketni upitnici s molbom da ih distribuiraju u više poduzeća i ustanova u nekoliko naselja na svome području, te da pvedu računa o primjerenoj zastupljenosti radnika različite dobi, struč-

ne sprema, vrste posla i sl., bez obzira na članstvo u sindikatu. Terenski su organizatori istraživanja posebno upozoreni da osiguraju zaštitu anonimnosti sudionika u anketi.

Odluci o takvom načinu provođenja istraživanja prethodilo je probno ispitivanje (lipnja 1996. godine u Županiji Medimurskoj), u kojemu su provedena dva načina ispunjavanja upitnika. Najprije je, pod neposrednim nadzorom autora istraživanja, skupno anketirano 40-ak sindikalnih povjerenika, a nakon toga su isti povjerenici zamoljeni da sami organiziraju ispunjavanje po nekoliko upitnika u svojim poduzećima, odnosno ustanovama.

Odvojena obrada rezultata dvaju načina anketiranja pokazala je kako nema nikakvih razlika u njihovim rezultatima, odnosno kako su anketni upitnici koje su radnici ispunjavali sljedeći samo odgovarajuće pisane naputke uz pojedine skupine pitanja, ispunjeni jednako kvalitetno kao i oni ispunjeni u skupnom ispitivanju. Nikakvih spomena vrijednih razlika nije bilo niti u strukturi dobivenih odgovora.

Svi uobičajeni pokazatelji razumljivosti pitanja i kvalitete odgovaranja (broj neupotrebljivih upitnika, broj izostavljenih odgovora na pojedina pitanja, višestruki odgovori na jedno pitanje i sl.) posve su zadovoljavajući (jednako za probno, kao i za glavno istraživanje). Kao pokazatelj visoke motiviranosti ispitanika, odnosno njihova interesa za sadržaj istraživanja, valja spomenuti i činjenicu da je čak oko 10% anketiranih svoje odgovore popratilo dodatnim komentarima i porukama na kraju upitnika, a jedan je ispitanik reagirao na upravo dramatičan način (vidi Sliku 1)¹⁵.

Uzorak

Za istraživanje je planiran uzorak od 0,15% ukupnog broja zaposlenih, tj. 15 ispitanika na svakih 10.000 radnika.

15 Osim te reakcije, svi ostali komentari (bilo na račun konkretnog sadržaja istraživanja ili u vezi sa samom idejom da se takvo istraživanje provede) u velikoj su većini pozitivni, podržavajući. S druge strane, ima podosta negativnih poruka o položaju radništva u suvremenoj Hrvatskoj, o pretvorbi vlasništva i sličnim temama, te apela (i ponešto kritika) upućenih sindikatima (vidi Prilog 1).

[illegible]

Slika 1: Reakcija jednog ispitanika na sadržaj istraživanja

Najsvežiji iole potpuniji podaci Državnog zavoda za statistiku dostupni u vrijeme planiranja uzorka (rujna 1996.) odnosili su se na prosjek broja zaposlenih godine 1995. Taj je broj (bez zaposlenih u MUP-u, Ministarstvu obrane i individualnoj

poljoprivredi) iznosio 1.026.784, što znači da je trebalo anketirati 1.540 ispitanika¹⁶.

Za razinu države bili su nam dostupni podaci o ukupnom broju i spolnoj strukturi, te o rasporedu zaposlenih po granama djelatnosti, i to - što valja barem spomenuti - prema bivšoj Jedinственој klasifikaciji djelatnosti, dok su za razinu županija objavljeni samo podaci o ukupnom broju i spolnoj strukturi po područjima djelatnosti (dakle, bez podrobnijeg rasporeda po granama, a npr. samo je područje "industrija i rudarstvo" uključivalo 36 različitih grana - elektroprivredu, crnu metalurgiju, strojogradnju, proizvodnju tekstilnih proizvoda, proizvodnju pića, itd.)¹⁷. Nismo raspolagali nikakvim podacima o dobnoj i obrazovnoj strukturi, o članstvu u sindikatu i drugim potencijalno zanimljivim značajkama zaposlenih.

U takvim okolnostima odlučili smo se za kvotni uzorak u kojemu će proporcionalno biti zastupljene žene i muškarci, grane djelatnosti i županije. Kako nije bilo moguće egzaktno rasporediti zaposlene u pojedinim granama na županije, to je učinjeno na temelju procjena.

Prilikom planiranja prostornoga rasporeda uzorka vodili smo računa o čuvanju anonimnosti ispitanika (izbjegli smo, primjerice, da iz neke djelatnosti u pojedinoj županiji bude anketirana samo jedna osoba), a također i o troškovnoj racionalnosti. Stoga ni u jednoj županiji nisu zahvaćene sve grane djelatnosti koje tamo postoje, odnosno zaposleni ni u jednoj djelatnosti nisu anketirani u svim županijama, nego smo nastojali - uz korištenje

16. Spomenuti broj zaposlenih naveden je u Priopćenjima DZS br. 15.10 od 8. kolovoza i 15.11 od 16. kolovoza 1996. Valja reći kako je u prvoj polovici rujna objavljeno i Mjesečno statističko izvješće br. 8/96. s privremenim podacima o broju zaposlenih po granama djelatnosti u srpnju iste godine, ali ga nismo mogli uzeti u obzir za planiranje uzorka, jer nije sadržavalo ni strukturu zaposlenih po spolu, niti njihov raspored po županijama. No, to nam je Mjesečno izvješće zanimljivo barem po tome što je iz njega vidljivo da je broj zaposlenih u srpnju 1996. (976.300) bio za okruglo 50.500 manji od prosječnog broja zaposlenih 1995. godine.

17. Iako je već bila na snazi Nacionalna klasifikacija djelatnosti donesena Odlukom Vlade početkom 1995. godine (*Narodne novine* br. 6/95.), posebnom uredbom iste odluke "za potrebe statističkog praćenja" do kraja 1996. koristila se ranija Jedinствена klasifikacija. Početkom 1997. Nacionalna klasifikacija novom je Odlukom Vlade (*Narodne novine* br. 3/97.) nešto izmijenjena.

informacija kojima raspolažu stručne službe Saveza samostalnih sindikata - svaku županiju "predstaviti" njezinim najtipičnijim djelatnostima, i obratno, svaku djelatnost "ispitati" u županiji koja je za tu djelatnost najreprezentativnija. Pri tome su neki kompromisi bili neizbježni. U obradi rezultata, pojedine djelatnosti i grane sažete su u područja djelatnosti.

Zbog svega opisanoga, uzorak se može smatrati reprezentativnim samo za razinu čitave države, a tek "ilustrativnim" za pojedine županije i područja djelatnosti.

U nastavku navodimo strukturu planiranoga i realiziranoga uzorka.

Tablica 1: Plan i ostvarenje uzorka po županijama

	Ostvareno		Plan	
	N	%	N	%
1 Zagrebačka	30	2,0	30	2,0
2 Krapinsko-zagorska	42	2,8	42	2,7
3 Sisacko-moslavačka	92	6,2	84	5,5
4 Karlovačka	45	3,0	45	2,9
5 Varaždinska	61	4,1	66	4,3
6 Koprivničko-križevačka	43	2,9	42	2,7
7 Bjelovarsko-bilogorska	39	2,6	39	2,5
8 Primorsko-goranska	127	8,6	126	8,2
9 Ličko-senjska	6	0,4	13	0,9
10 Virovitičko-podravska	29	2,0	28	1,8
11 Požeško-slavonska	35	2,4	31	2,0
12 Brodsko-posavska	28	1,9	39	2,5
13 Zadarsko-kninska	54	3,6	64	4,2
14 Osječko-baranjska	105	7,1	102	6,6
15 Šibenska	32	2,2	32	2,1
16 Vukovarsko-srijemska	69	4,6	57	3,7
17 Splitsko-dalmatinska	99	6,7	140	9,1
18 Istarska	79	5,3	79	5,1
19 Dubrovačko-neretvanska	39	2,6	45	2,9
20 Međimurska	36	2,4	36	2,3
21 Grad Zagreb	395	26,6	400	26,0
Ukupno	1.485	100,0	1.540	100,0

U cjelini, uzorak je realiziran s više nego zadovoljavajućih 96,4%. Pristiglo je oko 1.500 upitnika, od kojih je oko 1% temeljem logičke kontrole isključeno iz daljnje obrade, tako da se naša analiza temelji na odgovorima 1.485 ispitanika.

S obzirom na spol, u planirani uzorak ušlo je 46,5% žena i 53,5% muškaraca. Omjer spolova u realiziranom uzorku (708 žena i 777 muškaraca) iznosi 47,7 prema 52,3%. Odstupanje realiziranog uzorka prema većoj zastupljenosti žena, statistički je beznačajno.

Plan i realizaciju uzorka po županijama navodimo u tablici 1 (na prethodnoj stranici), uz koju treba naglasiti kako je riječ o teritorijalnom ustroju prije donošenja sada važećeg Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (Narodne novine br. 10/97.). Odstupanja od plana, gledajući u cjelini, nisu statistički značajna, tj. reprezentativnost uzorka na razini države nije znatnije narušena. U apsolutnom broju osjetniji je samo manjak ispitanika iz Županije splitsko-dalmatinske, a relativno iz Ličko-senjske.

Strukturu po područjima djelatnosti navodimo (u tablici 2) uglavnom iz razloga korektnosti, odnosno zato što je uzorak, kako već rekossmo, planiran prema tako definiranim područjima. Neke druge praktične važnosti to više nema, budući da je prikazana struktura jedva usporediva sa sada važećom Nacionalnom klasifikacijom djelatnosti.¹⁸

Kako vidimo u tablici, neke su djelatnosti zahvaćene gotovo idealno u skladu s planom, dok u nekim ima znatnih raz-

18. Za ilustraciju, navodimo skraćene nazive područja djelatnosti prema sada važećoj klasifikaciji: A) Poljoprivreda, lov i šumarstvo, B) Ribarstvo, C) Rudarstvo i vađenje, D) Prerađivačka industrija, E) Opskrba električnom energijom, plinom i vodom, F) Građevinarstvo, G) Trgovina: popravak motornih vozila i predmeta za kućanstvo, H) Hoteli i restorani, I) Prijevoz, skladištenje i veze, J) Financijsko posredovanje, K) Poslovanje nekretnostima, iznajmljivanje i poslovne usluge, L) Javna uprava, obrana; obvezno socijalno osiguranje, M) Obrazovanje, N) Zdravstvena zaštita i socijalna skrb, O) Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti, P) Privatna kućanstva sa zaposlenim osobljem, Q) Izvanteritorijalne organizacije i tijela. Područje C uključuje dva potpodručja, a područje D njih 14. Sve se to dalje dijeli na odjeljke, skupine, razrede i podrazrede djelatnosti (podrazreda ima ukupno 571). Poblješ vidi u *Narodnim novinama br. 3/97.* (Odluka Vlade i cjeloviti popis djelatnosti), odnosno *12/97.* (Metodološke osnove za Nacionalnu klasifikaciju djelatnosti - NKD).

Tablica 2: Plan i ostvarenje uzorka po područjima djelatnosti

	Ostvareno		Plan	
	N	%	N	%
1 Industrija i rudarstvo	468	31,7	524	34,0
2 Poljoprivreda i ribarstvo	96	6,5	53	3,5
3 Šumarstvo	19	1,3	16	1,0
4 Vodoprivreda	-	-	6	0,4
5 Građevinarstvo	117	7,9	89	5,8
6 Promet i veze	76	5,2	126	8,2
7 Trgovina	165	11,2	165	10,7
8 Ugostiteljstvo i turizam	87	5,9	67	4,4
9 Obrtništvo	22	1,5	30	1,9
10 Stambeno-komunalne djelatnosti	43	2,9	36	2,3
11 Financijske i druge usluge	84	5,7	77	5,0
12 Obrazovanje i kultura	105	7,1	133	8,6
13 Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	135	9,2	143	9,3
14 Uprava, fondovi, udruženja i sl.	58	3,9	75	4,9
Bez odgovora	10	(0,7)	-	-
Ukupno	1.485	100,0	1.540	100,0

Napomena: Zbroj 100% za ostvareni uzorak ne uključuje kategoriju "bez odgovora"

lika. U apsolutnom broju, pa (ne računajući potpuni izostanak zaposlenih u vodoprivredi) i relativno, najveće je odstupanje u području "industrija i rudarstvo", ali je to uvjetovano pretežno objektivnim razlozima. Naime, kako smo rekli, uzorak je planiran na temelju prosječnog broja zaposlenih godine 1995., a istraživanje je provedeno potkraj 1996. i početkom 1997. U međuvremenu se odvijao proces smanjivanja broja zaposlenih, ali nejednakim tempom u različitim granama i područjima djelatnosti. U industriji, osobito u nekim granama, bio je najbrži. Drugim riječima, prilično je vjerojatno kako je struktura anketiranih po područjima djelatnosti bliža stvarnoj strukturi zaposlenih u vrijeme provođenja istraživanja, nego što bi bila da je uzorak realiziran u potpunom skladu s planom.

Ostale značajke uzorka (navodimo ih u nastavku) nisu bile planirane, jer nije bilo odgovarajućih raspoloživih informacija o

zaposlenima. To smo već prije rekli. Sada možemo dodati kako su informacije koje slijede dobivene kao rezultat odgovora na pitanja kojima su opisane pojedine nezavisne varijable predviđene nacrtom istraživanja. Prema tome, i *same su te informacije o uzorku svojevrstni samostalni istraživački nalazi*, i to - kako ćemo pokazati - nerijetko jednako zanimljivi kao i rezultati koji se odnose na zavisne varijable, odnosno na glavni predmet istraživanja". Osim brojčanim podacima, strukturu realiziranog uzorka prikazujemo i grafički, pri čemu je kategorija "bez odgovora" izostavljena.

Kako vidimo u tablici i na grafikonima, u uzorku dominiraju radnici srednje životne dobi i srednjeg obrazovanja.

Kako je autor ovoga rada usmeno obaviješten u Državnom zavodu za statistiku, dobna struktura zaposlenih nije "snimljena" već više od 10 godina, a ni podaci o obrazovnoj strukturi ne

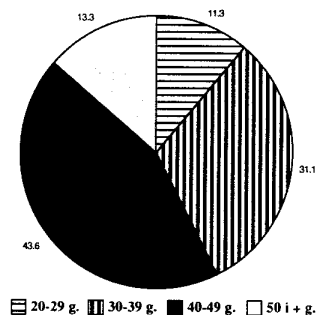
Tablica 3: Struktura ispitanika po dobi i po obrazovanju

	Dob			Obrazovanje	
	N	%		N	%
do 19 g.	7	0,5	OŠ	75	5,1
20 - 29 g.	160	10,8	PKV	74	5,0
30 - 39 g.	470	31,8	KV	266	18,2
40 - 49 g.	643	43,6	SSS, VKV	665	45,4
50 i + g.	197	13,3	VŠS, VSS	386	26,3
b.o.	8	(0,5)	b.o.	19	(1,3)
Ukupno	1.485	100,0	Ukupno	1.485	100,0

Objašnjenja: OŠ = završena osnovna škola ili manje
 PKV = interna kvalifikacija, 1. ili 2. stupanj stručne spreme
 KV = srednja škola za radnička zanimanja, 3. stupanj
 SSS, VKV = srednja stručna sprema, visoka kvalifikacija, 4. ili 5. stupanj
 VŠS, VSS = viša ili visoka sprema, 6. ili 7. stupanj

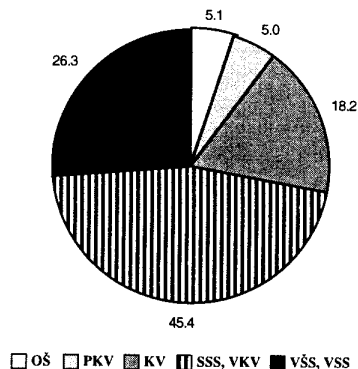
¹⁹ Štoviše, sudeći prema nekim reakcijama na dosadašnje (parcijalno) predstavljanje ukupnih rezultata ovoga istraživanja u javnosti (u svibnju i prosincu 1997. godine), neke su od tih "usputnih" informacija pobudile veće zanimanje javnih glasila nego sami osnovni rezultati.

Grafički prikaz 1: Struktura ispitanika po dobi



Napomena: Skupine "19 g. i manje" i "20 - 29 g." su zbrojene.

Grafički prikaz 2: Struktura ispitanika po obrazovanju



objavljaju se redovito. To znači kako službenih podataka s kojima bismo usporedili odgovarajuća obilježja naših ispitanika, na-prosto nema. No, na temelju različitih drugih dostupnih informacija i procjena, s visokim stupnjem sigurnosti možemo pretpostaviti kako naš uzorak po oba ova kriterija zadovoljavajuće dobro reprezentira populaciju hrvatskog radništva, odnosno, u najgorem slučaju, kako su u njemu tek previše zastupljeni radnici u dobi između 40 i 49 godina te oni srednjeg i visokog obrazovanja. U daljnjoj obradi rezultata sedmero najmlađih ispitanika pribrojiti ćemo onima nešto malo starijima.

Za strukturu uzorka prema veličini obitelji (tablica 4, grafički prikaz 3) također možemo, i bez posebnih provjera, pretpostaviti kako dobro odražava stvarno stanje - dominiraju četveročlane obitelji, dakle one koje i službena statistika najviše prati i prema kojima se izračunavaju "službeni" životni troškovi.²⁰

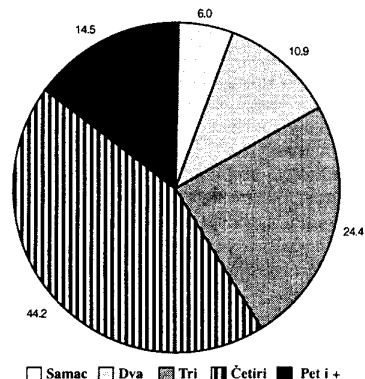
Tablica 4: Veličina obitelji i mjesečni prihod po članu

	Broj članova obitelji		Mjesečni prihod (kn)		
	N	%	N	%	
Samac	89	6,0	do 500	146	9,9
Dva	162	10,9	500 - 750	330	22,4
Tri	361	24,4	750 - 1.000	304	20,6
Četiri	654	44,2	1.000 - 1.500	423	28,7
Pet i +	214	14,5	1.500 i +	271	18,4
b.o.	5	(0,3)	b.o.	11	(0,7)
Ukupno	1.485	100,0	Ukupno	1.485	100,0

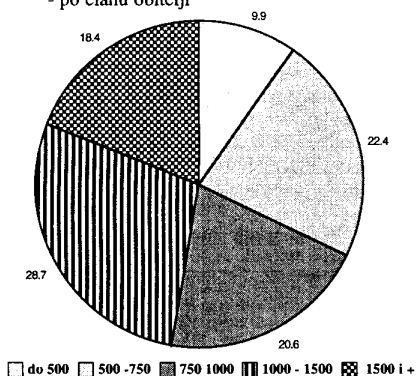
²⁰ U ovome (konjtekstu termin "obitelj" rabimo zapravo u značenju "kućanstvo" (odnosno, donedavnom službenom terminologijom DZS "domaćinstvo"), iako su to, strogo govoreći, dva različita pojma. Razlika je, međutim, više "teorijska" nego praktična.

Inače, popis stanovništva 1991. godine registrirao je 18% samaačkih kućanstava, 22% dvočlanih, 20% tročlanih, 24% četveročlanih te 16% peteročlanih i većih. To bi značilo da u našem uzorku ima premalo najmanjih kućanstava, a previše četveročlanih. Međutim, kako su mnoga najmanja kućanstva zapravo staračka (seljačka ili umirovljenička), možemo ponoviti kako naš uzorak zadovoljavajuće realno odražava veličinu obitelji radno-aktivnog stanovništva.

Grafički prikaz 3: Struktura ispitanika po veličini obitelji



Grafički prikaz 4: Struktura ispitanika po mjesečnom prihodu - po članu obitelji



Što se pak tiče prosječnoga mjesečnoga prihoda po članu obitelji (tablica 4 i grafički prikaz 4), nećemo posebno komentirati njegovu visinu. Samo ćemo upozoriti kako on dijeli naše ispitanike u dvije slično velike skupine - "veća polovica" (53%) živi s manje od 1.000 kuna po članu obitelji mjesečno (tj. 30 - 35 kuna dnevno), dok "bogatijih" ima nešto manje (47%). Gledajući detaljnije, više je (jedna trećina) onih s prihodima po članu manjim od 750, nego onih (niti skupa peti) koji imaju više od 1.500 kuna mjesečno po članu obitelji. Kad bismo od ukupnih prihoda odbili režijske troškove i najnužnija ulaganja u trajnija potrošna dobra (kućanski aparati, odjeća, školske knjige i sl.), vjerojatno bismo došli do podatka kako svaka treća zaposlenička obitelj za dnevnu potrošnju raspolaže s manje od 20 kuna po članu.

U kontekstu informacija o obiteljskim prihodima spominjemo i to kako 13% ispitanika ima, a ostali nemaju poljoprivredni posjed veći od pola hektara (jednoga katastarskoga jutra), dakle takav koji omogućuje djelomičnu (nipošto sasvim beznačajnu) samoopskrbu nekim prehrambenim proizvodima.²¹

Sve informacije o materijalnim prilikama ispitanika na svoj su način sažete u dvije (samo)procjene životnog standarda njihovih obitelji (tablica 5 te grafički prikazi 5 i 6).

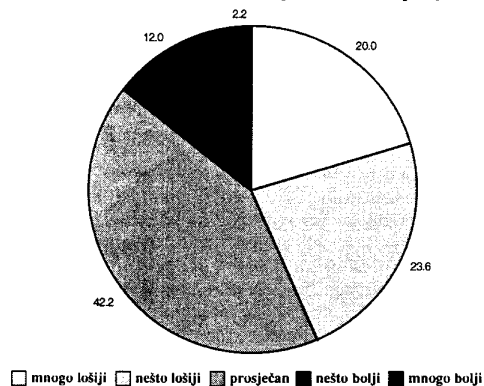
Na lijevoj polovici tablice 5 nalazimo distribuciju odgovora kakva se na slična pitanja u sličnim istraživanjima redovito dobiva: najviše ljudi svoj životni standard procjenjuje kao prosječan, a onih koji smatraju da žive nešto lošije od drugih obično ima više nego takvih koji misle da žive nešto bolje od prosjeka. Stoga je zanimljivija desna polovica iste tablice.

²¹ Popisom stanovništva 1991. godine utvrđeno je kako nekakvo "poljoprivredno gospodarstvo" ima oko 51% hrvatskih domaćinstava, ali je to rezultat vrlo "širokogrudne" definicije - "gospodarstvom" se smatra već posjed veličine 0,1 ha (to je - da olakšamo predodžbu minimalnog "poljoprivrednog gospodarstva" - pravokutnik površine 20x50 metara), što znači da je donja granica veličine posjeda koji smo mi registrirali (to je, primjerice, pravokutnik površine 50x100 metara) pet puta viša. Takav posjed (veći od 0,5 ha) 1991. je godine imalo 30% svih kućanstava, među kojima, dakako, većinu čine čista poljoprivredna. Dakle, i ovaj naš podatak (13% radnika-seljaka) također dobro izražava stanje u ukupnoj hrvatskoj populaciji.

Tablica 5: Procjena životnog standarda vlastite obitelji

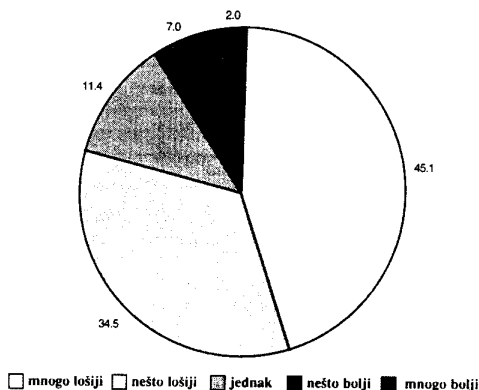
U odnosu na prosjek			U odnosu na prije rata		
	N	%		N	%
mnogo lošiji	296	20,0	mnogo lošiji	668	45,1
nešto lošiji	350	23,6	nešto lošiji	510	34,5
prosječan	625	42,2	jednak	168	11,4
nešto bolji	177	12,0	nešto bolji	104	7,0
mnogo bolji	33	2,2	mnogo bolji	5	2,0
b.o.	4	(0,3)	b.o.	5	(0,3)
Ukupno	1.485	100,0	Ukupno	1.485	100,0

Grafički prikaz 5: Struktura ispitanika po procjeni životnog standarda vlastite obitelji u odnosu na prosjek



U analizi odgovora na ovakva i slična pitanja stalno treba imati na umu da je riječ o subjektivnim procjenama, koje više odražavaju nečije ukupno zadovoljstvo ili nezadovoljstvo vlastitim životnim prilikama, nego što imaju nekakvo objektivno uporište. Drugim bi se riječima moglo reći kako su odgovori na

Grafički prikaz 6: Struktura ispitanika po procjeni životnog standarda vlastite obitelji u odnosu na prije rata



takva pitanja u prvom redu psihološke kategorije, a manje sociološke ili ekonomske. Tako ih treba i tumačiti. Pri tome svakako valja primijetiti kako su ispitanici prilično sigurni u svoje procjene, kako "sami sebi prilično vjeruju". Pokazatelj toga je i sasvim zanemariv broj onih koji nisu odgovorili, vjerojatno zato što misle kako ne mogu procijeniti ono što ih se pita.²²

Kako vidimo u tablici, 80% hrvatskih radnika procjenjuje da danas živi lošije nego neposredno prije rata, a više od polovice takvih misli kako živi mnogo lošije. Niti svaki deseti svoj sadašnji životni standard ne procjenjuje višim od predratnog.

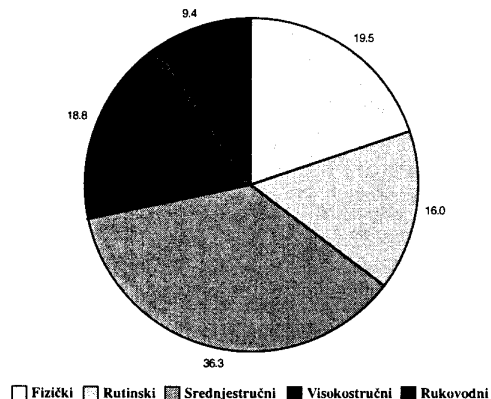
Pri kraju, navodimo još dvije informacije o strukturi ispitanika. Pitanje o "prirodi posla" (tablica 6, grafički prikaz 7) pos-

tavljeno je bez ikakvih teorijskih pretenzija, pa i bez nekih velikih očekivanja u pogledu informacijske vrijednosti odgovora. Ipak, kako ćemo kasnije vidjeti, i taj podatak o ispitanicima pokazao se diskriminativnim u analizi odgovora na neka pitanja. Uz relativno visok udio rukovodnih radnika valja upozoriti kako uglavnom nije riječ o direktorima i sličnima, nego o rukovodiocima ranga poslo-

Tablica 6: Vrsta posla

	N	%
Fizički, na stroju, "sa stvarima"	287	19,5
Rutinski službenički, "s papirima"	236	16,0
Srednjestručni "s ljudima" (gosti, pacijenti, "stranke")	534	36,3
Visokostručni, ali ne rukovodni	277	18,8
Rukovodni, nadzor nad radom više od 10 ljudi	139	9,4
Bez odgovora	12	(0,8)
Ukupno	1.485	100,0

Grafički prikaz 7: Struktura ispitanika prema vrsti posla



²² Jedan mladi ispitanik na zanimljiv je način prokomentirao vlastiti odgovor kako danas živi bolje nego prije rata: "To je samo zato što sam u međuvremenu diplomirao na fakultetu, pa više ne trošim obiteljski novac, nego zarađujem. Inače, bilo bi lošije."

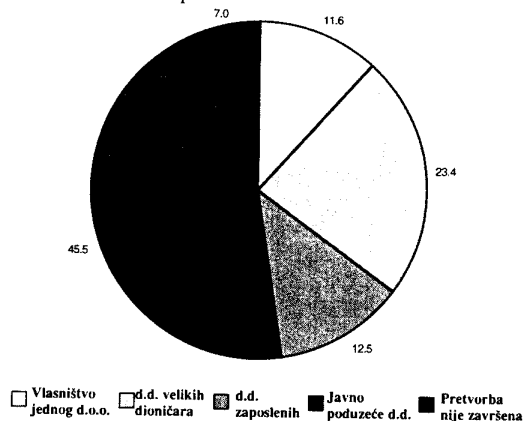
vode i nešto viših, što je vidljivo i iz napomene da se taj pojam odnosi na sve one koji nadziru rad više od 10 ljudi.

U odgovorima na pitanje o vlasničkom statusu poduzeća (tablica 7, grafički prikaz 8) najzanimljivija je informacija kako je blizu polovice hrvatskih radnika još uvijek zaposleno u jav-

Tablica 7: Vlasnički status poduzeća

	N	%
Vlasništvo jednog čovjeka ili nekolicine ljudi, d.o.o.	167	11,6
D.d. u pretežnom vlasništvu nekolicine velikih dioničara	338	23,4
D.d. u pretežnom vlasništvu zaposlenih	180	12,5
Javno pod., d.d. u pret. vlas. države ili Fonda za privat.	657	45,5
Pretvorba nije završena	101	7,0
Bez odgovora	42	(2,8)
Ukupno	1.485	100,0

Grafički prikaz 8: Struktura ispitanika po vlasničkom statusu poduzeća



nim, odnosno državnim poduzećima, a valja primijetiti i nezamisliv broj onih koji nisu znali odgovoriti čiji su, zapravo, zaposlenici (to je - među svim pitanjima u anketi - jedna od najvećih frekvencija izostavljenih odgovora).

Napokon, spomenimo i podatak da je u uzorku u velikom postotku - vjerojatno znatno višem od stvarnog stanja - zastupljeno članstvo različitih sindikata (83,7%, prema 16,3% nečlanova). Iako je istraživanje provedeno u organizaciji Saveza samostalnih sindikata, valja naglasiti kako su među ispitanicima u znatnom broju zastupljeni i članovi sindikata koji pripadaju drugim sindikalnim središnjicama, kao i onih koji nisu udruženi ni u jednu.

U zaključku možemo ponoviti kako je, prema svim uobičajenim pokazateljima, istraživanje provedeno metodološki korektno, što barem posredno upućuje i na visoku vjerodostojnost dobivenih odgovora, odnosno na visoku iskrenost ispitanika. Za kvalitetnu provedbu istraživanja glavna zasluga, i autorova zahvalnost, pripada sindikalnim aktivistima.

SOCIJALNA PRAVDA U KONTEKSTU NAJVIŠIH VREDNOTA USTAVNOG PORETKA REPUBLIKE HRVATSKE

O slaganju s pojedinim konkretnim poimanjima socijalne pravde, tj. njezina "sadržaja", ili njezine operacionalizacije, govorit ćemo kasnije. Ovdje ćemo se najprije pozabaviti pitanjem kako su među hrvatskim radništvom prihvaćene *najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske* te koje mjesto u tom kontekstu zauzima socijalna pravda, a nakon toga ćemo iznijeti i radničke (pr)ocjene o (dosadašnjoj) ostvarenosti istih vrednota.

Prihvaćenost

U anketnom upitniku vrednote nisu bile navedene istim redom kao u tekstu Ustava, nego su bile poredane po abecedi, kako bi se izbjegao utjecaj eventualne namjere ustavotvorca da redoslijedom nabiranja sugerira i važnost pojedinih vrednota. Uostalom, ispitanicima nije rečeno da zapravo ocjenjuju "najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske", pa s visokim stupnjem sigurnosti možemo pretpostaviti kako oni to nisu ni znali.²³

²³ Nabranjanju vrednota prethodila je sljedeća uputa: "Svako društvo nastoji ostvariti ono što smatra vrijednim. Nas na početku zanima koliko važnost Vi osobno pridajete društvenim vrijednostima koje su navedene u nastavku. Odgovaranje je veoma slično školskom ocjenjivanju: uz pojedinu vrijednost trebate samo zaokružiti onu brojku koja najbolje izražava Vaše osobno mišljenje o toj društvenoj vrijednosti. Brojke imaju sljedeća značenja: 1 = to nije nimalo važno, 2 = to je samo donekle važno, 3 = to je osrednje važno, 4 = to je prilično važno, 5 = to je veoma važno. Molimo Vas da odgovorite na svako pitanje" (vidi Prilog 2).

Usprkos tome, kako vidimo u tablici 8 i na grafičkom prikazu 9, sve su vrednote prihvaćene u vrlo visokom stupnju: ako iz pojedinačnih aritmetičkih sredina izračunamo zajednički pokazatelj, odnosno mjeru prosječne prihvaćenosti svih vrednota, dobivamo visokih 4,59. Za prve tri vrednote po rangui samo postoci odgovora "to je veoma važno" (tj. odgovora "5") iznose više od 80 (za "ljudska prava" 88,4, za "slobodu" 88,0 te za "socijalnu pravdu" 80,9), a čak i za ukupno najmanje prihvaćenu vrednotu - "nacionalnu ravnopravnost" - postotak najviših ocjena iznosi 55,7. S druge strane, ni jednu vrednotu ne odbacuje (tj. ne smatra je nevažnom) više od 8,2% ispitanika. Socijalnu pravdu nevažnom ili malo važnom smatra tek svaki pedeseti hrvatski radnik (2,1%).

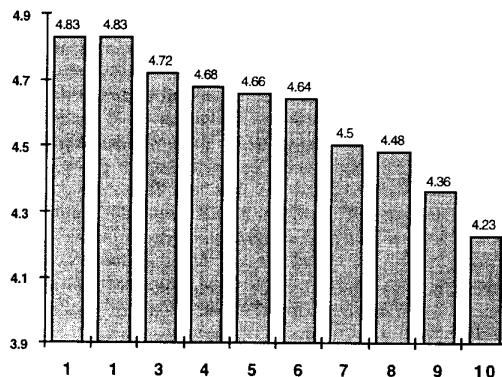
Tablica 8: Rang prihvaćenosti (važnosti) najviših vrednota ustavnog poretka

Vrednota	1+2	3	4+5	a.s.	s.d.
1. Sloboda	0,8	2,5	96,7	4,83	0,51
1. Poštivanje prava čovjeka	1,6	1,9	96,5	4,83	0,56
3. SOCIJALNA PRAVDA	2,1	4,0	93,9	4,72	0,68
4. Čuvanje prirode i čovjekova okoliša	2,4	3,4	94,2	4,68	0,71
5. Vladavina prava	3,0	4,1	92,9	4,66	0,70
6. Nepovredivost vlasništva	2,5	4,9	92,6	4,64	0,73
7. Mirotvorstvo	3,2	8,7	88,1	4,50	0,82
8. Demokratski višestranački sustav	4,7	7,3	88,0	4,48	0,87
9. Jednakost	6,0	10,8	83,2	4,36	0,97
10. Nacionalna ravnopravnost	8,2	12,6	79,2	4,23	0,93

Objašnjenja: 1+2 = % odgovora "nimalo važno" + "samo donekle važno"
 3 = % odgovora "osrednje važno"
 4+5 = % odgovora "prilično važno" + "veoma važno"
 a.s. = aritmetička sredina svih ocjena
 s.d. = standardna devijacija

Napomene: 1. Aritmetičke sredine izračunate su bez sažimanja ocjena u tri stupnja
 2. Broj izostavljenih odgovora varira od 1,0% za "višestranački sustav" do 2,0% za "nepovredivost vlasništva", dakle praktički je beznačajan.

Grafički prikaz 9: Rang prihvaćenosti najviših vrednota ustavnog poretka



Provjera statističke značajnosti razlike između aritmetičkih sredina za najviše i najmanje prihvaćene vrednote (t-test) pokazala je kako ta razlika nije značajna. Uostalom, da smo umjesto aritmetičke sredine uzeli drugu mjeru srednje vrijednosti (medijan), ona bi za sve vrednote bila jednaka i maksimalna moguća (tj. imala bi vrijednost 5).²⁴

Ipak, na temelju nepostojanja statistički značajnih razlika bilo bi pogrešno zaključiti kako su sve vrednote prihvaćene "za-pravo jednako". Naime, iako su razlike koje možemo vidjeti u tablici 8 doista posve male, one su sistematske - gotovo jednaki rangovi dobiveni su, uz samo nekoliko iznimaka, u svim županijama, od ispitanika iz svih područja djelatnosti i neovisno o

²⁴ Strogo statistički govoreći, uz prikazani raspored ocjena za svaku pojedinu vrednotu, izračunavanje (ili "utvrđivanje") medijana bilo bi korektnije, ali je aritmetička sredina s jedne strane "popularnija" kao mjera srednje vrijednosti, a s druge je strane "osjetljivija" od medijana, tj. ona registrira i minimalne razlike u analiziranim veličinama.

nekim njihovim osobnim svojstvima (dobi, spolu, razini obrazovanja, životnom standardu itd.). Nešto od toga pokazat ćemo kasnije u tekstu.

Statistički značajnih razlika nema ni između prosječnih ocjena važnosti svih vrednota zajedno u pojedinim županijama. Ako zanemarimo Ličko-senjsku, gdje je anketirano samo šest zaposlenih (koji su svi dali najviše ocjene svim vrednotama), onda najvišu zajedničku aritmetičku sredinu - 4,70 - nalazimo u Primorsko-goranskoj, a najnižu - 4,33 - u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Razlika je, očito, posve zanemariva, pa tek za ilustraciju napominjemo kako "na vrhu" iza Primorsko-goranske dolaze Bjelovarsko-bilogorska i Brodsko-posavska županija (po 4,67), a "na dnu" se ispred Vukovarsko-srijemske nalaze Krapinsko-zagorska (4,46) te Požeško-slavonska i Dubrovačko-neretvanska županija (po 4,44). Podsjećamo kako zajednička srednja vrijednost prihvaćenosti svih vrednota na razini čitave Hrvatske iznosi 4,59.

Dobivenu rang-listu vrednota iz tablice 8 nećemo opširno komentirati, iako bi to u nekom drugom kontekstu moglo biti itekako zanimljivo. Mogli bismo se, primjerice, zapitati koji su sadržaj mnogoznačnog pojma "sloboda" imali na umu ispitanici, dajući mu jedno od prvih mjesta (kasnije ćemo pokazati kako su mnogi, po svoj prilici, u prvom redu mislili na nacionalnu slobodu). Ili - zašto je "jednakost" plasirana vrlo nisko (i o tome ćemo ponešto reći u nastavku). Zadnje mjesto (ali nipošto nisku ocjenu!) "nacionalne ravnopravnosti" vjerojatno bismo mogli, slično kao i "slobodu", dobrim dijelom interpretirati kao učinak "situacijskog momenta", odnosno činjenicom kako je tek nedavno završen rat (ili točnije, kako su tek nedavno završili ratovi) u kojem (kojima) su - najblaže rečeno - ratujuće strane bile suprotstavljene upravo po nacionalnoj pripadnosti. I tako dalje.

Za našu je osnovnu temu bitno da je socijalna pravda kao vrednota i u tako oštroj konkurenciji postigla, kako vidimo, veoma visok plasman, i to - kako malo prije rekosmo - u gotovo svim poduzorcima, odnosno u svim slojevima hrvatskog radništva. Pokazat ćemo to na nekoliko primjera.

Iako je uzorak ispitanika - kako smo to pobliže objasnili u metodološkim napomenama - reprezentativan samo na razini čitave Hrvatske, ipak ćemo, makar samo za ilustraciju, navesti i neke informacije po županijama, te po područjima djelatnosti.

Tablica 9: Prihvaćenost socijalne pravde po županijama

	1+2	3	4+5	a.s.
Ličko-senjska	0,0	0,0	100,0	5,00
Zagrebačka	0,0	3,3	96,7	4,90
Brodsko-posavska	0,0	0,0	100,0	4,86
Zadarsko-tninska	1,9	0,0	97,4	4,79
Bjelovarsko-bilogorska	2,6	0,0	96,9	4,79
Šibenska	3,1	0,0	96,9	4,79
Sisačko-moslavačka	0,0	3,3	96,7	4,78
Šplitsko-dalmatinska	2,0	1,0	97,0	4,78
Dubrovačko-neretvanska	2,6	2,6	96,8	4,78
Istarska	1,3	2,5	96,2	4,76
Osječko-baranjska	1,9	1,9	96,2	4,75
Međimurska	2,8	0,0	97,2	4,95
Varaždinska	1,6	1,6	96,8	4,74
Grad Zagreb	1,8	4,1	94,1	4,74
Karlovačka	2,2	4,4	93,4	4,73
PROSJEK HRVATSKE	2,1	4,0	93,4	4,73
Krapinsko-zagorska	7,5	2,5	90,0	4,70
Koprivničko-križevačka	2,4	7,1	90,5	4,69
Primorsko-goranska	4,0	1,6	94,4	4,69
Virovitičko-podravska	0,0	13,8	86,2	4,62
Požeško-slavonska	2,8	20,7	76,5	4,45
Vukovarsko-srijemska	2,9	20,0	77,1	4,37

Napomene: Oznake u zaglavlju imaju isto značenje kao u tablici 8.

Sažimanje ocjena u tri kategorije u tablici 9 prikriva činjenicu kako u 10 županija nije dobivena ni jedna najniža ocjena ("1"). Isti postupak (sažimanje) dovodi i do - samo prividno - nelogičnog podatka da se uz isti (z)broj ocjena "4" i "5" ne dobiva jednaka aritmetička sredina (vidi primjer Ličko-senjske i Brodsko-posavske županije). Razlog tome je, dakako, različita

pojedinačna zastupljenost svake od tih ocjena, odnosno - u nekim drugim slučajevima - ocjena "1" i "2".

Osnovna poruka podataka navedenih u tablici 9 jest kako radništvo u svim dijelovima Hrvatske važnost socijalne pravde ocjenjuje praktički jednako: provjera značajnosti razlika među županijama (Hi-kvadrat test) pokazala je da one nisu statistički značajne, bez obzira uzmemo li ili ne uzmemo u obzir Županiju ličko-senjsku s njezinih šest ispitanika.

Razlike po područjima djelatnosti su, kako pokazuje tablica 10, još manje nego po županijama, i daleko od statističke značajnosti, te ih nema potrebe posebno komentirati.

Tablica 10: Prihvaćenost socijalne pravde po područjima djelatnosti

	1+2	3	4+5	a.s.
Šumarstvo	0,0	0,0	100,0	4,95
Stambeno-komunalne djelatnosti	0,0	0,0	100,0	4,95
Promet i veze	1,3	1,3	97,4	4,78
Zdravstvena zaštita i socijalne skrb	1,5	3,1	95,4	4,78
Industrija i rudarstvo	1,7	4,3	94,0	4,77
Poljoprivredu i ribarstvo	1,1	2,1	96,8	4,75
PROSJEK HRVATSKE	2,1	4,0	93,9	4,72
Financijske i druge usluge	0,0	7,2	92,8	4,71
Uprava, fondovi, udruženja i sl.	3,5	1,8	94,7	4,68
Ugostiteljstvo i turizam	4,7	1,2	94,1	4,67
Trgovina	4,3	4,9	90,8	4,66
Obrazovanje i kultura	2,9	4,9	92,2	4,66
Gradvinarstvo	1,7	6,0	92,3	4,65
Obrtništvo	4,5	13,7	81,8	4,41

Dakle, ni život u pojedinoj županiji, niti rad u pojedinom području djelatnosti, ne utječu na mišljenje o važnosti socijalne pravde. No zato zanimljive, statistički značajne, iako ne uvijek lako interpretabilne, razlike nalazimo među ispitanicima s obzirom na pojedina njihova osobna svojstva, a na svoj način zanimljiv je i "izostanak" nekih razlika.

Primjerice, u tablici 11 (gdje, kao i u ostalim tablicama koje slijede, oznake u zaglavlju i dalje imaju isto značenje kao u tablici 8) možemo vidjeti da socijalnu pravdu žene vrednuju nešto više od muškaraca. To je očitije po rasporedu zastupljenosti pojedinih ocjena (Hi-kvadrat test statistički je značajan uz rizik od pogreške manji od 1%), nego po aritmetičkim sredinama. Eventualni opširiji komentar toga nalaza ostavit ćemo za kasnije.

Tablica 11: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na spol

	1+2	3	4+5	a.s.
Žene	1,5	2,7	95,8	4,79
Muškarci	2,7	5,1	92,2	4,65
Ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

Kad je riječ o životnoj dobi (tablica 12), rezultati pokazuju kako socijalnu pravdu najviše cijene radnici u "najboljim godinama naših života". Mlađi su, po svojoj prilici, još preokupirani drugim (osobnijim) problemima, a stariji su vjerojatno već rezignirali (i te su razlike statistički značajne uz rizik pogreške manji od 1%, pri čemu se i ovaj pokazatelj odnosi na raspored ocjena, a ne na njihove srednje vrijednosti). Sličnost, zapravo neobičnu, između najmlađih i najstarijih radnika u nastavku ćemo često susretati.

Tablica 12: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na dob

	1+2	3	4+5	a.s.
do 29 god.	1,2	7,8	91,0	4,66
30 - 39 god.	1,1	3,6	95,3	4,74
40 - 49 god.	2,4	3,3	94,3	4,74
50 i više god.	4,7	3,6	91,7	4,62
Ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

Razlike s obzirom na vrstu posla (tablica 13) po strožem kriteriju nisu statistički značajne (rizik od pogreške koji bi se vezao uz tvrdnju da one jesu značajne iznosi 7%). Ipak, zanim-

Ijivo je primijetiti kako radnici na rukovodnim poslovima najmanje drže do socijalne pravde, dok je najvažnijom smatraju rutinski službenici te fizički radnici, odnosno oni koji rade na strojevima. Sliku remete uslužni radnici, ali ta je kategorija vrlo heterogena (u nju smo, podsjećamo, uvrstili sve one koji rade s klijentima, "mušterijama", gostima, pacijentima ili "strankama").

Tablica 13: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na prirodu posla

	1+2	3	4+5	a.s.
Fizički, na stroju, "sa stvarima"	3,2	3,2	93,6	4,74
Službenički, "s papirima"	0,9	2,6	96,5	4,80
Srednjostručni "s ljudima", uslužni	2,8	4,2	93,0	4,68
Visokostručni, ali ne rukovodni	0,7	4,8	94,5	4,71
Rukovodni	2,2	5,8	92,0	4,66
Ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

Činjenica da vrednovanje socijalne pravde nije čvršće povezano s "prirodom posla" već se dala naslutiti kad smo spomenuli da se u tom pogledu ne razlikuju značajno radnici iz različitih područja djelatnosti, a dodatno je potvrđuje podatak kako razlike - bilo "logične" ili statistički značajne - nema ni među ispitanicima s obzirom na stupanj njihova obrazovanja.

Veoma zanimljive informacije donosi nam tablica 14: vrednovanje socijalne pravde gotovo linearno opada s visinom životnog standarda u odnosu na prosjek. Malo odstupanje onih koji procjenjuju da žive znatno iznad prosjeka možemo objasniti malim ukupnim brojem takvih odgovora (samo 31, odnosno 2,1% od svih ispitanika), poradi čega je aritmetička sredina "nestabilna" (da je samo jedan od "najbogatijih" umjesto ocjene "5" izabrao "4", to bi već bilo dovoljno da se srednja vrijednost svih odgovora te skupine spusti na 4,61). Inače, za razlike vidljive u tablici 14 možemo, uz rizik pogreške koji iznosi 5%, reći da su statistički značajne. Slika je preglednija u tablici 14a, gdje su procjene životnog standarda sažete u tri stupnja.

Tablica 14: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

	1+2	3	4+5	a.s.
Mnogo lošiji	1,7	2,4	95,9	4,81
Nesto lošiji	2,3	4,3	93,4	4,73
Prosječan	2,0	3,7	94,3	4,70
Nesto bolji	2,8	6,9	90,3	4,61
Mnogo bolji	3,2	3,2	93,6	4,65
Ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

Tablica 14a: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek (sažeto)

	1+2	3	4+5	a.s.
Lošiji	2,0	3,5	94,5	4,76
Prosječan	2,0	3,7	94,3	4,70
Bolji	2,9	6,3	90,8	4,61
Ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

Kad je riječ o životnom standardu, točnije o usporedbi vlastitoga životnog standarda s prosjekom, zanimljivo je primijetiti kako on ne ovisi samo o prosječnim prihodima po članu obitelji. Naime, taj pokazatelj (prihod) nije statistički značajno povezan s vrednovanjem socijalne pravde, a isto vrijedi i za veličinu obitelji te eventualno posjedovanje obradivoga poljoprivrednog zemljišta. Naime, ni ta dva podatka o ispitanicima nisu povezana s njihovim mišljenjem o važnosti socijalne pravde kao društvene vrijednosti.

Vjerojatno bi, barem sa čisto znanstvenog stajališta, bilo zanimljivo ispitati na osnovi čega ljudi procjenjuju svoj životni standard, npr. koje pokazatelje imaju na umu, s kime se uspoređuju, i slično. Ta procjena očigledno - vidjeli smo malo prije, a u ovome tekstu to ćemo još nekoliko puta pokazati - utječe na druga njihova viđenja različitih društvenih pojava. Na ovome mjestu (u tablici 15, odnosno 15a) pokazujemo kako na vrednovanje socijalne pravde osobito utječe usporedba vlastitoga sadašnjeg

životnog standarda s onim neposredno prije rata. Vidimo kako do socijalne pravde najviše drže radnici kojima je životni standard najviše opao. Razlike prikazane u tablici statistički su značajne uz rizik pogreške manji od 1%.

Tablica 15: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na predratni

	1+2	3	4+5	a.s.
Mnogo lošiji	1.7	2.6	95.7	4.80
Nešto lošiji	2.8	3.8	93.4	4.67
Jednak	1.2	6.6	92.2	4.66
Nešto bolji	2.0	9.8	88.2	4.55
Mnogo bolji	6.9	3.4	89.7	4.69
Ukupno	2.1	4.0	93.9	4.72

Tablica 15a: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na predratni (sažeto)

	1+2	3	4+5	a.s.
Lošiji	2.1	3.1	94.8	4.74
Jednak	1.2	6.6	92.2	4.66
Bolji	3.1	8.4	88.5	4.58
Ukupno	2.1	4.0	93.9	4.72

Na kraju ovoga prikaza vrednovanja socijalne pravde spomenut ćemo i jednu razliku koje zapravo nema. Kako pokazuje tablica 16, članovi i nečlanovi sindikata po vrednovanju socijalne pravde gotovo da se ne razlikuju.

Tablica 16: Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na članstvo u sindikatu

	1+2	3	4+5	a.s.
Nečlanovi	2.1	5.9	92.0	4.66
Članovi	2.1	3.6	94.3	4.73
Ukupno	2.1	4.0	93.9	4.72

Znače li prethodni podaci kako veće ili manje zalaganje za socijalnu pravdu nema nikakve znatnije veze s odlukom o pristupanju sindikatu, odnosno ostankom izvan njega? Prema navedenom podatku čini se da je tako, ali kasnije ćemo pokazati kako neke razlike između članova i nečlanova sindikata u gledanju na socijalnu pravdu i te kako postoje. Štoviše, pojedine od tih razlika su - bar na prvi pogled - iznenađujuće, ili bar takve da potiču nova istraživanja o pojedinim opredjeljenjima sindikalnog članstva.

Ocjene ostvarenosti

U nastavku ćemo analizirati kako hrvatsko radništvo (pr)ocjenjuje dosadašnju ostvarenost istih vrednota o čijoj je važnosti, ili poželjnosti, do sada bilo govora. Posebnu pažnju i ovdje ćemo posvetiti ocjenama o ostvarenosti same socijalne pravde. Obrazac analize bit će manje-više jednak prethodnom.²⁵

Započinjemo, u tablici 17, odnosno na grafikonu 10, s prikazom ukupnog ranga svih vrednota s obzirom na procjenu o tome koliko su one do sada ostvarene u Republici Hrvatskoj. Redoslijed je, kako pokazuje tablica, znatno drukčiji od redoslijeda vrednota po stupnju njihove prihvaćenosti, što potvrđuje i statistička provjera: koeficijent korelacije ranga (Rho) iznosi -0.23, što se, grubo govoreći, može interpretirati kao lagana negativna povezanost.²⁶ Drugim riječima, vrednote do kojih ispitani radnici više drže,

²⁵ Naputak za ocjenjivanje bio je sljedeći: "Put do ostvarenja pojedinih društvenih vrijednosti može biti kraći ili duži. Prema Vašoj osobnoj procjeni, koliko su danas u Republici Hrvatskoj ostvarene iste vrijednosti čiju ste važnost upravo ocijenili? I ovdje se odgovara na način sličan školskom ocjenjivanju, a pojedine brojke znače sljedeće: 1 = to uopće nije ostvareno, 2 = to je samo donekle ostvareno, 3 = to je polovično ostvareno, 4 = to je ostvareno u znatnoj mjeri, 5 = to je potpuno ostvareno. Ako za neku vrijednost haš nikako ne možete ocijeniti koliko je ona ostvarena u Hrvatskoj danas, zaokružite upitnik (!), ali Vas molimo da taj odgovor izbjegavate koliko najviše možete" (vidi Prilog 2).

²⁶ Tako, doduše, ne izričito za koeficijent korelacije ranga, nego za Pearsonov koeficijent "r", preporuča B. Peiz (Osnovne statističke metode za nematematičare, Zagreb: SNL 1985., str. 199). Slijedeći Peizov naputak provjerili smo i statističku značajnost dobivenog koeficijenta rang-korelacije. Provjera je pokazala da je on, iako nizak, statistički značajan.

procjenjuju se - gledajući u cjelini i u prosjeku - manje ostvareni-ma. Na ovo ćemo se pitanje nešto kasnije vratiti kad budemo pro-veravali "teoriju deprivacije" za svaku pojedinu vrednotu.

Tablica 17: Rang vrednota prema procjeni njihove ostvarenosti

	1+2	3	4+5	a.s.	s.d.
1. Mirovstvo	29,0	32,7	38,3	3,10	1,14
2. Sloboda	33,2	28,6	38,2	3,03	1,18
3. Nacionalna ravnopravnost	33,7	30,4	25,9	3,00	1,20
4. Nepovredivost vlasništva	47,3	31,0	21,7	2,60	1,13
5. Demokratski višestranački sustav	55,5	25,9	18,6	2,48	1,14
6. Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	53,3	33,0	13,7	2,44	1,02
7. Poštivanje prava čovjeka	55,1	29,4	15,5	2,42	1,09
8. Vladavina prava	63,2	23,5	13,3	2,25	1,13
9. Jednakost	61,8	26,2	12,0	2,23	1,08
10. SOCIJALNA PRAVDA	71,9	19,1	9,0	1,99	1,04

Objašnjenja: 1+2 = % odgovora "uopće nije..." + "samo je donekle ostvareno"
 3 = % odgovora "to je polovično ostvareno"
 4+5 = % odgovora "ostvareno u znatnoj mjeri" + "potpuno ostvareno"
 a.s. = aritmetička sredina svih ocjena
 s.d. = standardna devijacija

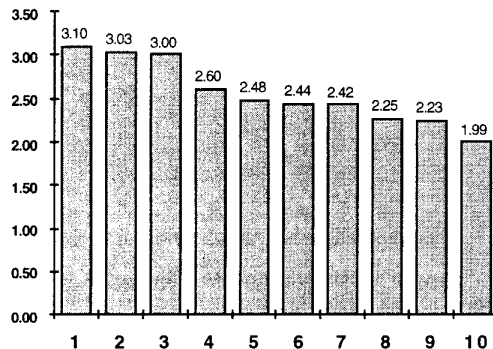
Napomene: 1. Aritmetičke sredine izračunate su bez sažimanja ocjena u tri stupnja
 2. Zbroj odgovora "ne mogu ocijeniti" i potpuno izostavljenih odgovora varira od 2,8% za "višestranački sustav" do 6,9% za "vladavinu prava".

Niti tablicu 17 - "drugu stranu medalje" prikazane u tablici 8 - nećemo detaljno interpretirati, ali joj nekoliko rečenica moramo posvetiti.

Ako prihvatimo ono što smo ranije rekli, naime, da "naj-više vrednote" imaju i značenje "konačnih ciljeva", onda ne treba trošiti mnogo riječi na obrazlaganje tvrdnje kako se nikada i nigdje ne može očekivati osobito velika učestalost ocjene da je neki od konačnih ciljeva u potpunosti ostvaren. Iz psihologije, a i iz svakodnevnog iskustva, poznat je fenomen razine aspiracija: što veće uspjehe postižemo u nekoj aktivnosti, to nam više rastu ambicije za još većim dostignućima. Uostalom, budući da su ci-ljevi motivatori, pokretači našeg ponašanja, njihovo bi stvarno

dostizanje - kad se radi o ciljevima kakvima se ovdje bavimo - zapravo bilo pogubno. Ali, motivacijski je pogubno i dugotrajno potpuno neostvarivanje nekih ciljeva, jer ono može dovesti do njihova napuštanja, odnosno do potpune rezignacije.

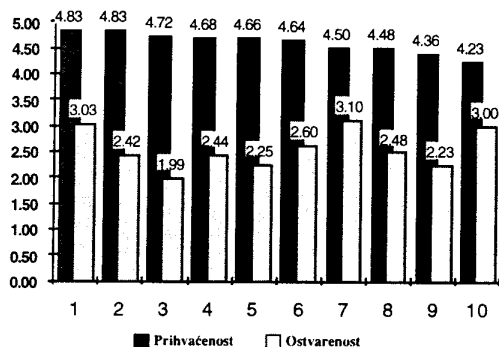
Grafički prikaz 10: Redoslijed vrednota prema ocjeni njihove ostvarenosti



S druge strane, naglašeno nezadovoljstvo zbog neostvari-vanja važnih ciljeva može, kako na osobnom tako i na društvenom planu, potaknuti ponašanja koja - najkraće i najblaže rečeno - nisu lako predvidiva, a rijetko su kada konstruktivna. Dapače, destruktivnost takvih ponašanja zapravo je jedino predvidiva.

U tablici 17 možemo vidjeti da, prema ocjenama hrvatskog radništva, niti jednoj od najviših vrednota ustavnog poretka "ne prijeti opasnost" da bi mogla izgubiti motivacijsku snagu zbog svoje potpune ostvarenosti: zajednička aritmetička sredina ocjena njihove ostvarenosti iznosi samo 2,55. Grafički prikaz 11 zorno predočuje razlike između poželjnosti i procjena ostvarenosti pojedinih vrednota (na grafikonu su one poredane slijedom prihvaćenosti, odnosno važnosti koju im pridaje hrvatsko radništvo).

Grafički prikaz 11: Usporedba prihvaćenosti i ostvarenosti najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske



Gledamo li dobivene podatke po županijama, vidjet ćemo kako je najviša zajednička aritmetička sredina zabilježena u Brodsko-posavskoj (2,95) i Požeško-slavonskoj (2,94), iza kojih slijede Sisačko-moslavačka i Vukovarsko-srijemska županija (po 2,76). Na suprotnoj su strani županije Istarska (2,16), Krapinsko-zagorska (2,20), Primorsko-goranska (2,33) i Splitsko-dalmatinska (2,35), ako ne računamo Ličko-senjsku s njenih samo šest ispitanika (zajednička aritmetička sredina njihovih ocjena ostvarenosti svih vrednota iznosi 1,73, što znači da u odgovorima na ovu seriju pitanja nisu bili potpuno suglasni).

Gledajući po područjima djelatnosti, u prosjeku su najviše ocjene ostvarenosti svih vrednota dali radnici zaposleni u poljoprivredi i ribarstvu (2,63) te u trgovini (2,60), a najniže - zaposleni u prometu i vezama (2,41), ugostiteljstvu i turizmu (2,42) te u stambeno-komunalnim djelatnostima (2,44).

Ni razlike među županijama, niti one među djelatnostima, nisu statistički značajne.

Osvrnimo se ukratko i na neke pojedinačne vrednote.

Visok plasman mirotvorstva, slobode, pa i nacionalne ravnopravnosti (jedinih koje su, jezikom školskih ocjena rečeno, dobile "trojku" ili neštoznatno više) potvrđuje ranije spomenut dojam kako su neke vrednote ocjenjivane pod utjecajem "situacijskog momenta". Način razmišljanja znatnog dijela ispitanika, barem onih koji su ostvarenost spomenutih triju vrednota ocijenili visokim ocjenama, može se rekonstruirati otprilike na sljedeći način: rat, koji je - što ovim istraživanjem nismo provjeravali, ali je općepoznato - velika većina hrvatskog stanovništva, pa i radništva, doživjela kao neizazvanu agresiju na Hrvatsku, završen je. Budući da Hrvatska nije željela rat, nego je vodila mirotvornu politiku, završetkom rata njezina je mirotvornost potvrđena. Ostvarena je (nacionalna) sloboda, a u njoj i - ako ne idealna, ono barem primjerena, odnosno pravedna - nacionalna ravnopravnost.

Prethodna "rekonstrukcija" možda i nije najtočnija, ali nije na "glavnom pravcu" našeg zanimanja. Za našu je temu važnije primijetiti kako je nezadovoljstvo stupnjem ostvarenosti većine vrednota, a osobito socijalne pravde, sasvim blizu zabrinjavajućih razmjera.

Budući da je potpuno odustajanje od zalaganja za neke od takvih ciljeva ipak vrlo malo vjerojatno, ostaje opasnost od druge mogućnosti - masovnijeg izražavanja nezadovoljstva, odnosno drugim riječima, socijalnih nemira. Jednakost i vladavina prava, vrednote koje sa socijalnom pravdom dijele zadnja mjesta u redosljedu procijenjene ostvarenosti, po svojoj prirodi vjerojatno nisu podobne za "masovne mobilizacije", ali socijalna pravda to svakako jest, jer se pod tim geslom - kao "zajedničkim nazivnikom" - mogu okupiti pojedinci nezadovoljni različitim konkretnim nepravdama.²⁷

²⁷ Kad kažemo da nezadovoljstvo vladavinom prava vjerojatno ne može izazvati "mobilizaciju masa", mislimo na činjenicu da su neposredne i konkretne povrede prava (primjerice, neizvršenje pravomoćnih presuda i sl.) najčešće pojedinačne, eventualno "grupne", a rijetko kada tako masovne da bi mogle potaknuti istodobno izražavanje nezadovoljstva većeg broja ljudi, odnosno "socijalne nemire u užem smislu riječi". No, ni takva se mogućnost ne smije potpuno isključiti, npr. u slučaju istodobnog nepravdnog otpuštanja većeg broja radnika i sl.

Prije nego se opet posvetimo detaljnijoj analizi samo odgovora o socijalnoj pravdi, još ćemo na dva načina prikazati cjelinu ocjena o ostvarenosti najviših vrednota ustavnog poretka.

U tablici 18, odnosno na grafičkom prikazu 12, navodimo rang vrednota po njihovu "koeficijentu relativne ostvarenosti", tj. omjeru između ocjena ostvarenosti pojedine vrednote (tablica 15) i stupnja njezine prihvaćenosti (tablica 8) pomnoženom sa 100 (potonje naprosto zato da se izbjegniju vrijednosti manje od 1). Računska je operacija posve jednostavna. Na primjer, za "nacionalnu ravnopravnost" to znači $3,00 : 4,23 \times 100 = 70,9$, a za "socijalnu pravdu" $1,99 : 4,72 \times 100 = 42,2$.²⁸

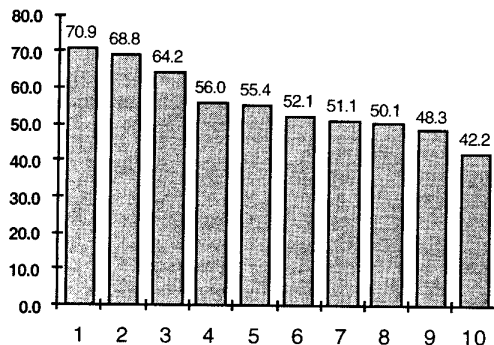
Tablica 18: Rang vrednota prema relativnoj ostvarenosti

1. Nacionalna ravnopravnost	70,9
2. Mirovotvstvo	68,8
3. Sloboda	64,2
4. Nepovredljivost vlasništva	56,0
5. Demokratski višestranački sustav	55,4
6. Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	52,1
7. Jednakost	51,1
8. Poštivanje prava čovjeka	50,1
7. Vladaвина prava	48,3
10. SOCIJALNA PRAVDA	42,2

Iako su rang-liste u tablicama 17 i 18 veoma slične (koeficijent korelacije ranga iznosi +0,93), one se - u smislu obilja informacija - međusobno dopunjuju, a osim toga potonja možda djeluje "psihološki uvjerljivije". Nije, naime, svejedno ima li čovjek mnogo nečega što smatra veoma vrijednim, ili je obilat onim do čega mu nije posebno stalo.

²⁸ Uz ovaj pokazatelj možda je potrebno i jedno upozorenje: *on se ne smije shvaćati kao "postotak ostvarenosti"*, jer je teoretski bilo moguće da svi ispitanici poželjno neke vrednote ocijene kao "veoma veliku", a njezinu ostvarenost kao "nikakvu", ali bi - čisto računski - i u toj hipotetičkoj situaciji dotična vrednota ispala "20% ostvarena" ($1,0 : 5,0 \times 100 = 20,0$).

Grafički prikaz 12: Redoslijed vrednota prema njihovoj relativnoj ostvarenosti



Za naš je kontekst najvažnija informacija da se socijalna pravda, kako god prikazali ocjene njezine ostvarenosti, nalazi na zadnjemu mjestu među svim najvišim vrednotama ustavnog poretka Republike Hrvatske. To se ne može interpretirati drukčije nego tvrdnjom kako najveći dio hrvatskog radništva svoju državu ne smatra socijalno pravednom, i to ne samo u usporedbi s nekakvim "idealnim stanjem", nego i s obzirom na ono što se u pogledu unapređenja socijalne pravde već moglo i moralo ostvariti.

Prethodne nas napomene uvode u kratko razmatranje još jednog aspekta odnosa između prihvaćenosti i ostvarenosti pojedinih vrednota.

U psihologiji postoji "teorija deprivacije", bliska i laičkom rezoniranju. Krajnje pojednostavljeno, radi se o pretpostavci kako nam nešto subjektivno nedostaje utoliko više, ukoliko nam je do toga više stalo. U našem konkretnom slučaju to bi značilo da će, u prosjeku, niže ocjene za ostvarenost pojedinih vrednota davati oni ispitanici koji daju više ocjene za njihovu poželjnost. Rečeno jezikom statistike, pod pretpostavkom "teorije deprivacije".

vacije" korelacija između poželjnosti i ostvarenosti svake pojedine vrednote mora biti negativna. Rezultati provjere navedeni su u tablici 19, u kojoj su vrednote navedene istim redom kao u anketnom upitniku (prva brojka ispred svake od njih označava redni broj pitanja o njezinoj važnosti, a druga o ostvarenosti).

Tablica 19: Provjera "teorije deprivacije"

	r	p
1/11. Demokratski višestranački sustav	- 0,04	0,10
2/12. Jednakost	+ 0,01	0,32
3/13. Mirotvorstvo	+ 0,08	0,00
4/14. Nacionalna ravnopravnost	- 0,08	0,00
5/15. Nepovredljivost vlasništva	- 0,02	0,28
6/16. Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	- 0,01	0,35
7/17. Poštivanje prava čovjeka	+ 0,00	0,45
8/18. Sloboda	+ 0,02	0,23
9/19. SOCIJALNA PRAVDA	- 0,13	0,00
10/20. Vladavina prava	- 0,15	0,00

Objašnjenja: r = Pearsonov koeficijent korelacije
p = razina statističke značajnosti

Kako vidimo u tablici, sve korelacije između mišljenja o poželjnosti pojedinih vrednota i procjena njihove ostvarenosti su niske, ali su četiri od njih ipak statistički značajne.²⁹ Međutim, u slučaju "mirotvorstva" korelacija je pozitivna, što znači da, u prosjeku, tu vrednotu ostvarenijom ocjenjuju oni koji je ujedno smatraju važnijom - što je suprotno "teoriji deprivacije", tako da je ona potvrđena samo kad je riječ o "nacionalnoj ravnopravnosti", "socijalnoj pravdi" i "vladavini prava". Samo, dakle, te tri vrednote subjektivno više nedostaju onima, kojima je do njih i više stalo, dok su ostvarenost ostalih vrednota ispitanici procijenili "objektivno", tj. neovisno o stupnju njihova subjektivnog prihvaćanja.

Znače li upravo izneseni podaci da, primjerice, na kritici ostvarivanja socijalne pravde u suvremenoj Hrvatskoj više inzistiraju

"frustrirani pojedinci", koji su si postavili "nedostizhan cilj", pa su nezadovoljni zato što ga ne mogu postići? Nipošto! "Idealna" socijalna pravda - bez obzira na to kako tko definirao njezin konkretni sadržaj - vjerojatno jest (ili će barem još dugo biti) "daleki cilj", ali zalaganje za njezino ostvarivanje nije ničiji "subjektivni prohtjev", nego ustavna obveza svakoga građanina Republike Hrvatske!

U nastavku, pogledajmo malo detaljnije kakve je ocjene ostvarenost socijalne pravde dobila u pojedinim subzorcima naših ispitanika.

Već smo nekoliko puta spomenuli kako je naš uzorak reprezentativan samo na razini čitave države, što i na ovome mjestu (tablice 20 i 21) valja imati na umu.

Tablica 20: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - po županijama

	1+2	3	4+5	a.s.
Vukovarsko-srijemska	54,4	36,8	8,8	2,47
Požeško-slavonska	55,9	23,5	20,6	2,41
Brodsko-posavska	61,5	23,1	15,4	2,27
Karlovačka	65,9	11,4	22,7	2,27
Zadarsko-kninska	64,0	20,0	16,0	2,18
Sisačko-moslavačka	68,5	18,0	13,5	2,15
Zagrebačka	66,7	23,3	10,0	2,13
Dubrovačko-neretvanska	66,7	25,0	8,3	2,11
Koprivničko-križevačka	73,8	11,9	14,3	2,07
Bjelovarsko-bilogorska	64,9	29,7	5,4	2,05
PROSJEK HRVATSKE	71,9	19,1	9,0	1,99
Grad Zagreb	73,4	16,6	10,0	1,98
Varaždinska	70,7	24,1	5,2	1,97
Šibenska	70,0	13,3	16,7	1,97
Istarska	72,3	22,4	5,3	1,91
Primorsko-goranska	75,2	22,3	2,5	1,88
Međimurska	80,5	13,9	10,3	1,86
Splitско-dalmatinska	79,2	13,5	7,3	1,81
Osječko-baranjska	78,2	19,8	2,0	1,81
Virovitičko-podravska	75,9	13,8	10,3	1,79
Krapinsko-zagorska	91,9	8,1	0,0	1,35
Ličko-senjska	100,0	0,0	0,0	1,00

²⁹ U operiranju podacima sličnim našima, uobičajeno se smatra kako je neki pokazatelj "statistički značajan" ako vrijednost "P" ne prelazi 0,05, tj. ako nema više od 5% vjerojatnosti da ćemo "značajnom" proglasiti neku povezanost koja je zapravo samo "slučajna".

Sažimanje ocjena u tri kategorije prikrilo je činjenicu da u 11 županija nije dobiven ni jedan odgovor kako je socijalna pravda "u potpunosti ostvarena". U najmanju je ruku zanimljivo kako je među tim županijama i Požeško-slavonska - jedna od onih u kojima je ukupna prosječna ocjena relativno visoka, a i Vukovarsko-srijemska je - kako možemo vidjeti u tablici - zauzela prvo mjesto zbog velike učestalosti prosječnih, a ne visokih ocjena. Za Ličko-senjsku županiju ponovno podsjećamo da su u njoj anketirana samo šestorica radnika.

Redosljed županija ne pruža osnovu ni za kakvu suvislu interpretaciju. Na primjer, na samom su vrhu tri slavonske županije, ali je četvrta, Osječko-baranjska, blizu zadnjih mjesta. Ili - po dvije dalmatinske županije smještene su iznad i ispod prosjeka čitave države, i tako dalje.

Razlike među ispitanicima razvrstanim po područjima djelatnosti (tablica 21) znatno su manje nego po županijama i nisu, naravno, statistički značajne. Stoga više kao ilustraciju navodimo da u četiri područja - šumarstvu (sa samo 19 odgovora), stambeno-komu-

Tablica 21: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema područjima djelatnosti

	1+2	3	4+5	a.s.
Financijske i druge usluge	70,0	23,8	8,1	2,11
Poljoprivreda i ribarstvo	67,7	22,6	9,7	2,10
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	69,5	20,3	10,2	2,07
Trgovina	71,4	15,0	13,6	2,06
Industrija i rudarstvo	69,5	19,7	10,6	2,01
PROSJEK HRVATSKE	71,9	19,1	9,0	1,99
Ugostiteljstvo i turizam	72,6	17,9	9,5	1,98
Obrazovanje i kultura	74,7	17,2	8,1	1,97
Građevinarstvo	76,3	18,4	5,3	1,93
Promet i veze	71,6	27,0	1,4	1,88
Uprava, fondovi, udruženja i sl.	74,5	18,2	4,5	1,82
Obrtništvo	81,8	13,6	4,5	1,82
Stambeno-komunalne djelatnosti	83,7	14,0	2,3	1,72
Šumarstvo	84,2	10,5	5,3	1,68

nalnim djelatnostima, obrtništvo te prometu i vezama - nije zabilježena ni jedna najviša ocjena. Redosljed pojedinih područja djelatnosti također ne daje nikakvu podlogu za suvislu interpretaciju.

Statistički značajne razlike među pojedinim ocjenama ostvarenosti socijalne pravde nalazimo tek kad ih dovedemo u odnos s nekim osobnim značajkama ispitanika, bez obzira u kom dijelu Hrvatske oni žive, ili u kojemu području djelatnosti rade.

Razlike s obzirom na spol zanimljive su po tome što žene daju nešto više ekstremnih odgovora nego muškarci: 42,6% najnepovoljnijih i 3,6% najoptimističnijih (to je ukupno 46,2%) prema 38,5% muških odgovora "nimalo ostvareno" i 1,8% "potpuno ostvareno" (ukupno 40,3%). Nećemo spekulirati ima li takva distribucija odgovora kakve veze sa stereotipima o "tipično ženskoj", odnosno "tipično muškoj prirodi" (recimo, nešto kao "emotivnost" nasuprot "racionalnosti"), nego ćemo ostati pri konstataciji dobivenog rezultata, uz dodatnu napomenu kako su "ženska" i "muška" aritmetička sredina praktički jednake (1,99 prema 2,00). Kad (u sljedećem poglavlju) budemo analizirali konkretna poimanja "sadržaja" socijalne pravde, nailazit ćemo na još veće (iako ne drastične) razlike između muškaraca i žena.

Još zanimljiviju i informacijama bogatiju sliku pruža pogled na razlike s obzirom na dob (tablica 22). Prije svega zapažamo pravilnost: što su ispitanici stariji, to je njihova ocjena suvremenog stanja socijalne pravde u Hrvatskoj oštrija. Rekli bismo kako taj podatak govori o nečemu ozbiljnijem nego što je samo puki "optimizam pamćenja".³⁰

S druge strane, što prikazana distribucija ocjena o ostvarenosti socijalne pravde govori o najmlađim radnicima? Gotovo dvije trećine njih također je nezadovoljno (kao i više od tri četvrtine najstarijih). Znači li to da su ostali doista manje-više zadovoljni, ili su nezainteresirani? Imaju li ti podaci kakve veze s nalazima nekih istraživanja prema kojima mlađi birači rela-

³⁰ "Optimizam pamćenja" je pojam koji je više popularan u laičkoj, nego što je prihvaćen u znanstvenoj psihologiji, a označava, pojednostavljeno govoreći, čestu - nipošto beziznimnu - pojavu da nam se prošlost pričinja ljepšom od sadašnjosti, odnosno ljepšom nego što je ta prošlost doista bila.

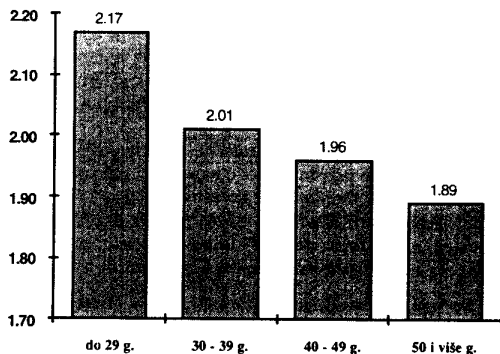
Tablica 22: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema dobi

	1+2	3	4+5	a.s.
do 29 god.	63,5	24,5	12,0	2,18
30 - 39 god.	71,3	21,5	7,2	2,01
40 - 49 god.	72,6	18,2	9,2	1,96
50 i više god.	78,3	11,7	10,0	1,89
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

ativno manje izlaze na izbore od (naj)starijih? Naime, na izbore (pa i na njihove rezultate) barem donekle asocira podatak kako sa životnom dobi ne raste samo nezadovoljstvo ostvarenjem socijalne pravde, nego i polariziranost ocjena o tome: najstariji radnici daju dobrih 10% više ekstremnih odgovora ("1" i "5" zajedno) od najmlađih (47,6 prema 37,1%).

Upravo prokomentirani podaci dovoljno su zanimljivi da ih prikazemo i grafički (grafikon 13).

Grafički prikaz 13: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema dobi



Analizirajući, ranije u tekstu, podatke o prihvaćenosti socijalne pravde kao vrednote, spomenuli smo barem donekle neobičnu činjenicu kako razina obrazovanja ne utječe na odgovore. Kad je riječ o procjenama ostvarenosti socijalne pravde, rezultati još više iznenađuju (tablica 23): iako su razlike tek blizu statističke značajnosti, ipak se iz njih može "otčitati" da su slabije obrazovani radnici (barem malo) zadovoljniji dostignutom razinom socijalne pravde od onih obrazovanih!

Tablica 23: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema obrazovanosti

	1+2	3	4+5	a.s.
Osnovna škola ili manje	63,9	19,4	16,7	2,25
PKV, 1. ili 2. stupanj	69,0	19,7	11,3	1,93
Škola za KV, 3. stupanj	70,6	18,0	11,4	2,02
SSS, VKV, 4. ili 5. stupanj	73,4	18,8	7,8	1,95
Viša, visoka, fakultet	72,6	20,3	7,1	1,99
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Spomenuta pravilnost nije, kako vidimo u tablici, posve linearna, a zapravo nije baš ni toliko iznenađujuća! Možemo, naime, pretpostaviti kako su neobrazovaniji radnici u prosjeku manje zainteresirani za tako "apstraktne stvari" kao što je socijalna pravda, kako su i njihova očekivanja vjerojatno niža, a oni sami podobniji za medijsku manipulaciju (pri tome mislimo na općepoznatu činjenicu kako se u većini domaćih javnih glasila socijalna pravednost suvremene Hrvatske uglavnom ne dovodi u pitanje).

Kad je riječ o visini mjesečnih prihoda po članu obitelji (tablica 24), primjetan je - uz iznimku u najvišoj kategoriji - lagani porast zadovoljstva s porastom prihoda, ali istodobno i smanjenje relativne zastupljenosti najpozitivnijih ocjena. Povećava se relativni udio ocjena da je socijalna pravda "polovično ostvarena", a takvim su odgovorima ponekad skloniji manje motivirani ispitanici (tj. oni kojima je "svejedno" kako stoje

stvari s onim što ih se pita). Slika je još jasnija u tablici 24a, u kojoj su sažete po dvije najniže i najviše dohodovne kategorije.

Tablica 24: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema mjesečnim prihodima

	1+2	3	4+5	a.s.
Manje od 500 kn	71,9	17,0	11,1	1,93
500 - 750 kn	75,2	15,5	9,3	1,94
750 - 1.000 kn	71,2	19,7	9,1	1,99
1.000 - 1.500 kn	70,7	20,6	8,7	2,05
Više od 1.500 kn	71,6	21,5	6,9	1,94
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

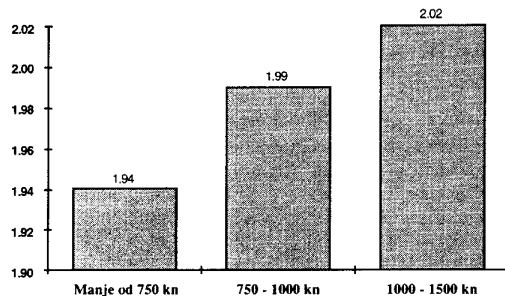
Tablica 24a: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema mjesečnim prihodima (sažeto)

	1+2	3	4+5	a.s.
Manje od 750 kn	74,2	16,0	9,8	1,94
750 - 1.000 kn	71,2	19,7	9,1	1,99
Više od 1.000 kn	71,1	20,9	8,0	2,02
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

U tablici 24a vidljiviji je, dakle, i neobičan podatak kako najzadovoljnijih socijalnom pravdom u današnjoj Hrvatskoj ima (barem malo) više među onima s najnižim, nego među onima s najvišim prihodima. Rekli bismo da to nije samo "matematički slično" nego i logički povezano s malo prije prikazanim razlikama s obzirom na razinu obrazovanja. Ipak, valja primijetiti kako je srednja vrijednost ocjena koje ostvarenu socijalne pravde daju siromašniji (1,94) niža od one za imućnije (2,02). Podaci iz tablice 24a prikazani su i na grafičkom prikazu 14.

Raspored odgovora s obzirom na "prirodu posla" (tablica 25) statistički su međusobno značajno različiti, ali njihova suvisla interpretacija gotovo nije moguća. Na primjer, po prosječnim ocjenama međusobno najbližnji, i najzadovoljniji, su fizički rad-

Grafički prikaz 14: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema mjesečnim prihodima



nici i rukovodioci, a najnezadovoljniji su rutinski službenici. Što se tiče "rukovodilaca", podsjećamo kako su među njima i poslovođe i rukovodioci nešto višeg ranga. Time ćemo i kasnije objašnjavati neke "neobične" odgovore rukovodilaca.

Tablica 25: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema vrsti posla

	1+2	3	4+5	a.s.
Fizički, na stroju, "sa stvarima"	68,5	18,5	13,0	2,03
Službenički, "s papirima"	73,4	18,9	7,7	1,89
Srednjostručni "s ljudima", uslužni	73,2	18,2	8,6	2,00
Visokostručni, ali ne rukovodni	72,9	19,6	7,5	1,99
Rukovodni	70,2	23,1	6,7	2,04
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Procjena vlastitoga životnog standarda u odnosu na prosjek pokazala se diskriminativnom varijablom kad smo analizirali prihvaćenost socijalne pravde kao vrednote - više je prihvaćaju, odnosno važnijom je smatraju oni koji procjenjuju da

žive lošije od prosjeka. Isto se, još naglašenije, potvrdilo u procjenama o dosadašnjoj ostvarenosti te vrednote (tablica 26): s porastom (samoprocijenjenog) životnog standarda raste i zadovoljstvo ostvarenošću socijalne pravde. No, opet primjećujemo "nelogičnost" koju smo već više puta spominjali, naime, među onima koji najlošije žive ima više zadovoljnih socijalnom pravdom kakva je "na djelu" u suvremenoj Hrvatskoj, nego među onima koji procjenjuju da žive prosječno, što se još jasnije vidi u tablici 26a, odnosno na grafičkom prikazu 15. Opet valja primijetiti kako su ocjene onih s (naj)nižim životnim standardom polariziranje, tj. više je i krajnje niskih i krajnje visokih, dok oni s višim standardom češće biraju srednju ocjenu.

Tablica 26: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema životnom standardu u odnosu na prosjek

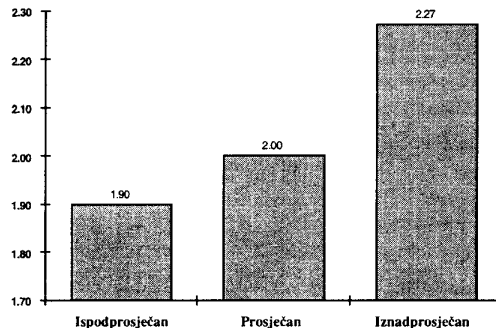
	1+2	3	4+5	a.s.
Mnogo lošiji	75,6	13,2	11,2	1,89
Nešto lošiji	75,5	16,5	8,0	1,91
Prosječan	71,9	21,1	7,0	2,00
Nešto bolji	61,9	23,7	14,4	2,25
Mnogo bolji	54,8	35,5	9,7	2,39
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Tablica 26a: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema
životnom standardu u odnosu na prosjek (sažeto)

	1+2	3	4+5	a.s.
Ispodprosječan	75,6	15,0	9,4	1,90
Prosječan	71,9	21,1	7,0	2,00
Iznadprosječan	60,8	25,5	13,7	2,27
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Ako postotke prikazane u tablici izrazimo drugim riječima, možemo reći kako među ispodprosječnicima po životnom standardu nezadovoljnih ostvarivanjem socijalne pravde ima tri četvrtine, a zadovoljnih nepuna desetina (9,4%), dok nezadovoljnih

Grafički prikaz 15: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema životnom standardu u odnosu na prosjek



među iznadprosječnicima nema ni dvije trećine, a pretežno je ili potpuno zadovoljan otprilike svaki sedmi od njih. Ostali su "osrednje zadovoljni".

Razlike, s obzirom na procjenu današnjega životnog standarda u odnosu na predratni (tablica 27) još su veće i posve "logične", a pravilnost je još vidljivija ako te procjene sažmemo u tri kategorije (tablica 27a), što je prikazano i grafikonom 16.

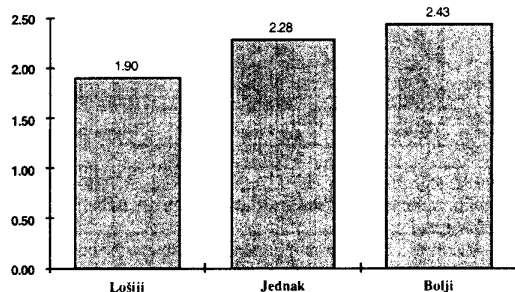
Tablica 27: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema životnom standardu u odnosu na predratni

	1+2	3	4+5	a.s.
Mnogo lošiji	82,0	10,1	7,9	1,75
Nešto lošiji	67,0	25,3	7,7	2,11
Jednak	61,4	28,2	10,4	2,28
Nešto bolji	55,7	26,8	17,5	2,45
Mnogo bolji	48,3	37,9	13,8	2,38
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Tablica 27a: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema životnom standardu u odnosu na predratni (sažeto)

	1+2	3	4+5	a.s.
Lošiji	75,5	16,7	7,8	1,90
Jednak	61,4	28,2	10,4	2,28
Bolji	54,0	29,3	16,7	2,43
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Grafički prikaz 16: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema životnom standardu u odnosu na predratni



Gotovo da nema potrebe opširnije komentirati podatke navedene u prethodnim tablicama. Dovoljno je podsjetiti kako je socijalna pravda (vidi ranije napomene u tekstu, te tablicu 19) jedna od onih triju najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske za koje smo ustanovili kako se procjenjuju u skladu s "teorijom deprivacije", tj. da njihovu ostvarenost u prosjeku strože ocjenjuju oni ispitanici koji im daju više ocjene poželjnosti, odnosno važnosti. No, moramo također podsjetiti da korelacija koja "podupire" ocjenu o "deprivaciji" - iako statistički značajna - nije visoka.

Raspored ocjena s obzirom na vlasnički status poduzeća zanimljiv je barem po tome što je - kako možemo vidjeti u tabli-

ci 28 - prosječno nezadovoljstvo ostvarenjem socijalne pravde najveće (tj. ocjene njezine ostvarenosti su najniže) u društvima s ograničenom odgovornošću (u anketnom upitniku ona su bila nazvana "privatnim vlasništvom jednoga čovjeka ili nekolicine ljudi"), a najmanje tamo gdje pretvorba nije završena, te u javnom sektoru (koji obuhvaća državne i javne ustanove, javna poduzeća te poduzeća u pretežnom vlasništvu Fonda za privatizaciju). Nije li to i svojevrsna "radnička ocjena (do sada provedene) pretvorbe"? Zanimljivo je također primijetiti kako su prosječne ocjene ostvarenosti socijalne pravde praktički jednake u dioničkim društvima u pretežnom vlasništvu nekolicine velikih dioničara, kao i onima koja su u pretežnom vlasništvu malih dioničara.

Tablica 28: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde s obzirom na vlasnički status poduzeća

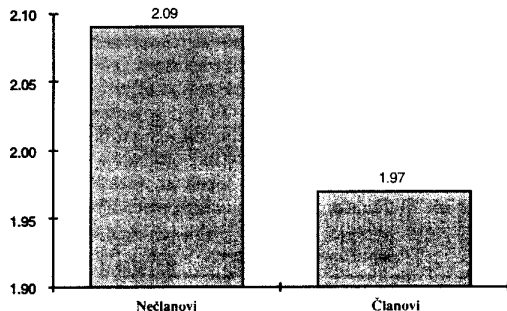
	1+2	3	4+5	a.s.
D.o.o.	72,4	19,5	8,1	1,73
D.d. velikih dioničara	75,9	15,4	8,7	1,94
D.d. zaposlenih	74,3	18,3	7,4	1,94
Javno poduzeće	70,2	21,4	8,4	2,03
Pretvorba nije završena	69,0	19,6	11,4	2,05
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Konačno, u tablici 29 i na grafičkom prikazu 17 pogledajmo kako se po ocjeni ostvarenosti socijalne pravde razlikuju članovi i nečlanovi sindikata. Članovi su u cjelini nešto oštriji, ali su istodobno i polariziraniji: relativno ih je više i zadovoljnih i nezadovoljnih, dok nečlanovi češće "bježe" prema neutralnom odgovoru.

Tablica 29: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde - prema članstvu u sindikatu

	1+2	3	4+5	a.s.
Nečlanovi	68,1	24,3	7,6	2,09
Članovi	72,6	18,1	9,3	1,97
Ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

Grafički prikaz 17: Ocjene ostvarenosti socijalne pravde
- prema članstvu u sindikatu



Može li se na temelju upravo iznesenih podataka pretpostaviti kako nezadovoljniji članovi sindikata zapravo više ističu zahtjeve za koje se zalažu, a oni zadovoljniji više imaju na umu dosadašnje rezultate sindikalne borbe (u koju su i sami uključeni)? Odgovor na to pitanje prepuštamo sindikalnim aktivistima.

Zaključna razmatranja

Što reći zaključno o socijalnoj pravdi "u kontekstu najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske"?

Prije svega valja ponoviti kako sam taj pojam - socijalna pravda - nigdje (u Ustavu) nije pobliže sadržajno određen, tako da se, barem na ovome mjestu, moramo osloniti na parafazu misli jednog filozofa, pa prepostaviti kako je "socijalna pravda ono što svi znamo". O tome što socijalna pravda - sasvim konkretno - *jest* po mišljenju hrvatskog radništva, govorit ćemo nekoliko stranica dalje u ovom tekstu.

Valja ponoviti i naš (očekivani) nalaz kako hrvatsko radništvo vrlo snažno prihvaća sve "najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske", te da je socijalna pravda jedna od najprihvaćenijih. To vrijedi, uz posve zanemarljive razlike, za radnike u svim dijelovima Hrvatske i u svim područjima djelatnosti.

No, jednako tako treba ponoviti i podatak da je socijalna pravda od svih ispitanih vrednota dobila izrazito najniže ocjene za dosadašnju svoju ostvarenost, bez obzira na to kako obradili i prikazali rezultate istraživanja.

Kao ni prihvaćenost socijalne pravde kao vrednote, tako ni nezadovoljstvo njezinom ostvarenošću nije bitno različito u različitim župnijama, a još su manje razlike s obzirom na područja djelatnosti.

Zanimljivo je, a možda i indiktivno, kako najniže ocjene ostvarenju socijalne pravde daju radnici zaposleni kod privatnika (u društvima s ograničenom odgovornošću), a najviše (iako ne i visoke) zaposlenici u javnim poduzećima i ustanovama, odnosno tamo gdje pretvorba nije završena. Stariji radnici, oni s nižim prihodima te oni koji svoj životni standard procjenjuju ispodprosječnim i/ili lošijim nego prije rata, osobito su nezadovoljni.

Budući da su sve "najviše vrednote" zapravo samo Ustavom definirani društveni ideali, odnosno "putokazi prema dalekim ciljevima", najniže ocjene ostvarenju socijalne pravde ne mogu se protumačiti drukčije nego kao mišljenje hrvatskih radnika da je njihova država od svih svojih ciljeva dosad najmanje učinila na dostizanju onoga koji se određuje kao socijalna pravda. A, kako je još prije 2.500 godina konstatirao Heraklit, "ime Pravde ne bi ljudi poznavali kad ne bi bilo nepravde"³¹, što drugim riječima znači da su ispitanici, izražavajući svoje nezadovoljstvo ostvarenjem - pobliže nedefinirane - socijalne pravde, vjerojatno imali na umu posve određene primjere (socijalne) nepravde kojima su izloženi. Jer, kako gotovo poetično kaže Tintić, "socijalne nepravde stvarno postoje, dok se k socijalnoj pravdi tek teži".³²

³¹ Fragment 23, vidi B. Bošnjak, *Grčka filozofija*, Zagreb: Matica hrvatska, 1956., str. 170.

³² U radu navedenom u bilješci 4, str. 10.

Iz cjeline Tintićevih opširnih razmatranja o "paralelizmu" između socijalne pravde i socijalne nepravde može se izvesti *zaključak kako se socijalnoj pravdi - kao društvenom idealu - djelotvorno možemo približiti (među ostalim i) postupnim uklanjanjem pojedinačnih, posve konkretnih socijalnih nepravdi, ali i onih "strukturnih".* A to i jest, rekli bismo, glavni smisao sindikalnog djelovanja, ili točnije rečeno sindikalne borbe. Jer, da - izmijenivši samo jednu riječ - citiramo E. Pusića, "do socijalne pravde vodi samo akcija, vodi borba onih koji su zainteresirani za socijalnu pravdu".³³

POIMANJE SOCIJALNE PRAVDE

Pregled

U prethodnom smo poglavlju pokazali - i više puta ponovili - kako hrvatski radnici mnogo drže do socijalne pravde, kao i to da su istodobno veoma nezadovoljni stupnjem njezine ostvarenosti. Ovdje ćemo se napokon pozabaviti pitanjem na što oni (tj. naši ispitanici kao uzorak hrvatskog radništva) konkretno misle kad o socijalnoj pravdi i njezinome ostvarenju u suvremenoj Hrvatskoj iznose ocjene kakvima smo se do sada bavili.

Kako smo objasnili u Uvodu, do odgovora na to pitanje pokušali smo doći ponudivši ispitanicima seriju tvrdnji o tome što je pravedno, odnosno pitanja o tome što je pravedna plaća. Tvrdnje i pitanja reprezentiraju pojedina shvaćanja, odnosno (normativne) teorije o socijalnoj pravdi, koje smo u Uvodu također sažeto prikazali. Od ispitanika je zatraženo da izraze svoje slaganje ili neslaganje s pojedinim tvrdnjama, odnosno svoje mišljenje o pojedinim pitanjima.³⁴

³⁴ Tvrdnjama je (vidi Prilog 2) prethodio sljedeći naputak: "Ljudi različito misle o tome što je pravedno, a što nije. U nastavku slijedi nekoliko mišljenja o tome. Molimo Vas da za svaku tvrdnju kažete koliko se Vi osobno s njom slažete. I ovdje trebate samo zaokružiti brojku koja najbolje opisuje Vaš osobni stupanj slaganja sa sadržajem pojedine tvrdnje. Pojedine brojke znače sljedeće: 1 = uopće se ne slažem, 2 = samo se djelomično slažem, 3 = niti se slažem, niti se ne slažem, ne mogu se odlučiti, 4 = uglavnom se slažem, 5 = potpuno se slažem. Molimo Vas da odgovor 'ne mogu se odlučiti' izbjegavate koliko najviše možete." Naputak za odgovaranje na pitanja glasio je ovako: "Sada slijedi nekoliko pitanja koja se odnose na Vaše osobno mišljenje o tome što je pravedna plaća, odnosno koliko bi na plaću zaposlenog trebale utjecati neke njegove osobine i okolnosti njegova života. Pojedine brojke ovdje znače sljedeće: 1 = imalo ili vrlo malo, 2 = samo donekle, 3 = osrednje, 4 = prilično mnogo, 5 = jako mnogo. Ako se nikako ne možete odlučiti, zaokružite upitnik (?), ali Vas molimo da taj odgovor izbjegavate."

³³ U *Hrvatska kao socijalna država*, str. 162. Na tome mjestu Pusić zapravo govori o socijalnoj državi, i to je riječ koju smo zamijenili rječju "pravda".

U tablici 30 navodimo redoslijed prihvaćenosti pojedinih tvrdnji o pravednom. Odgovori "1" i "2" te "4" i "5" su zbrojeni, a odgovoru "3" pribrojeni su i (rjetki) slučajevi izostavljenih odgovora.

Tablica 30: Prihvaćenost pojedinih tvrdnji o tome što je pravedno

	ne	?	da	a.s.
1. (2) Pomoći ljudima s posebnim teškoćama (jš)	3,6	4,3	92,1	4,53
2. (3) Državno jamstvo minimalnog standarda (po)	7,3	3,1	89,6	4,52
3. (5) Stečeno ostaviti djeci u naslijeđe (ov)	6,8	7,8	85,4	4,36
4. (6) Različito bogatstvo uz jednake šanse (jš)	9,0	6,1	84,9	4,33
5. (8) Posebno platiti dodatnu odgovornost (fn)	11,3	7,3	81,4	4,18
6. (9) Zadržati (ono što je pošteno) stečeno (ov)*	13,2	12,4	74,4	4,01
7. (11) Bolje platiti pametnije i spretnije (za)**	24,2	17,2	58,6	3,66
8. (12) Dobar profit poduzetniku (fn)	25,4	11,9	62,7	3,59
9. (13) Svima dati što im je potrebno (po)	31,7	12,5	55,8	3,47
10. (14) Posebno nagraditi težak fizički rad (za)	30,6	12,6	56,8	3,47
11. (15) Poticati rad velikim rasponima plaća (fn)	38,4	14,5	47,1	3,13
12. (16) Propisati gornju granicu plaće/zarade (jz)	43,2	10,7	46,1	3,06
13. (18) Svima dati jednako (jz)	65,0	10,6	24,4	2,27

Objašnjenja i napomene:

ne = % odgovora "uopće se ne slažem" + "samo se djelomično slažem"

? = % odgovora "niti se slažem, niti ne slažem, ne mogu se odlučiti"

da = % odgovora "uglavnom se slažem" + "potpuno se slažem"

a.s. = aritmetička sredina brojevnih vrijednosti odgovora

Rangovi u zagradama uključuju i pitanja navedena u tablici 31.

- * Izvorno u anketnom upitniku riječ "pošteno" nije spomenuta u toj tvrdnji. Ovdje smo je dodali zato što su je u izvornu tvrdnju sami umetali mnogi ispitanici.
- ** Izvorna tvrdnja bila je formulirana obrnuto: "Čista je sreća biti pametniji ili spretniji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće". Odgovori u tablici su "prebodovani", tj. vrijednost "5" pripisana je odgovoru "uopće se ne slažem", a "1" odgovoru "potpuno se slažem" (s izvornom tvrdnjom).

Formulacije tvrdnji u tablici su sažete (potpune formulacije vidi u Prilogu 2). Skraćenice u zagradama pokazuju koje načelo pravedne raspodjele reprezentira pojedina tvrdnja:

jš = načelo jednakih šansi

po = načelo potreba

ov = načelo ovlasti

fn = načelo funkcionalne nejednakosti

za = načelo zasluga

jz = načelo jednakosti zarada

Tvrdnje (i pitanja iz tablice 31) "pripisane" su pojedinom shvaćanju socijalne pravde na način kako je to učinio Antonić u svome spomenutom radu.

Uz tablicu 30 najprije ćemo spomenuti podatak koji - još jednom! - potvrđuje metodološku korektnost provedenog istraživanja, ili točnije rečeno, činjenicu da su ispitanici odgovarali promišljeno, a ne nasumce: koeficijent korelacije ranga između redoslijeda tvrdnji u Upitniku i redoslijeda njihove prihvaćenosti iznosi -0,19, što znači da je statistički beznačajan, odnosno da redoslijed ponuđenih tvrdnji nije utjecao na njihovo prihvaćanje ili neprihvaćanje.

Rang-listu prihvaćenosti pojedinih tvrdnji nadopunjuju (tablica 31) odgovori na pitanja o poželjnom utjecaju nekih radnikovih osobina ili okolnosti njegova života na visinu plaće.

Tablica 31: Koje okolnosti moraju utjecati na plaću zaposlenog

	malo	srednje	puno	?	a.s.
1. (1) Osobno zalaganje na radu (za)	2,3	3,6	92,8	1,3	4,59
2. (4) Odgovornost koju snosi na poslu (za)	3,1	4,9	90,7	1,3	4,48
3. (7) Jednakost, bez obzira na spol (jš)*	10,6	8,7	78,1	2,6	4,32
4. (10) Školska (stručna) sprema (za)	12,3	19,3	66,9	1,5	3,77
5. (17) Veličina obitelji koju uzdržava (po)	44,2	14,9	39,1	1,8	2,91

Objašnjenja i napomene:

malo = % odgovora "imalo ili veoma malo" + "samo donekle"

sred. = % odgovora "osrednje"

puno = % odgovora "prilično mnogo" + "jako mnogo"

? = % odgovora "ne mogu se odlučiti"

a.s. = aritmetička sredina (bez odgovora "ne mogu se odlučiti")

- * Izvorno pitanje glasillo je "... to što je muškarac, a ne žena"; odgovori su prebodovani.

Skraćenice u zagradama imaju ista značenja kao u prethodnoj tablici.

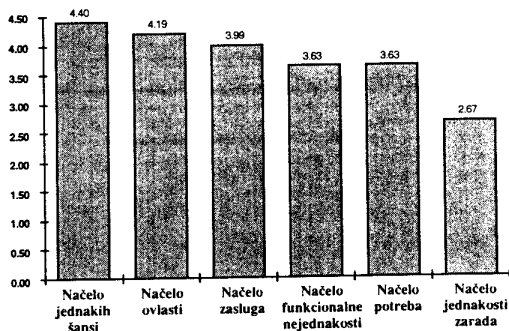
Rangovi u zagradama uključuju tvrdnje navedene u tablici 30.

Na temelju prihvaćanja pojedinačnih tvrdnji, odnosno odgovora na pojedinačna pitanja o tome što je pravedno, teško je uočiti koje teorijsko shvaćanje o socijalnoj pravdi hrvatski radnici najviše ili najmanje prihvaćaju. Stoga smo izračunali zajedničke srednje vrijednosti prihvaćenosti svih tvrdnji,

odnosno odgovora na sva pitanja koja reprezentiraju pojedinu teoriju. One nam služe kao jedinstveni pokazatelj prihvaćenosti svake od teorija. Rezultati (prikazani i na grafikonu 18) su sljedeći:

1. NAČELO JEDNAKIH ŠANSI	4,40
2. NAČELO OVLASTI	4,19
3. NAČELO ZASLUGA	3,99
4. NAČELO FUNKCIONALNE NEJEDNAKOSTI	3,63
4. NAČELO POTREBA	3,63
6. NAČELO JEDNAKOSTI ZARADA	2,67

Grafički prikaz 18: Prihvaćenost pojedinih načela socijalne pravde



Prije ostalih napomena recimo kako su razlike između ispitanika iz različitih županija veće kad je riječ o intenzitetu prihvatanja pojedinih tvrdnji, nego o njihovu redoslijedu: u velikoj većini županija najprihvaćenije je načelo jednakih šansi, a najmanje prihvaćeno načelo jednakosti zarada (tablica 32).

Tablica 32: Prihvaćenost načela socijalne pravde po županijama

	JŠ	OV	ZA	FN	PO	JZ
1. Zagrebačka	4,29	3,87	4,29	3,76	3,78	2,72
2. Krapinsko-zagorska	4,27	3,82	4,10	3,56	4,09	3,37
3. Sisačko-moslavačka	4,32	3,99	3,99	3,54	3,71	2,72
4. Karlovačka	4,23	4,06	4,01	3,58	3,59	2,62
5. Varaždinska	4,53	4,26	4,15	3,64	3,58	2,24
6. Koprivničko-križevačka	4,44	4,56	4,19	3,61	3,79	3,07
7. Bjelovarsko-bilogorska	4,58	4,28	4,17	3,74	3,59	2,70
8. Primorsko-goranska	4,40	4,25	3,88	3,40	3,30	2,37
9. Ličko-senjska	4,89	3,91	4,47	3,89	3,61	2,34
10. Virovitičko-podravsk	4,29	4,36	3,99	4,12	3,63	3,12
11. Požeško-slavonska	4,19	4,07	4,02	3,70	3,90	2,89
12. Brodsko-posavska	4,43	4,31	4,02	4,10	3,82	2,86
13. Zadarsko-kninska	4,39	4,41	3,87	3,75	3,69	2,35
14. Osječko-baranjska	4,48	4,39	4,01	3,60	3,40	2,20
15. Šibenska	4,67	4,19	4,08	3,53	3,46	2,44
16. Vukovarsko-srijemska	4,05	3,89	3,61	4,10	3,38	3,45
17. Splitsko-dalmatinska	4,36	4,27	3,89	3,55	3,63	2,58
18. Istarska	4,55	4,13	4,09	3,73	3,54	2,26
19. Dubrovačko-neretvanska	4,33	4,01	4,05	3,91	3,42	2,23
20. Međimurska	4,50	4,13	3,90	3,49	3,47	2,68
21. Grad Zagreb	4,34	4,18	4,00	3,54	3,76	2,79
Hrvatska ukupno	4,40	4,19	3,99	3,63	3,63	2,67

Objašnjenje: Oznake u zaglavlju imaju jednako značenje kao u tablicama 30 i 31.

Kako možemo vidjeti, samo u Koprivničko-križevačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj, Virovitičko-podravskoj, Zadarsko-kninskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji načelo jednakih šansi nije na prvome mjestu po prihvaćenosti, u Zagrebačkoj ga dijeli s načelom zasluga, a nigdje nije "plasirano" niže od drugoga mjesta.

S druge strane, načelo jednakosti zarada u svim je županijama najniže ocijenjeno, osim u Vukovarsko-srijemskoj, koja se - zajedno s Virovitičko-podravskom - i po redoslijedu prihvaćenosti ostalih načela najviše razlikuje od drugih. Od većine ostalih donekle odstupaju i Krapinsko-zagorska te Dubrovačko-

-neretvanska županija. Na temelju raspoloživih informacija ta odstupanja ne možemo objasniti, ali zato možemo reći kako razlike ipak nisu osobito velike. Razlike između područja djelatnosti (tablica 33) još su manje nego u županijama.

Tablica 33: Prihvaćenost načela socijalne pravde
- po područjima djelatnosti

	JŠ	OV	ZA	FN	PO	JZ
1. Industrija i rudarstvo	4,39	4,16	4,03	3,64	3,42	2,66
2. Poljoprivreda i ribarstvo	4,41	4,28	3,92	3,78	3,45	3,01
3. Šumarstvo	4,79	4,03	4,08	3,68	3,61	2,43
4. Građevinarstvo	4,31	4,15	3,97	3,58	3,59	2,81
5. Promet i veze	4,44	4,20	3,95	3,57	3,43	2,33
6. Trgovina	4,34	4,14	4,04	3,55	3,76	2,88
7. Ugoštinjstvo i turizam	4,42	4,25	4,07	3,72	3,67	2,91
8. Obrtništvo	4,08	4,21	3,90	3,45	3,67	2,30
9. Stambeno-komunalne djelatnosti	4,41	4,65	3,87	4,10	3,95	2,97
10. Financijske i druge usluge	4,42	4,10	3,89	3,64	3,55	2,37
11. Obrazovanje i kultura	4,44	4,31	4,10	3,63	3,56	2,34
12. Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	4,36	4,19	3,82	3,63	3,71	2,84
13. Uprava, fondovi, udruženja i sl.	4,53	4,35	4,08	3,52	3,58	2,29
Hrvatska ukupno	4,40	4,19	3,99	3,63	3,63	3,67

Objašnjenje: Oznake u zaglavlju imaju jednako značenje kao u tablicama 30 i 31.

Načelo jednakih plaća najniže je plasirano u svim područjima djelatnosti, a načelu jednakih šansi prvo mjesto nisu dali samo radnici zaposleni u obrtništvu i stambeno-komunalnim djelatnostima. U potonjima je relativno visoko plasirano načelo funkcionalne nejednakosti, a relativno nisko načelo zasluga, koje su na najviše (drugo) mjesto stavili zaposleni u šumarstvu.

U nastavku ćemo prihvaćenost pojedinih načela pobliže analizirati i time do sada prikazanu sliku pojasniti. Unaprijed možemo reći da (ni) razlike među pojedinim skupinama ispitanika (neovisno o tome u kojoj županiji žive i u kojim djelatnostima rade), i kad su statistički visoko značajne, nisu "dramatično velike". Nekoliko iznimaka samo će potvrditi to pravilo.

Načelo jednakih šansi

Ukupni su rezultati ovog dijela istraživanja zanimljivi po tome što je prvo mjestu po prihvaćenosti zauzeo načelo koje neki teoretičari smatraju liberalnim, tj. shvaćanje da su razlike u bogatstvu opravdane, ali samo pod uvjetom da "na početku utakmice" svi imaju jednake šanse. Dakle, ranije citirani Aristotel možda bi rekao kako radničko nezadovoljstvo ostvarivanjem socijalne pravde u suvremenoj Hrvatskoj u najvećoj mjeri izaziva činjenica da "imaju nejednake dijelove jednaki, ili nejednaki jednake dijelove".

Drugim riječima, naši ispitanici (kao "reprezentacija" hrvatskog radništva) u vezi sa socijalnom pravdom u prvome redu zahtijevaju osiguranje ravnopravne "startne pozicije" za sve. U neposrednoj političkoj (i)li sindikalnoj borbi to može značiti zahtjev za jednakim uvjetima poslovanja za sve djelatnosti, veću društvenu (državnu) potporu djeci siromašnijih društvenih slojeva, preventivnu socijalnu politiku, pošteniju privatizaciju, i mnoštvo sličnih konkretnih zahtjeva koji se, u krajnjoj liniji, svode na načelo *solidarnosti*, i predstavljaju, rekli bismo, preduvjet za primjenu načela *supsidijarnosti*.³⁵ Pobliza analiza barem će djelomično rasvijetliti pravi smisao dobivenih rezultata.

U svrhu bolje preglednosti, ponavljamo ocjene (aritmetičke sredine) prihvaćenosti triju tvrdnji kojima je u anketnom upitniku "predstavljeno" načelo jednakih šansi (podsjećamo, zajednička im srednja vrijednost iznosi 4,40):

1. (2) "Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama, kao što su invalidi, kronični bolesnici, samohrani roditelji i slični, davati posebnu pomoć, kako bi i oni imali jednake mogućnosti za uspjeh u životu" - 4,53,

2. (6) "Pravedno je da neki ljudi imaju više novaca ili bogatstva od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zarađivanje" - 4,33,

³⁵ U *Reviji za socijalnu politiku*, god. 4 (1997.), br. 4, objavljena su tri članka o solidarnosti (i subsidijarnosti): "Solidarnost i subsidijarnost kao temelj socijalnog tržišnog gospodarstva" I. Šarića, "Solidarnost u učenju Ivana Pavla II." R. Anić te "Pokazatelji duha solidarnosti među franjevkama i franjevcima" Š. Marasovića.

3. (7) "To što je zaposlenik muškarac, a ne žena, ne smije utjecati na visinu njegove plaće" - 4,32.³⁶

Odmah primjećujemo zanimljivu činjenicu: najviši pojedinačni doprinosi prvome mjestu načela jednakih šansi nije dala tvrdnja u kojoj je ono izriekom izraženo, nego rečenica koja više izražava jedno socijalno, odnosno opće humano stajalište, naime, da je pravedno pomoći osobama s dodatnim potrebama. Samo 0,6% ispitanika (njih devet od 1.485 anketiranih) uopće se ne slaže s takvim stavom, dok ga dvije trećine (ocjenom "5") potpuno podržava.

Nikakve značajne razlike nisu ustanovljene između pojedinih užih skupina, odnosno poduzoraka. Žene su sasvim neznatno više od muškaraca sklone mišljenju kako je pravedno posebno pomoći hendikepiranim, mlađi jednako kao i stariji (nešto većom podrškom izdvajaju se samo ispitanici u dobi između 30 i 39 godina), razina obrazovanja također nije povezana s prihvaćanjem tvrdnje o potrebi "izjednačavanja šansi" hendikepiranih, a isto vrijedi i za vrstu posla, vlasnički status poduzeća, kao i za procijenjeni životni standard vlastite obitelji - bilo u odnosu na prosjek, ili u odnosu prema predratnom. Takvom su mišljenju nešto manje skloni samo radnici koji posjeduju i poljoprivredno gospodarstvo (njihova je srednja vrijednost 4,39, a "bezemljaša" 4,56). Ostale aritmetičke sredine subuzoraka nesistematski variraju uglavnom između 4,45 i 4,55. Možemo, dakle, s visokim stupnjem sigurnosti zaključiti kako stav o potrebi posebnog - startnog! - pomaganja najugroženijih, hrvatski radnici podupiru veoma snažno i veoma jedinstveno.

S izričitom tvrdnjom kako su razlike u bogatstvu - uz uvjet jednakih šansi za sve - opravdane, stvari stoje nešto drukčije, tj. nju svi slojevi radništva ne podržavaju jednako. Kako ćemo vidjeti u nastavku, neke su skupine ispitanika, tako se barem čini, više "čitale" prvi dio rečenice ("razlike u bogatstvu su opravdane"), a neke - drugi ("svi moraju imati jednake šanse"). Pogledajmo najprije (u tablici 34 i na grafičkom prikazu 19) razlike između žena i muškaraca.

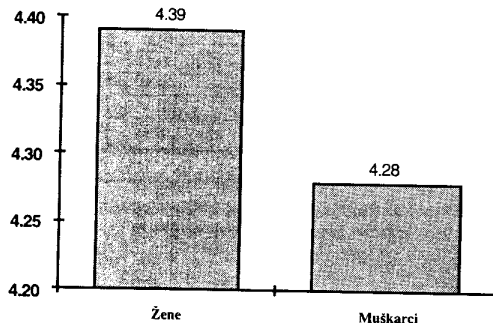
36 Brojevi u zagradama označavaju rang koji je određena tvrdnja postigla među svim tvrdnjama i pitanjima kojima je ispitano prihvaćanje pojedinih načela socijalne pravde. Tvrdnja o ravnopravnosti spolova u anketnom je upitniku bila formulirana kao pitanje (vidi Prilog 2)

Tablica 34: Prihvaćanje različitog bogatstva uz jednake šanse - prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	7,9	5,0	87,1	4,39
Muškarci	10,0	6,8	83,2	4,28
Ukupno	9,0	6,1	84,9	4,72

Napomena: Oznake u zaglavlju imaju jednako značenje kao u tablici 30.

Grafički prikaz 19: Prihvaćanje različitog bogatstva uz jednake šanse - prema spolu



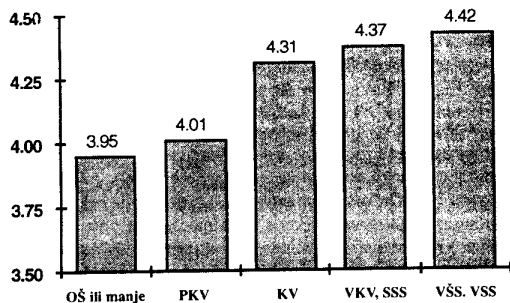
S obzirom na činjenicu (manje-više općepoznatu) da žene u prosjeku zarađuju manje od muškaraca, razlike vidljive u prethodnoj tablici s dosta se vjerojatnosti mogu protumačiti kao veća "ženska" sklonost mišljenju da nepravda nije toliko u različitom bogatstvu, koliko u nejednakim šansama (mogućnostima) njegova stjecanja, odnosno drugim riječima, kao kritika sadašnjeg stanja, kad žene imaju manje šanse doći na bolje plaćene poslove.

Razlike s obzirom na dob ispitanika nisu statistički značajne, ali su zato zanimljive one s obzirom na razinu obrazovanja, odnosno stručnu spremu. Kako pokazuju tablica 35 i grafički prikaz 20, prihvaćanje mišljenja da razlike u bogatstvu mogu biti pravedne, raste gotovo linearno s porastom obrazovanosti (ili obratno, što ćemo kasnije i pokazati - niže obrazovanje pogoduje zadržavanju "egalitarističkog sindroma").

Tablica 35: Prihvaćanje različitog bogatstva uz jednake šanse - prema obrazovanju

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
OŠ ili manje	12,0	18,7	69,3	3,95
PKV	14,9	14,9	70,2	4,01
KV	9,1	7,9	83,0	4,31
VKV, SSS	8,7	3,9	87,4	4,37
VŠS, VSS	8,1	3,6	88,3	4,42
Ukupno	9,0	6,1	84,9	4,33

Grafički prikaz 20: Prihvaćanje različitog bogatstva uz jednake šanse - prema obrazovanju

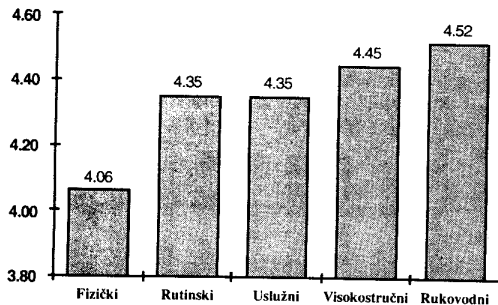


Sudeći prema upravo iznesnim podacima, "kritična granica" manje ili veće prihvaćenosti stava kojim se bavimo jest stručna sprema kvalificiranog radnika: s jedne su strane međusobno gotovo potpuno suglasni nekvalificirani i polukvalificirani, a s druge oni koji imaju neki stupanj "prave" stručne osposobljenosti. Na istu ćemo "granicu" nailaziti i kasnije. Podaci koji neposredno slijede (tablica 36, grafikon 21) potvrđuju taj dojam.

Tablica 36: Prihvaćanje različitog bogatstva uz jednake šanse - prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	13,2	12,9	73,9	4,06
Rutinski službenički	9,3	3,8	86,9	4,35
Uslužni, "s ljudima"	8,4	4,7	86,9	4,35
Visokostručni	7,6	3,3	89,1	4,45
Rukovodni	4,3	5,0	90,7	4,52
Ukupno	9,0	6,1	84,9	4,33

Grafički prikaz 21: Prihvaćanje različitog bogatstva uz jednake šanse - prema vrsti posla



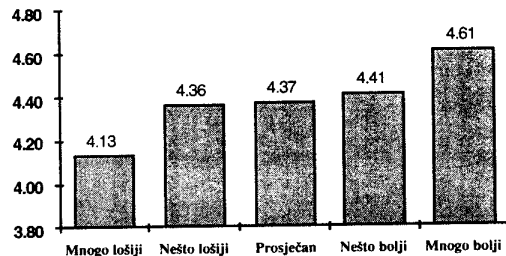
Fizički, odnosno općenito proizvodni radnici ("na stroju") najbliži su nekvalificiranima i polukvalificiranima, rukovodioci (a donekle i stručnjaci) su na suprotnom polu, dok se rutinski službenici i srednjestručni uslužni radnici nalaze u sredini (ali su nešto udaljeniji od fizičkih radnika). Vlasnički status poduzeća u kojem su zaposleni, u ovom pogledu ne proizvodi nikakve suvisle razlike među ispitanicima.

Ovdje bismo mogli ponoviti spomenutu pretpostavku o mogućem "dvostrukom čitanju" stava o opravdanosti razlika u bogatstvu, no još više povoda za to daju podaci koji slijede.

Tablica 37: Prihvaćanje razlika u bogatstvu uz jednake uvjete - prema životnom standardu u odnosu na prosjek

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Mnogo lošiji	11,8	9,5	78,7	4,13
Nešto lošiji	8,0	4,9	87,1	4,36
Prosječan	9,3	4,8	85,9	4,37
Nešto bolji	6,2	6,8	87,0	4,41
Mnogo bolji	3,0	3,0	94,0	4,61
Ukupno	9,0	6,1	84,9	4,33

Grafički prikaz 22: Prihvaćanje razlika u bogatstvu uz jednake uvjete - prema životnom standardu u odnosu na prosjek



I bez sažimanja procjena vlastitoga životnog standarda u tri kategorije, u tablici 37 i na grafičkom prikazu 22 jasno vidimo: što je standard viši, veće je prihvaćanje tvrdnje o pravednim razlikama u bogatstvu. Oni "bogatiji" vjerojatno o sebi misle kao o ljudima koji su "iskoristili (jednake) šanse", dok siromašniji - tj. oni među siromašnijima koji prihvaćaju tu tvrdnju, a takvi su u znatnoj većini - po svojoj prilici više inzistiraju upravo na tome da se šanse doista izjednače.

Mjesečni prihod po članu obitelji djeluje na prihvaćanje stava o jednakim šansama slično, premda ne tako naglašeno, kao usporedba životnog standarda s prosjekom. Zanimljivo je, međutim, da usporedba sadašnjeg standarda s predratnim nije ni statistički značajno niti uopće suvislo povezana s tim stavom. To može značiti kako su ga i prije rata više prihvaćali oni koji su tada živjeli bolje, a slabije oni koji su živjeli lošije od (tadašnjeg) prosjeka.

Shvaćanje socijalne pravde kao jednakih šansi za stjecanje nejednakog bogatstva u našem je upitniku bilo predstavljeno i pitanjem koliko bi na nečiju plaću trebalo utjecati to što je muškarac, a ne žena. U obradi rezultata mi smo to pitanje "okrenuli" u tvrdnju da plaće moraju biti jednake, bez obzira na spol.

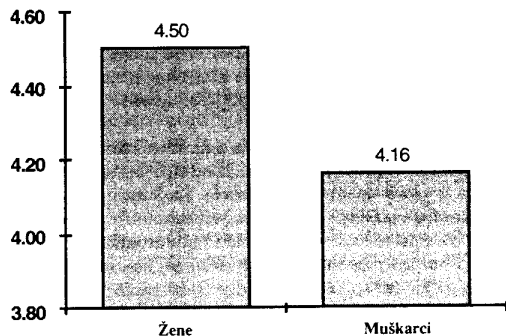
Kako se može i pretpostaviti, žene tu tvrdnju prihvaćaju više od muškaraca. No, u tablici 38 možda je zanimljivije primijetiti kako ni sve žene ravnopravnost spolova ne smatraju "sas-tavnim dijelom" socijalne pravde.

Preciznije rečeno (imajući na umu izvornu formulaciju pitanja), svaka dvadeseta hrvatska radnica (4,7%) smatra kako "to što je muškarac, a ne žena" treba "jako mnogo" utjecati na plaću zapo-

Tablica 38: Prihvaćanje jednakih plaća za oba spola - prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	8,0	6,1	85,9	4,50
Muškarci	13,5	11,7	74,8	4,16
Ukupno	10,6	8,7	78,1	4,32

**Grafički prikaz 23: Prihvaćanje jednakih plaća za oba spola
- prema spolu**



slenog, a u tako ekstremnom stavu pridružuje im se tek neznatno više muškaraca (5,2%)! Razlika "u korist" muškaraca kao zagovaratelja spolne diskriminacije koju vidimo u tablici 38. nastaje tek kad najekstremnijima pribrojimo one nešto blaže, tj. takve koji misle kako je za "pravednu plaću" dovoljno da (muški) spol na plaću utječe "prilično mnogo" (tako odgovara 3,3% žena i 8,3% muškaraca).

Razlike, s obzirom na dob, postaju "logične", ali ne velike, tek kad ispitanike podijelimo na mlađe i starije od 40 godina: mlađi ravnopravnosti spolova daju srednju ocjenu 4,38, a stariji 4,27. Doduše, najstariji (50 i više godina) jesu najkonzervativniji (njihova aritmetička sredina iznosi 4,11, a onih u četrdesetom godinama 4,32), ali najveći zagovornici ravnopravnosti nisu najmlađi (do 29 godina - aritmetička sredina 4,35), nego oni u dobi između 30 i 39 godina (4,40). Nije li to (još jedan) povod za razmišljanje o "društvenoj svijesti mlađe generacije"?

Da je konzervativnost povezana (i) s niskim obrazovanjem, nije nikakva novost. Međutim, ako konzervativnost naših

ispitanika mjerimo odnosom prema ravnopravnosti spolova kad je riječ o jednakoj plaći za isti rad, onda najkonzervativniji nisu oni sa završenom tek osnovnom školom, nego PKV i KV radnici (aritmetičke sredine oko 3,80), dok su najniže obrazovani (4,30) sasvim blizu VKV radnika i SSS službenika (4,40). Izdvajaju se (s aritmetičkom sredinom 4,71) samo visoko obrazovani. Pretpostavljamo kako se objašnjenje tih ponešto neobičnih podataka nalazi u činjenici da među zaposlenima sa samo osnovnom školom (ili čak i bez nje) ima više žena nego muškaraca.

Jedva nešto više od dvije trećine rukovodilaca (68%) misli kako spol "nimalo ili veoma malo" treba utjecati na plaću zaposlenika. S druge strane, svaki petnaesti (6,5%) misli kako treba utjecati "jako mnogo" (približno isti broj "zadovoljio" bi se "prilično velikim" utjecajem, a 9% "osrednjim"). Najliberalniji u tom pogledu su stručnjaci (89% njih je za nikakav ili samo malen utjecaj spola na plaću; iza njih su rutinski službenici - mahom žene, s 86% takvih mišljenja). Najmanje skloni ravnopravnosti spolova su fizički radnici, dok su uslužni praktički jednaki rukovodnima.

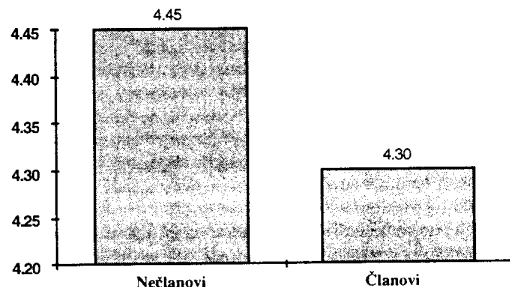
Svi do sada analizirani podaci o odnosu prema ravnopravnosti spolova u pogledu plaće, odražavaju se i na raspored odgovora kad se oni dovedu u odnos sa životnim standardom: najliberalniji su oni koji žive prosječno, dok su oni s iznadprosječnim standardom tek nešto manje konzervativni od ispodprosječnih.

Analizirajući prihvaćenošću shvaćanja socijalne pravde kao jednakih šansi, do sada nismo spominjali članstvo u sindikatu. Nismo se, naime, osvrtni na podatke kako između članova i nečlanova nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na prihvaćanje mišljenja o potrebi posebnog pomaganja osoba s dodatnim potrebama (hendikepiranih), niti s obzirom na shvaćanje da su - uz jednake startne šanse - razlike u bogatstvu opravdane. Međutim, činjenicu da članovi sindikata o ravnopravnosti "kolegama" imaju u prosjeku čak nešto konzervativniji stav od nečlanova, ipak treba ne samo spomenuti nego i pokazati (tablica 39, grafikon 24)!

Tablica 39: Prihvaćanje jednakih plaća za oba spola
- prema članstvu u sindikatu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Nečlanovi	8,9	6,3	84,8	4,45
Članovi	11,2	9,5	79,3	4,30
Ukupno	10,6	8,7	78,1	4,32

Grafički prikaz 24: Prihvaćanje jednakih plaća za oba spola
- prema članstvu u sindikatu



Neovisno o tome što se prikazani podaci barem donekle mogu objasniti pretpostavkom da su žene (veći zagovornici ravnopravnosti spolova) relativno rjeđe članovi sindikata, odnosno da u nekim "tipično ženskim" granama i područjima djelatnosti (obrazovanje, kultura, uprava) ima relativno manje zaposlenika učlanjenih u sindikate, sasvim je očigledno kako sindikati moraju dio vlastite aktivnosti (očito više nego do sada) posvetiti, "staraomodno" rečeno, i "izgrađivanju" svojega članstva.

Na što upućuje provedena analiza prihvaćenosti tvrdnji i pitanja kojima je predstavljeno najpopularnije shvaćanje socijalne pravde, tj. načelo jednakih šansi? Vidjeli smo da, iako visoko prihvaćena, najprihvaćenija nije njegova eksplicitna formulacija

("uz jednake šanse za stjecanje, razlike u bogatstvu su opravdane"), nego u prvom redu općehumani, dakle i socijalni, stav da treba posebno pomoći onima koji si ne mogu pomoći sami. Snažno se slažući s tom tvrdnjom, makar i "pojačanom" objašnjavajućim dodatkom "kako bi i oni imali jednake mogućnosti za uspjeh u životu", misli li većina naših ispitanika doista na "izjednačavanje šansi", ili naprosto razmišlja "karitativno"? Podsjećamo, prema tom se stavu svi segmenti naših ispitanika odnose podjednako afirmativno.

Eksplicitnu formulaciju o pravednim razlikama uz jednake uvjete više podržavaju obrazovaniji ispitanici, odnosno oni koji rade na stručnijim poslovima i time ostvaruju povoljniji životni standard. Da uz njih nisu i žene, slika bi bila skladnija, a zaključak relativno jednostavan - iza podrške jednakim šansama zapravo se krije racionalizacija (opravdavanje) razlika u bogatstvu ("ja sam iskoristio šansu, a neki nisu"). Sa ženama, slika se komplicira, pa se ponovno moramo zapitati nije li doista riječ o dvije različite interpretacije istoga stava, odnosno o tome da se jedni više slažu s prvim, a drugi s drugim dijelom iste rečenice.

Napokon - kako smo pokazali na prethodnim stranicama - mišljenje o jednakim plaćama za radnike oba spola vjerojatno također ne uključuje samo zalaganje za jednake šanse, nego i određenu količinu opće progresivnosti nasuprot konzervativizmu, ili modernosti nasuprot tradicionalizmu.

N nešto više svjetla na taj sklop pitanja bacaju rezultati faktorske analize, koje ćemo spomenuti kasnije.

Načelo ovlasti

Visoko vrednovanje načela ovlasti (prosječna ocjena za dvije tvrdnje koje ga reprezentiraju iznosi 4,19) pomalo iznenađuje. Naime, to bi načelo "po logici" trebalo biti bliže poduzetnicima nego zaposlenicima. Međutim, dobiveni je rezultat barem donekle relativiziran činjenicom da je gotovo 10% ispitanika spontano interveniralo u sadržaj jedne od ponuđenih tvrdnji, i to na način da je njezino prihvaćanje uvjetovano poštenjem ili

barem zakonitošću stjecanja bogatstva koje se onda smije zadržati. Podsjećamo, bila je riječ o sljedećim tvrdnjama i stupnju njihova prihvaćanja (značenje brojeva u zagradama objašnjeno je u bilješci 36):

1. (5) "Svako ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga sva djeca neće ravnopravno krenuti u život" - 4,36,

2. (9) "Svako ima pravo zadržati ono što je (pošteno, odnosno zakonito) stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih" - 4,01.

Malo prije spomenutu "intervenciju" (ili, da kažemo, "pojašnjenje" nekih odgovora) predstavljaju umetnute riječi "pošteno", odnosno "zakonito". One očitito izražavaju sumnju u način na koji su neki (u našoj zemlji posljednjih godina) stekli ono što posjeduju. Inače, u teorijskoj interpretaciji načela ovlasti, poštenje, ili barem zakonitost, u stjecanju bogatstva naprosto se podrazumjeva. No, hrvatsko radništvo očitito ima dovoljno iskustva koje ga upućuje na potrebu izričitog isticanja dodatnih uvjeta za "pravednosno legitimiranje" bogatstva.

S opisanom "korekcijom", žene i muškarci podjednako prihvaćaju pravo na zadržavanje stečenog bogatstva, najmlađi radnici nešto više od najstarijih, a s obzirom na obrazovanje i vrstu posla nema niti statistički značajnih niti zanimljivih razlika.

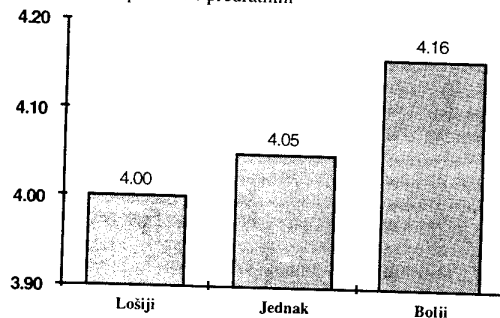
No, zato razlike - i značajne i zanimljive, premda "logične" - postoje kad je riječ o životnom standardu: oni koji imaju više, češće smatraju pravednim da to i zadrže. Naglašenije su u tom pogledu razlike s obzirom na usporedbu sadašnjeg standarda s predratnim (tablica 40, grafikon 25). Nismo posebno provjeravali, ali je lako pretpostaviti kako među onima koji pravo na zadržavanje stečenog prihvaćaju samo s dodanom ogradom "pošteno", najviše ima takvih koji danas žive lošije nego prije rata. No, kako vidimo u tablici, i gotovo tri četvrtine njih slaže se s takvom interpretacijom pravednosti.

Kako već znamo, visokom prihvaćanju načela ovlasti još je više pridonijela tvrdnja kako svatko ima pravo prenijeti svoje

Tablica 40: Prihvaćanje prava na zadržavanje stečenog - prema životnom standardu u usporedbi s predratnim

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Lošiji	14,1	12,6	73,3	4,00
Jednak	12,1	10,9	77,0	4,05
Bolji	9,8	7,6	82,6	4,16
Ukupno	13,2	12,4	74,4	4,01

Grafički prikaz 25: Prihvaćanje prava na zadržavanje stečenog - prema životnom standardu u usporedbi s predratnim



boгатstvo na vlastitu djecu. Naša je prva pretpostavka bila da je visoko slaganje s tom tvrdnjom posljedica specifične interpretacije pojma "bogatstvo koje se prenosi u naslijeđe". Pomišljali smo na činjenicu kako je velik dio našeg radništva najdalje u drugoj generaciji seljačkog podrijetla, a u nas se donedavno u naslijeđe "kao bogatstvo" najčešće prenosio sitni poljoprivredni posjed (a i vlastite kuće češće su imali seljaci i seljaci-radnici nego "čisti radnici") dok se nasljeđivanje nekih prava (npr. stambenog) više doživljavalo upravo kao "pravo" (a ne kao "bogatstvo"). Na temelju toga smo pretpostavili kako su mnogi ispitanici na umu imali

upravo prenošenje u nasljedstvo obiteljskoga poljoprivrednog posjeda. Međutim, ta prepostavka nije potvrđena, barem usporodbom odgovora onih koji jesu i onih koji nisu vlasnici obradivog zemljišta (većeg od 0,5 ha) - jedni i drugi podjednako se slažu s tvrdnjom kako je pravedno vlastito bogatstvo ostaviti djeci.

Ni druge nezavisne varijable (dob, spol, obrazovanost, vrsta posla, životni standard) ne utječu na prihvaćanje te tvrdnje. To bi moglo značiti da su "u igru" ušla i neka druga "bogatstva" - ne više samo zemlja i kuće, nego i "vikendice", automobili i slično, a osobito nedavno otkupljeni stanovi.

Načelo zasluga

Iza shvaćanja socijalne pravde kao prava na zadržavanje stečenog bogatstva i njegova prenošenja na vlastitu djecu, po ukupnoj prihvaćenosti plasirano je načelo zasluga. Međutim, kako ćemo vidjeti u nastavku, pojedini "opisi" tog načela prihvaćeni su u prilično različitom stupnju. Načelo zasluga u anketnom je upitniku bilo predstavljeno s dvije tvrdnje i tri pitanja (koja su ovdje također preformulirana u tvrdnje).

1. (1) "Zaposlenikovo osobno zalaganje na radu treba jako utjecati na visinu njegove plaće" - 4,59,
2. (4) "Odgovornost koji radnik snosi na poslu treba jako utjecati na visinu plaće" - 4,48,
3. (10) "Razina obrazovanja (stručna sprema) treba jako utjecati na visinu plaće" - 3,77,
4. (11) "Pametniji i spretniji trebaju imati veće plaće" - 3,66,
5. (13) "Ljudi koji rade teške fizičke poslove trebali bi imati veće plaće od drugih" - 3,47.

Ukupni rangovi koje su postigli pojedini "opisi" načela zasluga (brojke u zagradama) čak jasnije od samih prosječnih ocjena govore o nejednakom prihvaćanju različitih mogućih interpretacija toga načela. S tim u vezi možemo se opet prisjetiti Aristotela: *"Svi se, naime, slažu kako ono što je pravedno pri razdiobama treba biti prema zaslugi, samo što u tome svi ne razumijevaju istu vrstu zasluge."* I mi ćemo u nastavku pokazati

kako različiti slojevi hrvatskoga radništva različito vrednuju pojedine aspekte zasluga.

Kako već znamo, u našem je istraživanju najvišu srednju ocjenu od svih tvrdnji i pitanja (ne samo onih koje se odnose na načelo zasluga) postiglo mišljenje da bi pravedna plaća bila ona u kojoj bi snažno bilo vrednovano radnikovo osobno zalaganje na radu. Tim ćemo se mišljenjem pozabaviti nešto opširnije.

Rekli bismo kako je osobno zalaganje na radu ono najbolje i "najpoštenije" što radnik ("zaposlenik") može dati kao svoj doprinos uspjehu poduzeća. Njega se - kad za takav svoj doprinos traži primjerenu plaću - "ne mora ticati" ako ukupni uspjeh nije zadovoljavajući. To bi se, naime, radnika "moralo ticati" samo pod uvjetom da on na još neki način, osim svojim poštenim radom (recimo, suodlučivanjem u donošenju poslovnih odluka), može utjecati na cjelinu poslovnih rezultata. U protivnom, tj. ako zaposlenik ne dobiva primjerenu plaću iako je pošteno radio (a ni za što drugo osim kakvoće i količine svog rada ne odgovara, odnosno ni na što drugo ne može utjecati), on snosi posljedice (biva kažnjen!) za radni neuspjeh drugih (tj. radnika koji se ne zalažu, ali još više vlasnika ili poslovodstva), a to je očita nepravda.

Kakve su razlike među pojedinim skupinama naših ispitanika u pogledu vrednovanja zalaganja na radu?

Od županija, najvišim se ocjenama izdvajaju (osim Ličko-senjske sa samo šest ispitanika i prosjekom 5,00) Zagrebačka (4,87) i Kopriivničko-križevačka (4,84), a nešto nižima Sisačko-moslavačka i Požeško-slavonska (po 4,43). Gledajući po djelatnostima, ekstremne su vrijednosti zabilježene u onima s malo zaposlenih - od 4,18 u obrtništvu do 4,74 u šumarstvu. Kako vidimo, i najniže ocjene zalaganja na radu još su uvijek prilično visoke. No, od razlika među županijama i područjima djelatnosti, zanimljivije su razlike s obzirom na pojedina osobna svojstva ispitanika.

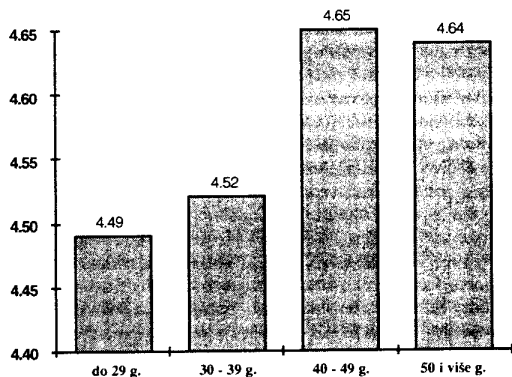
Spol se u ovom slučaju ne pokazuje kao diskriminativna varijabla - žene tek neznatno jače od muškaraca zagovaraju uvažavanje zalaganja na radu. No, zato su (vidi tablicu 41, odnosno grafički prikaz 26) zanimljivije razlike s obzirom na dob.

Tablica 41: Vrednovanje zalaganja na radu s obzirom na dob

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
do 29 god.	3,0	7,2	89,8	4,49
30 - 39 god.	2,8	3,9	93,3	4,52
40 - 49 god.	2,1	2,5	95,4	4,65
50 i više god.	1,0	3,6	95,4	4,64
Ukupno	2,4	3,6	94,0	4,59

Napomena: Postoji u retku "Ukupno" neznatno se razlikuju od onih u tablici 31, jer je ovdje izostavljen odgovor "ne mogu se odlučiti". Isto će vrijediti i u sljedećim tablicama u kojima će biti prikazani odgovori na pitanja (kod odgovora o prihvatanju pojedinih tvrdnji, takve razlike nema).

Grafički prikaz 26: Vrednovanje zalaganja na radu s obzirom na dob



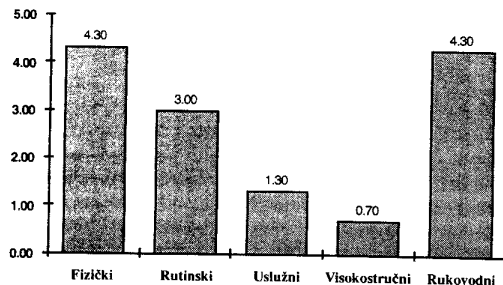
"Kritična granica" je, kako vidimo, životna dob od oko 40 godina - mlađi u prosjeku manje, a stariji osjetno više povezuju pojam pravedne plaće sa zalaganjem na radu. Radi li se kod starijih o "nostalgiji" za nekadašnjim "vrednovanjem rada i rezultata rada", ili je riječ o nečemu drugom? Kasnije ćemo o tome moći reći nešto više.

Razlike s obzirom na razinu obrazovanja nisu velike - nešto višim vrednovanjem zalaganja (4,67) izdvajaju se samo visokoobrazovani (i - što je doista neobično - najneobrazovaniji, sa srednjom ocjenom 4,61), dok su ostali nešto ispod ukupnog prosjeka. Sudeći prema podacima što ih navodimo u tablici 42 i na grafičkom prikazu 27, visokoobrazovani više cijene zalaganje dok rade samo kao stručnjaci, nego kad postanu rukovodioci (ili su ipak za nešto niže vrednovanje zalaganja "odgovorni" rukovodioci koji nemaju više ili visoko obrazovanje). Slično razmišljanje "rukovodnih" i "običnih" radnika već smo susretali, a vidjet ćemo ga i kasnije.

Tablica 42: Vrednovanje zalaganja na radu s obzirom na vrstu posla

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Fizički na stroju	4,3	6,0	89,7	4,50
Rutinski službenički	3,0	3,4	93,6	4,55
Uslužni "s ljudima"	1,3	3,6	95,1	4,60
Visokostručni	0,7	2,6	96,7	4,65
Rukovodni	4,3	1,4	94,3	4,62
Ukupno	2,4	3,6	94,0	4,59

Grafički prikaz 27: Vrednovanje zalaganja na radu s obzirom na vrstu posla



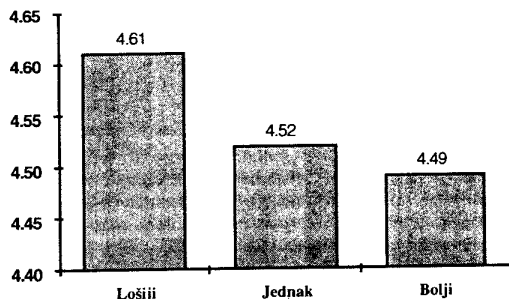
Zalaganje na radu s pravednom plaćom, kako vidimo, najmanje dovode u vezu fizički radnici, odnosno oni koji rade na stroju, te rutinski službenici - oni na "papirnatim" poslovima. Pri tome vlasnički status poduzeća ne igra nikakvu ulogu.

Veoma zanimljivi rezultati dobiveni su dovođenjem u odnos odgovora o vrednovanju zalaganja na radu i procjena životnog standarda: dok usporedba vlastitog standarda s prosjekom ne igra nikakvu ulogu (neznatno više ocjene važnosti zalaganja na radu daju samo oni koji žive iznad prosjeka), dotle je usporedba s vlastitim životnim standardom u odnosu na predatni dala rezultate koje navodimo u tablici 43 i na grafičkom prikazu 28.

Tablica 43: Vrednovanje zalaganja na radu - s obzirom na životni standard u odnosu na predatni

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Lošiji	1,8	3,9	94,3	4,61
Jednak	3,6	1,8	94,6	4,52
Bolji	5,3	3,7	91,0	4,49
Ukupno	2,4	3,6	94,0	4,59

Grafički prikaz 28: Vrednovanje zalaganja na radu - s obzirom na životni standard u odnosu na predatni



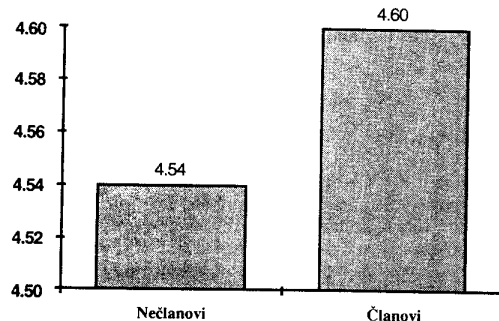
Što drugo zaključiti iz prikazanih podataka, nego da neki (mnogi?) od onih koji danas žive bolje nego prije rata, to nisu postigli zahvaljujući zalaganju na radu?! Možda je takav zaključak suviše grub (a prema nekim ljudima sigurno je nepravdan), ali ga navedeni podaci naprosto nameću.

Na kraju ovog osvrta na povezivanje pojma pravedne plaće sa zalaganjem na radu, a posebno s obzirom na uvjerenje koje smo ranije iznijeli, naime, da je zalaganje na radu ono najbolje što zaposlenik može pridonijeti uspjehu poduzeća, moramo konstatirati i činjenicu da se članovi sindikata sasvim neznatno razlikuju od nečlanova po prihvaćanju takvog mišljenja (tablica 44, grafički prikaz 29). Komentar (i) ovog nalaza ostavljamo sindikalnim aktivistima.

Tablica 44: Vrednovanje zalaganja na radu - prema članstvu u sindikatu

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Nečlanovi	3,7	3,7	92,6	4,54
Članovi	2,0	3,6	94,4	4,60
Ukupno	2,4	3,6	94,0	4,59

Grafički prikaz 29: Vrednovanje zalaganja na radu - prema članstvu u sindikatu



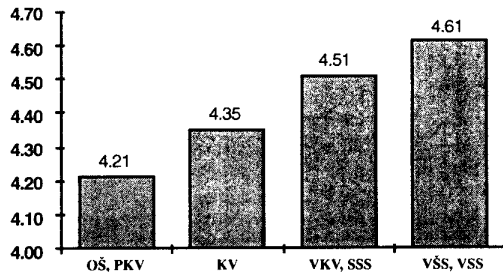
Druga po prihvaćenosti "sastavnica" načela zasluga jest mišljenje kako bi na plaću zaposlenog u znatnoj mjeri trebala utjecati odgovornost koju on snosi na poslu. Žene i muškarci podjednako vrednuju odgovornost, a s obzirom na životnu dob nižim se vrednovanjem izdvajaju ispitanici mlađi od 40 godina (osobito oni do 29 godina, sa srednjom vrijednošću 4,35).

Budući da su mlađi radnici vjerojatno obrazovaniji od starijih, njihov je odnos prema poželjnom utjecaju odgovornosti na visinu plaće donekle smanjio razlike koje možemo vidjeti u tablici 45 i na grafičkom prikazu 30, a koji pokazuju da su obrazovaniji općenito skloniji višem vrednovanju odgovornosti. No, te su razlike svejedno znatne i sasvim očekivane.

Tablica 45: Vrednovanje odgovornosti na poslu
- s obzirom na obrazovanost

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
OŠ, PKV	8,2	8,2	83,6	4,21
KV	4,6	7,7	87,7	4,35
VKV, SSS	3,1	3,9	93,0	4,51
VŠS, VSS	0,5	3,7	95,8	4,61
Ukupno	3,1	5,0	91,9	4,48

Grafički prikaz 30: Vrednovanje odgovornosti na poslu
- s obzirom na obrazovanost

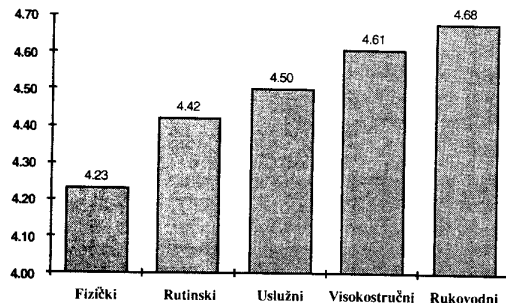


S podacima o obrazovanosti sukladni su i oni koji pokazuju - opet moramo reći: očekivane, ali svejedno zanimljive - razlike s obzirom na vrstu posla (tablica 46, grafički prikaz 31). Kako vidimo, fizički radnici izrazito najmanje cijene odgovornost, rutinski službenici po tome su nešto ispod, a oni koji rade "s ljudima" iznad ukupnog prosjeka. Stručnjaci i rukovodioci međusobno se također razlikuju na očekivani način, ali ne mnogo. Tri četvrtine rukovodilaca i dvije trećine stručnjaka odgovornosti daju najvišu ocjenu ("5", odnosno "jako mnogo").

Tablica 46: Vrednovanje odgovornosti s obzirom na vrstu posla

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Fizički, na stroju	7,8	8,9	83,3	4,23
Rutinski službenički	3,9	6,9	89,2	4,42
Uslužni, "s ljudima"	1,9	4,3	93,8	4,50
Visokostručni	1,1	2,2	96,7	4,61
Rukovodni	1,4	2,2	96,4	4,68
Ukupno	3,1	5,0	91,9	4,48

Grafički prikaz 31: Vrednovanje odgovornosti
s obzirom na vrstu posla



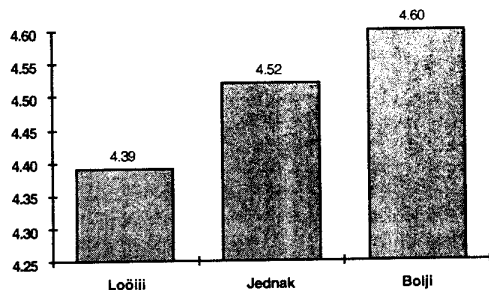
Prethodnim podacima dodajemo kako najveću važnost odgovornosti kao osnovi pravedne plaće (4,52) daju radnici zaposleni u poduzećima koja su u pretežnom vlasništvu malih dioničara (vjerojatno samih tih radnika), te oni u javnim poduzećima i ustanovama (4,50). Do odgovornosti najmanje drže radnici kod privatnika (d.o.o. - srednja vrijednost 4,32), dok su zaposlenici u poduzećima koja su većinsko vlasništvo nekolicine velikih dioničara (4,46) ili tamo gdje pretvorba nije završena (4,47) smješteni između krajnjih vrijednosti.

Radnici s nižim prihodima po članu obitelji, odnosno oni koji vlastiti životni standard procjenjuju nižim od prosjeka (tab-

Tablica 47: Vrednovanje odgovornosti na poslu - s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Lošiji	5,0	5,3	89,7	4,39
Prosječan	1,9	5,5	92,6	4,52
Bolji	1,0	2,4	96,6	4,60
Ukupno	3,1	5,0	91,9	4,48

Grafički prikaz 32: Vrednovanje odgovornosti na poslu - s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek



lica 47, grafički prikaz 32) odgovornosti pridaju manju važnost od onih koji žive prosječno ili još bolje.

Međutim, od podataka navedenih u prethodnoj tablici i prikazanih na grafikonu, možda su zanimljiviji oni koji kažu kako se vrednovanje odgovornosti ne razlikuje s obzirom na usporedbu sadašnjeg standarda s predratnim! Štoviše, oni koji ocjenjuju kako danas žive lošije nego prije, nešto (neznatno) se više zalažu za više vrednovanje odgovornosti na poslu. Podsjećamo da su vrlo slični rezultati dobiveni i za vrednovanje zalažanja na radu. No, ovoga puta razlike nisu tolike da bismo mogli reći kako oni koji danas žive bolje nego prije to nisu postigli radeći poslove koji uključuju veliku odgovornost, kao što smo ranije iznijeli pretpostavku da viši standard od predratnog nisu postigli većim zalaganjem na radu.

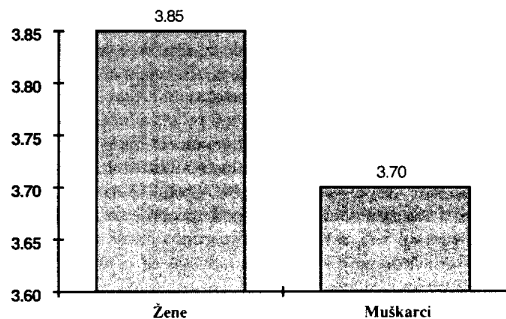
Kako stoje stvari s vrednovanjem obrazovanja, koliko bi stručna prema trebala utjecati na visinu plaće da bi ona bila pravedna? Već smo ranije pokazali kako bi se ukupno vrednovanje (srednja ocjena 3,77) moglo opisati riječima "više nego osrednje, ali ne baš mnogo". Među pojedinim segmentima ispitanika utvrđene su neke očekivane, ali i neke neočekivane razlike, a zanimljiv je i izostanak nekih razlika.

Poznato je (iz podataka popisa stanovništva) da žene u prosjeku imaju niže formalno obrazovanje od muškaraca, kao i to da je mlade stanovništvo obrazovanije od starijeg. Stoga podjednako iznenađuje činjenica da žene više vrednuju obrazovanje nego muškarci (tablica 48, grafički prikaz 33), dok ga mladi ispitanici vrednuju u prosjeku jednako kao stariji (preciznije rečeno, obrazovanost najviše vrednuju najmlađi, a odmah uz njih su najstariji, ali razlike nisu statistički značajne).

Tablica 48: Vrednovanje obrazovanosti - prema spolu

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Žene	10,7	17,7	71,6	3,85
Muškarci	14,0	21,2	64,8	3,70
Ukupno	12,3	19,3	66,9	3,77

Grafički prikaz 33: Vrednovanje obrazovanosti - prema spolu

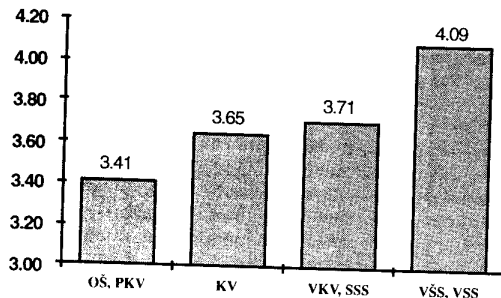


Obrazovaniji ispitanici, sasvim logično, misle kako bi razina obrazovanja, odnosno stručna sprema, trebala više utjecati na plaću. Zato su u tablici 49 i na grafikonu 34 manje zanimljivi očekivani podaci da s porastom obrazovanosti samih ispitanika raste i vrednovanje obrazovanja "kao takvog", a zanimljiviji je podatak kako čak i među visokoobrazovanim svaki dvadeseti (5,5%) misli da bi razina obrazovanja (stručna sprema) na visinu plaće trebala utjecati "nimalo ili veoma malo" (1,1%), odnosno "samo donekle" (4,4%)!

Tablica 49: Vrednovanje obrazovanosti
- s obzirom na obrazovanost ispitanika

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
OŠ, PKV	19,7	32,7	47,6	3,41
KV	16,4	24,1	59,5	3,65
VKV, SSS	13,5	19,8	66,7	3,71
VŠS, VSS	5,5	10,8	83,7	4,09
Ukupno	12,3	19,3	66,9	3,77

Grafički prikaz 34: Vrednovanje obrazovanosti
- s obzirom na obrazovanost ispitanika



Osim već spomenute neobičnosti, u tablici 49 također vidi se s jedne strane primijetiti činjenicu da i gotovo polovica najniže obrazovanih visoko cijeni stručnu spredu, ali s druge strane i to da su visokoobrazovani "osamljeni" sa svojim iznadprosječnim rezultatom: čak se i visokokvalificirani radnici i srednje obrazovani službenici nalaze ispod ukupnog prosjeka od 3,77.

Razlike s obzirom na vrstu posla slične su upravo prikazanim, pa ćemo spomenuti samo podatke da su stručnjaci dali odgovore praktički jednake onima svih visokoobrazovanih, ali zato rukovodioci imaju nešto lošije mišljenje o utjecaju stručne sprede na visinu plaće: 1,4% ih kaže da bi "škola" trebala utjecati nimalo ili veoma malo, 8,7% "samo donekle", a gotovo svaki peti (18,9%) "osrednje". Da bi trebala utjecati "jako mnogo" misli tek svaki četvrti rukovodilac (24,6%), a "prilično mnogo" 46,4%. Vlasnički status poduzeća ne igra nikakvu ulogu u procjeni potrebnog doprinosa školske sprede pravednoj plaći.

Usporedba vlastitoga životnog standarda s prosjekom u visokoj je pozitivnoj korelaciji s pridavanjem veće "težine" razini obrazovanja, dok se takva korelacija "jedva nazire" kad je

riječ o usporedbi s predratnim standardom. Članovi sindikata ne razlikuju se od nečlanova.

Jedna od tvrdnji kojima je opisano načelo zasluga izvorno je glasila ovako: "Čista je sreća biti pametniji ili spretinji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće". Kako već rekosmo, u obradi rezultata odgovori su "prebodovani" tako da je viša vrijednost pripisana nižem slaganju s takvim stavom.

Žene i muškarci, bez obzira na životnu dob, podjednako prihvaćaju tu tvrdnju, dok se obrazovaniji - što je i očekivano - s njome slažu znatno više od neobrazovanih. Kako možemo vidjeti u tablici 50 i na grafičkom prikazu 35, razlika - makar minimalna - postoji i između PKV radnika i onih koji imaju samo osnovnu školu ili još manje od toga.

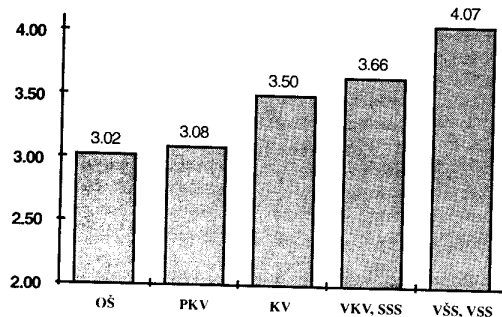
Vrsta posla i u ovom slučaju utječe na odgovore ispitanika slično kao i razina obrazovanja: najskloniji većim plaćama za pametnije i spretnije su stručnjaci (4,04), rukovodioci nešto zaostaju (3,94), a na kraju su fizički radnici (3,27). Srednje obrazovani "radnici s ljudima" i po ovom su stavu nešto su bliže stručnjacima (3,65) nego rutinski službenici (3,59), i to - što, naravno, vrijedi i za ostale, neovisno o vlasničkom statusu poslužea.

Tablica 50: Prihvaćanje većih plaća za pametne i spretne - prema obrazovanosti

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Osnovna šk.	45,3	16,0	38,7	3,02
PKV	40,5	17,6	41,9	3,08
KV	25,4	21,2	53,4	3,50
VKV, SSS	24,0	17,3	58,7	3,66
VŠS, VSS	15,4	12,0	72,6	4,07
Ukupno	24,2	17,2	58,6	3,66

Napomena: Podatak u retku "Osnovna škola" samo je prividno netočan: iako više ispitanika daje odgovore "ne slažem se" nego "slažem se", srednja vrijednost je veća od 3,0 zbog veće zastupljenosti odgovora "potpuno se slažem" (brojčana vrijednost 5) nego "uglavnom se slažem" (4).

Grafički prikaz 35: Prihvaćanje većih plaća za pametne i spretne - prema obrazovanosti

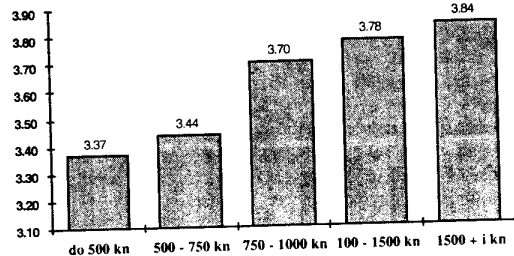


Ako pretpostavimo da su mnogi ispitanici odgovarali iz sasvim "osobne perspektive", onda se smijemo i malo našaliti, pa uz podatke navedene u tablici 51 i prikazane na grafikonu 36 pretpostaviti da su pametniji i spretinji u prosjeku već ostvarili svoje zalaganje za veće plaće. Naime, oni koji imaju više prihode po članu domaćinstva više se slažu s mišljenjem da "pamet i spretnost" treba bolje platiti.

Tablica 51: Prihvaćanje većih plaća za pametne i spretne - prema mjesečnom prihodu po članu obitelji

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
do 500 kn	31,7	20,7	47,6	3,37
500-750 kn	29,5	17,6	52,9	3,44
750-1000 kn	21,9	16,6	61,5	3,70
1000-1500 kn	21,7	15,9	62,4	3,78
1500 kn i +	22,0	12,7	65,3	3,84
Ukupno	24,2	17,2	58,6	3,66

Grafički prikaz 36: Prihvaćanje većih plaća za pametne i spretnostne - prema mjesečnom prihodu po članu obitelji



Prikazanim razlikama - koje nisu osobito velike, ali su sistematske, dodajmo i podatak kako su radnici-seljaci manje skloni većem plaćanju pametnijih i spretnijih.

Što se tiče procjena životnog standarda, opet se susrećemo s već videnom slikom: oni koji procjenjuju da žive bolje od prosjeka jače se zalažu za više vrednovanje pameti i spretnosti (srednja vrijednost 3,89, prema 3,84 za ispitanike s prosječnim i 3,41 za one s ispodprosječnim standardom), dok usporedba s vlastitim predratnim standardom daje rezultate koji više nisu neočekivani. Naime, oni koji žive jednako kao prije rata više vrednuju pamet i spretnost od onih koji danas žive lošije (3,74 prema 3,64), ali i od onih koji danas žive bolje nego prije rata (3,71). Za potonje smo (namjerno pretjerujući "iz razloga stilske efektnosti"), rekli da - sudeći po njihovim vlastitim odgovorima! - ne žive bolje zbog većeg zalaganja na radu niti zbog veće odgovornosti u poslu, a sada vidimo kako nije u pitanju niti njihova veća pamet ni (manuelna) spretnost.

Za članove i nečlanove sindikata također moramo ponoviti već više puta rečeno: u prosjeku, nema razlika.

U cjelini najmanje prihvaćeno mišljenje koje predstavlja načelo zasluga jest da bi radnici na teškim fizičkim poslovima

trebali bi imati veće plaće od drugih. Sa srednjom vrijednošću 3,47 ona s još jednom tvrdnjom (koju ćemo analizirati kasnije) dijeli 13. mjesto. Međutim, neki je segmenti hrvatskog radništva prihvaćaju u znatno većoj mjeri.

Krenemo li uobičajenim slijedom nezavisnih varijabli, najprije moramo konstatirati da ni spol niti dob nisu u korelaciji s vrednovanjem teškoga fizičkog rada, ali je zato razina obrazovanosti u očekivanoj visokoj negativnoj korelaciji.

Čak 85% ispitanika sa samo osnovnom školom i 80% polukvalificiranih potpuno se ili pretežno slaže s mišljenjem da je pravedno radnike na teškim fizičkim poslovima platiti više nego druge (tome se protivi tek svaki dvadeseti od najniže obrazovanih, ali ipak već svaki sedmi od polukvalificiranih). Gotovo smo skloni pretpostavci kako su barem neki od tih ispitanika ponudenu tvrdnju pročitali samo do riječi "veće plaće", previdjevši dodatak "od drugih".

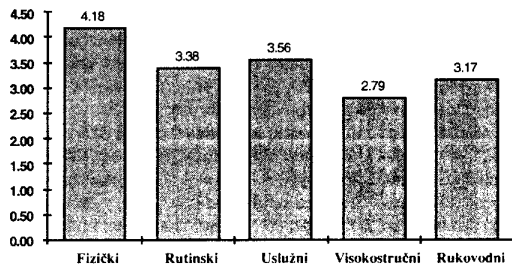
S druge strane, visokoobrazovani su jedina skupina koja s natpolovičnom većinom (52%) odbacuje mišljenje kako je pravedno više platiti težak fizički rad (ali se s takvim mišljenjem ipak slaže 35% najobrazovanijih). Višem vrednovanju teškoga fizičkog rada skloni je i 69% KV te 58% VKV radnika (zajedno sa SSS službenicima).

Slično kao upravo spomenuti, govore i podaci navedeni u tablici 52 i na grafičkom prikazu 37. Kako možemo vidjeti, sami fizički radnici su "osamljeni" u svome mišljenju (najbliži su im uslužni radnici, od kojih neki također teško fizički rade). Ponešto iznenađuje da su odgovori rukovodilaca sličniji odgovorima rutinskih službenika nego stručnjaka.

Tablica 52: Vrednovanje fizičkog rada - prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	10,5	12,2	77,3	4,18
Rutinski službenički	34,0	11,9	54,1	3,38
Uslužni, "s ljudima"	27,8	11,7	60,5	3,56
Visokostručni	51,6	13,7	34,7	2,79
Rukovodni	36,7	14,4	48,9	3,17
Ukupno	30,6	12,6	56,8	3,47

Grafički prikaz 37: Vrednovanje fizičkog rada
- prema vrsti posla



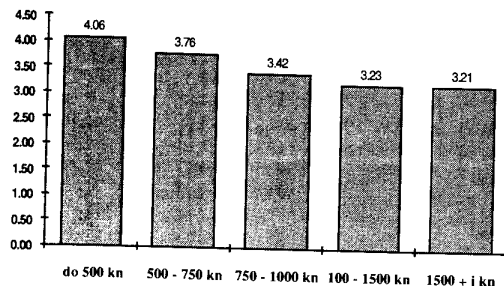
Prethodnim napomenama dodajmo kako radnici-seljaci nešto više vrednuju težak fizički rad (njihova je srednja ocjena 3,78, a onih bez poljoprivrednog posjeda 3,43), dok vlasnički status poduzeća ne utječe na odgovore.

Da fizički radnici slabije zarađuju (pa je utoliko vjerojatnije da su, kako malo prije rekosmo, neki od njih tvrdnju kojom se ovdje bavimo pročitali samo kao zahtjev za većim plaćama, ne nužno većima "od drugih") govori i povezanost vrednovanja fizičkog rada s prihodima po članu obitelji (tablica 53, grafički prikaz 38). Povezanost je, dakako, negativna.

Tablica 53: Vrednovanje fizičkog rada
- prema prihodu po članu obitelji

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
do 500 kn	15,2	7,6	77,2	4,06
500-750 kn	20,0	13,7	66,3	3,76
750-1000 kn	31,2	12,2	56,6	3,42
1000-1500 kn	38,1	12,8	49,2	3,23
1500 kn i +	40,0	13,0	47,0	3,21
Ukupno	30,6	12,6	56,8	3,47

Grafički prikaz 38: Vrednovanje fizičkog rada
- prema prihodu po članu obitelji



U osnovi jednako kao prihod po članu obitelji, na vrednovanje teškoga fizičkog rada djeluju i obje procjene vlastitoga životnog standarda - u odnosu na prosjek i u odnosu na prije rata: što viši standard, to niže vrednovanje.

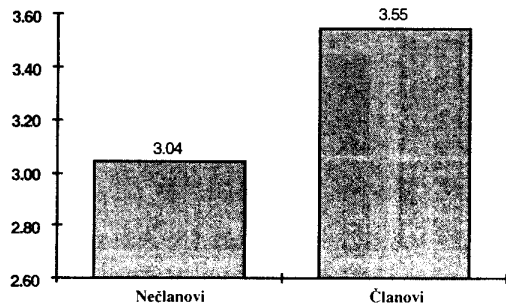
Napokon, na ovome mjestu ne moramo ponoviti konstataciju kako nema razlika između članova i nečlanova sindikata. Razlika, naime, postoji (tablica 54, grafički prikaz 39), a je li njezin smjer "očekivan" ili "iznenađujući", bolje će znati sindikalni djelatnici.

Tablica 54: Vrednovanje fizičkog rada
- s obzirom na članstvo u sindikatu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Nečlanovi	43,6	12,4	44,0	3,04
Članovi	28,1	12,7	59,2	3,55
Ukupno	30,6	12,6	56,8	3,47

Dio upravo prikazanih razlika vjerojatno se može pripisati činjenici kako u proizvodnim djelatnostima - u kojima ima više neobrazovanih - ima relativno više članova sindikata nego u djelatnostima u kojima prevladavaju obrazovaniji.

Grafički prikaz 39: Vrednovanje fizičkog rada
- s obzirom na članstvo u sindikatu



Zaključno, možemo konstatirati kako je shvaćanje socijalne pravde po načelu zasluga u našem upitniku (tj. u njegovu dijelu "posuđenom" od Antončiča) opisano tvrdnjama koje izazivaju različite reakcije ispitanika: dok zalaganje, pa i odgovornost na radu, kao osnovu pravedne plaće snažno zagovaraju manje-više svi slojevi radništva, osobito visokoobrazovani, dotle se obrazovaniji izdvajaju od ostalih po višem vrednovanju stručne spreme te "pameti i spretnosti", a fizički radnici i svi niže obrazovani i slabije plaćeni snažno zagovaraju više vrednovanje teškoga fizičkog rada, čemu se snažnije opiru samo najobrazovaniji. O tome će ponešto reći rezultati faktorke analize, koje ćemo prikazati kasnije.

Načelo funkcionalne nejednakosti

Po ukupnoj srednjoj ocjeni (3,63) načelo funkcionalne nejednakosti prihvaćeno je istim intenzitetom kao i načelo potreba, kojim ćemo se pozabaviti kasnije. Ono što odlikuje prihvaćenost toga načela jest prilična ujednačenost. Naime, razlike između najprihvaćenije i najmanje prihvaćene od triju tvrdnji koje socijalnu pravdu opisuju kao poštenje, tj. "fer-postupanje", te uključuju shvaćanje kako su društvene nejednakosti opravdane pod

uvjetom da pridonose i dobrobiti slabijih, odnosno ako bogatiji daju veći doprinos općem dobru, relativno su male. Isto tako, nevelike su i razlike u prihvaćanju tih tvrdnji od strane različitih segmenata hrvatskog radništva:

1. (8) "Ljudi neće prihvaćati dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni" - 4,18,

2. (12) "Sasvim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobar profit, jer na kraju od toga svi imaju koristi" - 3,59,

3. (15) "Za zalaganje na radu poticajne su samo velike razlike u plaći" - 3,13.

S najprihvaćenijom od navedenih triju tvrdnji potpuno se ili pretežno slaže 81,4% ispitanika, uglavnom ili uopće se ne slaže 11,3%, dok neodlučnih ima 7,3%. Podsjećamo kako je na pitanje koliko bi odgovornost trebala utjecati na visinu plaće (što smo ranije analizirali u sklopu načela zasluga) dobiveno 91,8% odgovora da bi utjecaj trebao biti "priličan" ili čak "jako velik" (srednja ocjena iznosi 4,48).

Općenito govoreći, tvrdnja kako se prihvaćanje dodatne odgovornosti na poslu može "kupiti" samo većim plaćama, slabo je diskriminativna: slaganje ili neslaganje s njome uglavnom ne ovisi o spolu. Članstvu u sindikatu, veličini obitelji, mjesečnom prihodu po članu, posjedovanju obradivog zemljišta, niti o samoprocjeni životnog standarda u odnosu na prosjek. S druge strane, razlike koje su statistički značajne niti su osobito "uvjerljive", niti lako interpretabilne.

Raspored odgovora s obzirom na dob opet pokazuje neobičnu sličnost između najstarijih (srednja vrijednost 3,94) i najmlađih (4,08), koji se s tvrdnjom o većoj plaći kao uvjetu prihvaćanja dodatne odgovornosti slažu manje nego ispitanici u dobi od 30 do 39 (4,27) i od 40 do 49 godina (4,21).

Neobične su, barem na prvi pogled, i razlike s obzirom na obrazovanje: nižim (!) prihvaćanjem tvrdnje koju ovdje analiziramo izdvajaju se (sa srednjom vrijednošću 4,08) samo najobrazovaniji ispitanici, dok su odgovori ostalih međusobno veoma slični.

Dalje, dok u većini ostalih tvrdnji i pitanja nalazimo razumljivu sličnost između odgovora svih visokoobrazovanih i onih ko-

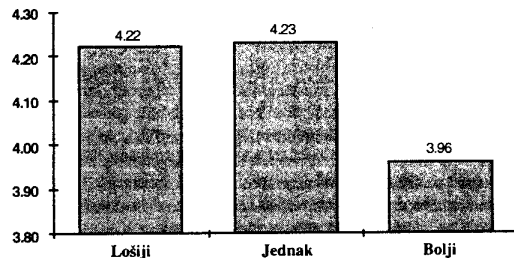
ji rade na stručnjaci poslova, u ovom slučaju samo rukovodioci iskazuju slabije slaganje (4,05) s tvrdnjom da bez dodatne plaće zaposlenici ne žele preuzimati dodatne odgovornosti u poslu, i to neovisno o vlasničkom statusu poduzeća u kojemu rade. Rekli bismo kako oni koji već imaju veću odgovornost (stručnjaci i rukovodioci) poručuju da na nju nisu "pristali" samo zbog veće plaće.

Na zanimljiv način od ostalih se izdvajaju i ispitanici koji ocjenjuju kako danas žive bolje nego prije rata. Kako pokazuju tablica 55 i grafički prikaz 40, samo oni nešto slabije prihvaćaju tvrdnju o povezanosti veće plaće i spremnosti na preuzimanje dodatne odgovornosti.

Tablica 55: Slaganje s mišljenjem o većoj plaći kao uvjetu prihvaćanja veće odgovornosti - prema životnom standardu u odnosu na predratni

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Lošiji	10,9	6,2	82,9	4,22
Jednak	11,0	4,9	84,1	4,23
Bolji	16,7	6,8	76,5	3,96
Ukupno	11,3	7,3	81,4	4,18

Grafički prikaz 40: Slaganje s mišljenjem o većoj plaći kao uvjetu prihvaćanja veće odgovornosti - prema životnom standardu u odnosu na predratni



Sve u svemu, možemo zaključiti kako se s mišljenjem kako je pravedno ako radnici prihvaćaju dodatnu odgovornost u poslu samo pod uvjetom da za to budu posebno plaćeni, slaže pretežno većina hrvatskih radnika, bez velikih, a osobito bez "uvjerljivih" razlika među pojedinim užitim segmentima radništva.

Mišljenja o sljedećoj tvrdnji koja predstavlja shvaćanje socijalne pravde kao "funkcionalne nejednakosti", prema kojoj "na kraju svi imaju koristi od poduzetničke veće zarade", vjerojatno su povezana s ranije spominjanom ogradom, odnosno sumnjom u pogledu načina stjecanja bogatstva koje svatko ima pravo zadržati. Naime, u ukupnoj srednjoj vrijednosti koju je postigla ta tvrdnja (3,59) sadržano je 8,4% potpunog i 17,0% pretežnog neslaganja s njezinim sadržajem s jedne, a 32,3% pretežnog i 30,4% njezinoga potpunog prihvaćanja s druge. Neodlučnih ima 11,9%.

Kako ćemo pokazati u nastavku, i ta je tvrdnja slabo diskriminativna, ali su neke razlike u njezinu prihvaćanju, iako male, sasvim logične. Gotovo da su zanimljivije neke usporedbe u kojima statistički značajne razlike nisu ustanovljene.

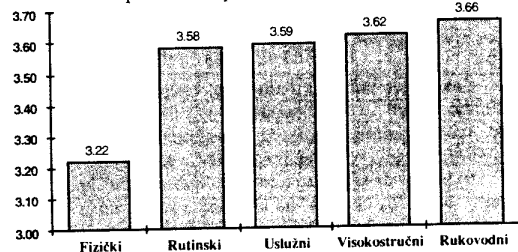
Uvjerjenje da bi poduzetnici svoj "dobar profit" upotrijebili za opće dobro, tj. tako da "na kraju od toga svi imaju koristi" hrvatski radnici prihvaćaju (ili ne prihvaćaju) neovisno o spolu, dobi, veličini obitelji, prosječnom mjesečnom prihodu po članu obitelji, posjedovanju obradivog zemljišta, životnom standardu (kako u usporedbi s prosjekom, tako i s predratnim), vlasničkom statusu poduzeća u kojemu rade, a također neovisno i o članstvu u sindikatu.

Pravih razlika nema ni s obzirom na razinu obrazovanja, osim što se manjim povjerenjem u "fer ponašanje" poduzetnika (kojima bi bio osiguran dobar profit) izdvajaju nekvalificirani radnici, tj. oni koji su završili samo osnovnu školu, ili još manje od toga. Srednja ocjena njihova prihvaćanja te tvrdnje iznosi 3,49, dok su srednje ocjene svih ostalih 3,60 (sasvim precizno, za visokoobrazovane 3,61). Kad je riječ o usporedbi s obzirom na vrstu posla (tablica 56, grafički prikaz 41), ako razlike i nisu velike, barem su sistematske.

Tablica 56: Prihvaćanje dobrog profita za poduzetnika
- prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	26,9	10,6	62,5	3,22
Rutinski službenički	26,2	11,1	62,7	3,58
Uslužni, "s ljudima"	25,7	11,3	63,0	3,59
Visokostručni	24,7	10,9	64,4	3,62
Rukovodni	23,7	15,1	61,2	3,66
Ukupno	25,4	11,9	62,7	3,59

Grafički prikaz 41: Prihvaćanje dobrog profita za poduzetnika
- prema vrsti posla



Kako vidimo, nešto većim nepovjerenjem prema poduzetnicima izdvajaju se samo fizički radnici, dok ostale razlike ne treba posebno komentirati, jer i nisu statistički značajne.

Najslabije prihvaćena tvrdnja iz opisa načela funkcionalne nejednakosti, ujedno i jedna od najmanje prihvaćenih uopće, jest da su za zalaganje na radu poticajne samo velike razlike u plaći (ukupna srednja ocjena 3,13, pri čemu takvo mišljenje potpuno odbacuje 16,0% ispitanika, pretežno 22,4%, dok se s njime potpuno slaže 20,6%, a pretežno 26,5%; neodlučnih je 14,5%). Drugim riječima, više od trećine hrvatskog radništva smatra kako zalaganje na radu nije ovisno o rasponima plaća (ono "velikim" više je, rekli bismo, "ukrasni pridjev"), što je također svojevrsni egalitaristički stav. Naime, prisjetimo li se ranije analiziranih po-

dataka o tome da bi, prema mišljenju velike većine svih slojeva hrvatskog radništva, zalaganje na radu trebalo snažno utjecati na visinu plaće, onda - povezujući te dvije tvrdnje - možemo zaključiti kako se naši ispitanici u prvom redu zalažu za više plaće za sve, a ne toliko za veliko diferenciranje među zaposlenima.

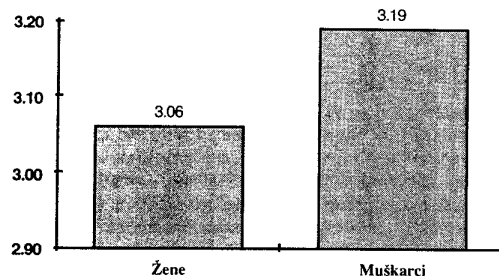
Tvrdnja kako su velike razlike u plaćama uvjet zalaganja na radu tek je nešto diskriminativnija od prethodnih dviju, pri čemu je - kako ćemo vidjeti u nastavku - većina ustanovljenih razlika ponešto iznenađujuća, jer se toj tvrdnji više protive oni od kojih bismo očekivali veće slaganje s njome.

No, prva razlika koju pokazujemo ne pripada onima neočekivanim. Naime, muškarci se (vidi tablicu 57, odnosno grafički prikaz 42) s tom tvrdnjom slažu nešto više nego žene, i to pod-

Tablica 57: Prihvaćanje tvrdnje kako samo velike razlike u plaći potiču zalaganje na radu - prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	41,1	14,7	44,2	3,06
Muškarci	36,3	14,0	49,7	3,19
Ukupno	38,4	14,5	47,1	3,13

Grafički prikaz 42: Prihvaćanje tvrdnje kako samo velike razlike u plaći potiču zalaganje na radu - prema spolu



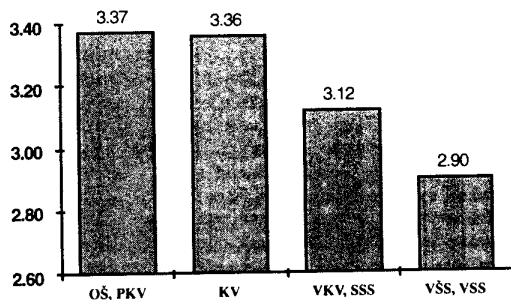
jednako stariji i mlađi - razlike s obzirom na dob nisu ni statistički značajne, niti sistematske.

Razlike s obzirom na obrazovanje zanimljive su uglavnom po sličnosti s malo prije spominjanim razlikama u mišljenju kako je prihvaćanje veće odgovornosti u poslu uvjetovano dodatnom plaćom. Naime, i za odgovore koje navodimo u tablici 58 i na grafičkom prikazu 43 mogli bismo reći da se u njima primjećuje svojevrsna "samoobrambena" reakcija obrazovanih: s razinom stručne spreme, točnije, "na prijelazu" između kvalifi-

Tablica 58: Prihvaćanje tvrdnje kako samo velike razlike u plaći potiču zalaganje na radu - prema obrazovanosti

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
OŠ, PKV	31,1	16,2	52,7	3,37
KV	31,1	14,8	54,1	3,36
VKV, SSS	38,1	14,8	47,1	3,12
VŠS, VSS	48,0	11,5	40,5	2,90
Ukupno	38,4	14,5	47,1	3,13

Grafički prikaz 43: Prihvaćanje tvrdnje kako samo velike razlike u plaći potiču zalaganje na radu - prema obrazovanosti



ciranih i visokokvalificiranih, odnosno srednjestručnih radnika, pojačava se negiranje tvrdnje kako zalaganje na radu ovisi samo o velikim rasponima plaća.

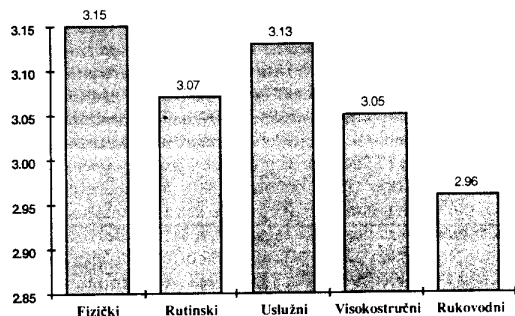
Slične rezultate daju i ukrštanja podataka s drugim pokazateljima višeg radničkog statusa. Tako radnici s najnižim prihodom po članu obitelji (do 750 kn) daju toj tvrdnji srednju ocjenu 3,27, a oni s višim prihodom oko 3,06 (razlike između viših dohodovnih kategorija su neznatne). Nadalje, oni koji životni standard svoje obitelji procjenjuju ispodprosječnim izdvajaju se višim ocjenama (3,25), dok se prosječni i iznadprosječni međusobno ne razlikuju (3,03, odnosno 3,07). Radnici-seljaci više (3,33) od "čistih radnika" (3,10) vjeruju kako su samo veliki rasponi u plaćama poticajni za zalaganje, a što se tiče vrste posla (tablica 59, grafički prikaz 44) rukovodioci tog puta nisu između stručnjaka i "običnih radnika"; samo oni većinom (ali ne natpolovičnom) odbacuju tezu o velikim rasponima plaća kao uvijek za zalaganje na radu.

Tablica 59: Prihvaćanje tvrdnje kako samo velike razlike u plaći potiču zalaganje na radu - prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	30,5	16,5	53,0	3,15
Rutinski službenički	39,6	14,0	46,4	3,07
Uslužni, "s ljudima"	39,4	12,8	47,8	3,13
Visokostručni	41,2	13,9	44,9	3,05
Rukovodni	47,1	13,8	39,1	2,96
Ukupno	38,4	14,5	47,1	3,13

Spomenimo, napokon, kako zalaganje na radu velikim rasponima plaća najviše uvjetuju radnici zaposleni u poduzećima koja su u pretežnom vlasništvu nekolicine velikih dioničara (srednja vrijednost 3,30), a zatim oni kod privatnika (d.o.o. - 3,15), dok se ostali - zaposleni u javnim poduzećima i državnim službama, u poduzećima kojima su pretežni vlasnici mali dioničari te tamo gdje pretvorba nije završena - međusobno nimalo ne razlikuju (srednje vrijednosti njihova prihvaćanja te tvrdnje

Grafički prikaz 44: Prihvaćanje tvrdnje kako samo velike razlike u plaći potiču zalaganje na radu - prema vrsti posla



iznose 3,03). Razlika, dakle, nije osobito velika, ali je, rekli bismo "znakovita".

Članovi sindikata (ni) po ovom se mišljenju ne razlikuju značajno od nečlanova.

Sve u svemu, shvaćanje socijalne pravde prema načelu funkcionalne nejednakosti, dakle uz pretpostavku da će oni koji imaju više biti "fer", pa više i davati za opće dobro, u cjelini je osrednje prihvaćeno među hrvatskim radništvom.

Pretpostavka da će mu biti skloniji radnici višeg obrazovanja, odnosno više razine stručnosti (pa onda, u prosjeku, i nešto viših primanja) uglavnom nije potvrđena, što je stanovito iznenađenje. Objašnjenje bi se moglo potražiti u daljnjoj pretpostavci: u pretvorbi vlasništva, odnosno u procesu privatizacije kakav je (ili kako je) on proveden u Hrvatskoj, svi su radnici prošli (u prosjeku) manje-više jednako loše, pa prema novim vlasnicima, odnosno prema većini poduzetnika, gaje manje-više jednako (ne)povjerenje i stoga na sličan način prihvaćaju interpretaciju socijalne pravde kao "nejednakosti koja može biti funkcionalna za ostvarivanje općeg dobra".

Načelo potreba

Egalitarističko "načelo potreba" u našem bi istraživanju vjerojatno bilo "plasirano" još niže nego što već jest, da na njegovo prihvaćanje nije utjecao (odnosno da ne utječe) jedan, rekli bismo, "situacijski uvjetovan odgovor". Podsjećamo, to je načelo bilo predstavljeno dvjema tvrdnjama i jednim pitanjem (ovdje preformuliranim u tvrdnju) sa sljedećim intenzitetom prihvaćanja:

1. (3) "Vlada, odnosno država, svakome mora jamčiti minimalni životni standard" - 4,52,
2. (13) "Najvažnije je da svi ljudi dobiju ono što im treba, čak i ako to znači preraspodjelu novaca onih koji imaju previše onima koji nemaju dovoljno" - 3,47,
3. (17) "Veličina obitelji koju zaposlenik uzdržava mora snažno utjecati na visinu njegove plaće" - 2,91.

Kako na temelju postignutog ranga, tako i na temelju prosječnih ocjena prihvaćenosti, možemo reći kako ta tri mišljenja zapravo ne čine jedinstvenu cjelinu, odnosno kako se ona po svojoj prihvatljivosti za pojedine slojeve radništva međusobno razlikuju više i od različitih interpretacija "zasluga", o čemu smo govorili malo prije.

Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda po intenzitetu prihvaćanja (4,52) zaostaje - i to neznatno - samo za vrednovanjem zalaganja na radu (4,59) te zahtjevom za posebnu pomoć ljudima s dodatnim potrebama (4,53), o kojima smo ranije govorili u sklopu analize načela zasluga, odnosno jednakih šansi).

Izričito isticanje spomenutog zahtjeva "situacijski" je uvjetovano činjenicom da - sada i ovdje - mnogima doista nije zajamčen niti minimalni životni standard. Točnije rečeno, ono što odgovarajućim propisima jest zajamčeno, ne zadovoljava najugroženije slojeve stanovništva. Kad "propisani minimalni standard" bude koliko-toliko zadovoljavajući, kad se on bude "naprosto podrazumijevao", njegovo će izričito spominjanje zasigurno biti rjeđe, pa će prihvaćanje načela potreba više ovisiti o

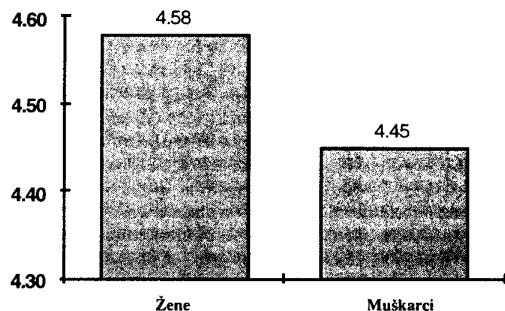
slaganju s druga dva njegova opisa, tj. tvrdnjom kako je najvažnije svima dati ono što im treba, čak i po cijenu preraspodjele bogatstva, odnosno kako na visinu plaće "prilično" ili čak "jako mnogo" mora utjecati veličina obitelji koju zaposlenik uzdržava, a ta mišljenja - kako smo već pokazali, a kasnije ćemo se time pobliže pozabaviti - među hrvatskim radnicima nisu (više) osobito popularna.

No, najprije ćemo pogledati kako pojedini segmenti naših ispitanika prihvaćaju tvrdnju o potrebi državnog jamstva minimalnog standarda. Kako pokazuju tablica 60 i grafički prikaz 45, žene su joj nešto sklonije od muškaraca.

Tablica 60: Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda - prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	5,8	3,4	90,8	4,58
Muškarci	8,8	2,6	88,6	4,45
Ukupno	7,3	3,1	89,6	4,52

Grafički prikaz 45: Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda - prema spolu



Razlike, s obzirom na dob, zanimljive su po tome što su na jednoj strani, s nižim prosječnim intenzitetom zahtjeva za državnim jamstvom minimalnog standarda, najmlađi (do 29 godina) i najstariji ispitanici (50 i više godina), a na drugoj oni u dobi između 30 i 49 godina. Ako se "dobna razdjelnica" postavi na 40 godina, razlike nestaju - srednja vrijednost za mlade iznosi 4,53, a za starije od 40 godina 4,51.

Većina ostalih razlika može se smatrati očekivanima: državnom jamstvu minimalnog standarda skloniji su niže obrazovani (srednja vrijednost za ispitanike s osnovnom školom i polukvalificirane radnike iznosi 4,61, a za visokoobrazovane 4,43), zaposleni s nižim prihodima po članu obitelji (do 750 kuna 4,58, a više od 1.000 kuna 4,45), fizički radnici (4,61) i ruinski službenici (4,59) u odnosu na stručnjake (4,47) i rukovodioce (4,37), ispitanici ispodprosječnog standarda (4,56) u odnosu na iznadprosječne (4,42), te oni koji danas žive lošije nego prije rata (4,58) u odnosu na one koji ocjenjuju da žive bolje nego prije (4,24).

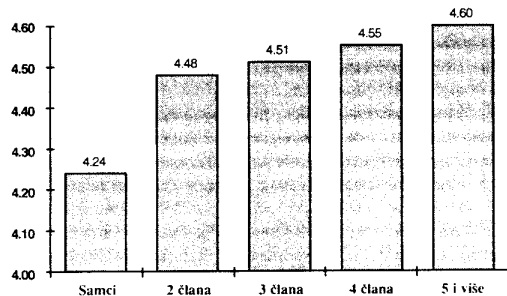
No, u vezi sa zahtjevom da država svima jamči minimalni standard, diskriminativnom se pokazala jedna varijabla koju smo do sada rijetko spominjali - broj članova obitelji (tablica 61, grafički prikaz 46).

Kako vidimo u tablici, iako razlike nisu velike, one su sistematske: što veća obitelj to veća sklonost da minimalni standard bude zaštićen državnim jamstvom. Možemo, dakako,

Tablica 61: Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda - prema veličini obitelji

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Samci	14,6	4,5	80,9	4,24
2 člana	7,4	3,7	88,9	4,48
3 člana	7,2	3,9	88,9	4,51
4 člana	7,2	2,0	90,8	4,55
5 i više članova	4,7	3,3	92,0	4,60
Ukupno	7,3	3,1	89,6	4,52

Grafički prikaz 46: Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda - prema veličini obitelji



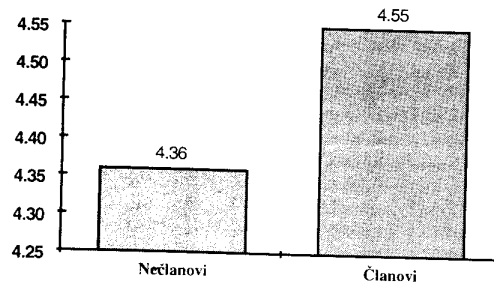
pretpostaviti kako veće obitelji imaju u prosjeku manjih prihod po članu, niži životni standard itd, ali - kako rekosmo - u analizi dosadašnjih opisa socijalne pravde broj članova obitelji nije utjecao na rezultate, barem na tako očigledan način kao u ovom slučaju. Ostaje nam pretpostavka kako je veličina obitelji zapravo određena brojem djece, pa ispitanici (roditelji) jače osjećaju potrebu da barem za djecu minimalni standard bude zajamčen.

Posjedovanje poljoprivrednog posjeda te vlasnički status poduzeća nisu statistički značajno povezani s tom tvrdnjom, ali se zato članstvo u sindikatu opet pojavljuje kao zanimljiva razdjelnica (tablica 62, grafički prikaz 47).

Tablica 62: Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda - prema članstvu u sindikatu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Nečlanovi	10,4	4,1	85,5	4,36
Članovi	6,8	2,7	90,5	4,55
Ukupno	7,3	3,1	89,6	4,52

Grafički prikaz 47: Zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda - prema članstvu u sindikatu



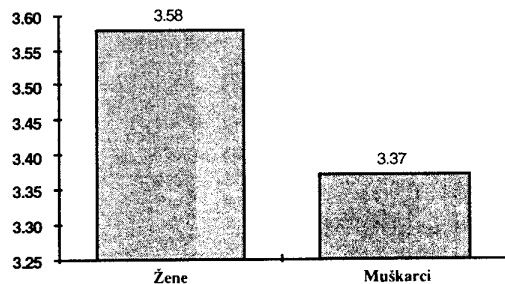
Budući da je zaštita standarda zaposlenih jedna od osnovnih funkcija sindikata, prikazana je razlika očekivana, premda nije osobito velika. No, valja se opet prisjetiti pretpostavke kako u članstvu sindikata ima relativno više onih čiji je životni standard neposrednije ugrožen, nego što takvih ima u ukupnoj populaciji hrvatskog radništva.

Ona sastavnica načela potreba u kome je to načelo izričkom, i to dosta radikalno, formulirano ("svatko mora dobiti ono što mu treba, pa i uz uvjet preraspodjele bogatstva"), sa srednjom ocjenom 3,47 dijeli 13. mjesto među svim tvrdnjama i pitanjima (zajedno s mišljenjem o visokom vrednovanju teškoga fizičkog rada). Kakve su razlike utvrđene među različitim segmentima radništva?

Tablica 63: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	28,2	11,2	60,6	3,58
Muškarci	35,0	13,0	52,0	3,37
Ukupno	31,7	12,5	55,8	3,47

Grafički prikaz 48: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema spolu



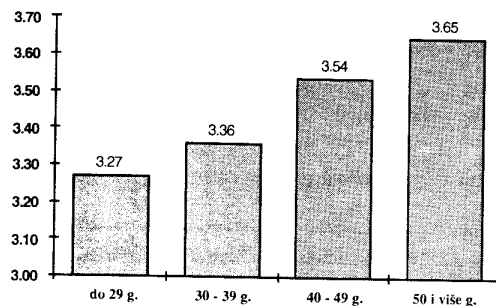
Žene su (vidi tablicu 63, odnosno grafički prikaz 48) osjetno radikalnije u zastupanju egalitarističkog stava nego muškarci. Osim u visini prosječne ocjene stava kako svi moraju dobiti što im treba, to se očituje i u nešto manjem postotku neodlučnih.

S obzirom na "uspomene" iz vremena kad je egalitarizam bio prevladavajući ideološki stav, ne začuđuje podatak kako su mu i danas najskloniji stariji radnici. No, u tablici 64 i na grafičkom prikazu 49 valja zapaziti kako i relativna većina najmlađih (do 29 godina) zastupa isti stav, kao i više od polovice radnika u dobi od 30 do 49 godina.

Tablica 64: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema dobi

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
do 29 god.	33,7	18,1	48,2	3,27
30 - 39 g.	35,3	12,3	52,4	3,36
40 - 49 g.	31,2	10,3	58,5	3,54
50 g. i više	24,6	12,3	63,1	3,65
Ukupno	31,7	12,5	55,8	3,47

Grafički prikaz 49: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema dobi

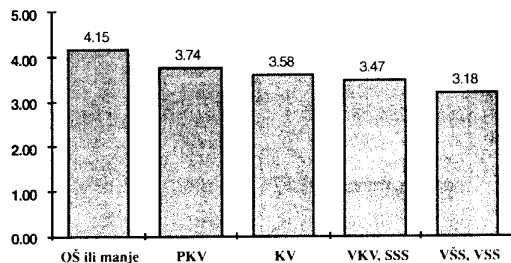


Na temelju podataka koji slijede, možemo pretpostaviti kako pretežni dio od četvrtine najstarijih radnika koji se - kako vidimo u prethodnoj tablici - protive radikalno egalitarističkoj formulaciji načela potreba, a vjerojatno i znatan dio od trećine mladih, čine visokoobrazovani i bolje plaćeni pojedinci iznadprosječnog standarda, višeg nego prije rata. Naime, slično podacima koje navodimo u tablici 65 i na grafičkom prikazu 40, govore i rezultati ukraštanja s ostalim upravo spomenutim nezavisnim varijablama.

Tablica 65: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema obrazovanosti

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
OŠ ili manje	17,3	5,3	77,4	4,15
PKV	27,0	8,1	64,9	3,74
KV	26,1	16,7	57,2	3,58
VKV, VSS	31,8	11,5	56,7	3,47
VSS, VSS	39,9	12,7	47,4	3,18
Ukupno	31,7	12,5	55,8	3,47

Grafički prikaz 50: Prihvaćenost bezuvjetnog zadovoljenja potrebe - prema obrazovanosti



Kako vidimo, egalitarizmu je skloni više od tri četvrtine nekvalificiranih i gotovo dvije trećine polukvalificiranih radnika, dok su visokoobrazovani jedina skupina u kojoj takvo mišljenje zastupa manje od polovice anketiranih. Razlike, s obzirom na mjesečni prihod po članu obitelji te s obzirom na procjenu vlastitoga životnog standarda, su manje, ali je njihov smjer, kako već rekосmo, jednak - što viši standard, to manje slaganje s tvrdnjom da se svačije potrebe moraju zadovoljiti i pod uvjetom pre-raspodjele bogatstva.

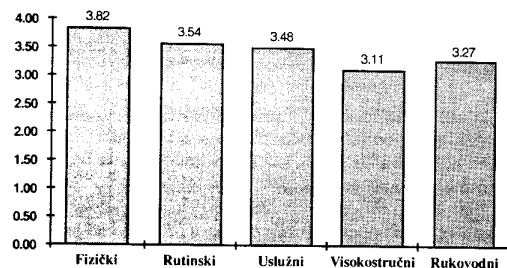
Ni u jednom subuzorku (osim najniže obrazovanih) radikalno egalitaristički stav ne postiže veću srednju vrijednost od 4.00, ali niti manju od 3.00. Potonji podatak znači da protivnici bezuvjetnog zadovoljenja potreba ni u jednom subuzorku hrvatskog radništva nemaju natpolovičnu većinu. Osim među visokoobrazovanim, samo relativnu većinu (dakle, ne i natpolovičnu) "antiegalaristi" imaju i među onima koji ocjenjuju kako žive bolje od prosjeka i bolje nego prije rata.

Razlike, s obzirom na vrstu posla (tablica 66, grafički prikaz 51), navodimo uglavnom stoga da pokažemo kako su rukovodioci (takvi kako su definirani u našem uzorku) i u ovom pogledu nešto bliži "običnim radnicima" nego stručnjaci.

Tablica 66: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	22,4	11,5	66,1	3,82
Rutinski službenički	28,5	12,3	59,2	3,54
Uslužni, "s ljudima"	31,7	12,1	56,2	3,48
Visokostručni	41,7	12,7	45,6	3,11
Rukovodni	36,7	12,2	51,1	3,27
Ukupno	31,7	12,5	55,8	3,47

Grafički prikaz 51: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema vrsti posla

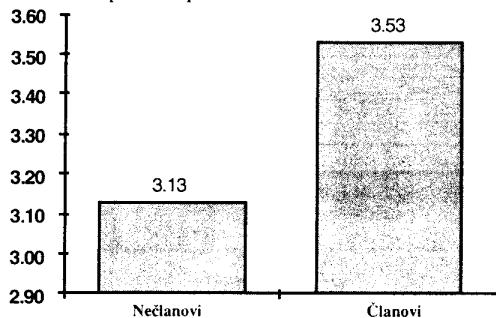


Vlasnički status poduzeća, posjedovanje poljoprivrednog zemljišta te, što je neočekivano, broj članova obitelji, ne utječe na prihvaćanje tvrdnje koju ovdje analiziramo, dok se članovi sindikata (vidi tablicu 67 i grafički prikaz 52) opet pokazuju radikalnijima od nečlanova.

Tablica 67: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema članstvu u sindikatu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Nečlanovi	40,4	12,9	46,7	3,13
Članovi	30,1	12,0	57,9	3,53
Ukupno	31,7	12,5	55,8	3,47

Grafički prikaz 52: Prihvaćanje bezuvjetnog zadovoljenja potreba - prema članstvu u sindikatu



Kako tablica pokazuje, razlika između članova i nečlanova sindikata je znatna, ali također možemo vidjeti kako i relativna većina nečlanova misli jednako kao natpolovična većina sindikalno organiziranih radnika.

Napokon, na pitanje "koliko bi na plaću zaposlenog trebala utjecati veličina obitelji koju on uzdržava?", dobiveno je (ne računajući 1,8% onih koji nisu odgovorili) 22,0% mišljenja "nimalo ili vrlo malo", 23,0% "samo donekle" (dakle, ukupno 45,0% odgovora "malo"), 15,2% "osrednje", te 21,2% "prilično mnogo" i 18,6% "jako mnogo" (ukupno 39,8% "mnogo"). Srednja vrijednost svih odgovora iznosi već spomenutih 2,91 i predzadnja je po veličini od svih tvrdnji i pitanja u anketi. Međutim, u pojedinim segmentima uzorka i to je mišljenje postiglo srednju vrijednost višu od 3,00, odnosno barem relativnu, a u nekim slučajevima i natpolovičnu većinu.

Razlike, s obzirom na spol, zanimljive su samo po tome što žene daju nešto više ekstremnih odgovora nego muškarci, dok su prosječne ocjene oba spola jednake.

Podaci razvrstani prema dobi otkrivaju, rekli bismo, neobičnu činjenicu: veličinu obitelji kao osnovu pravedne plaće

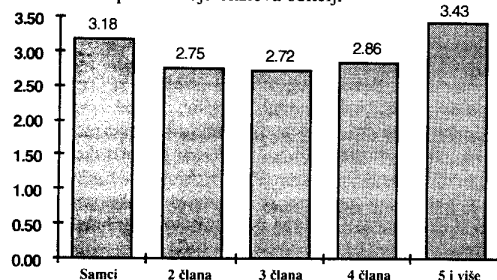
najviše vrednuju najmlađi radnici (do 29 godina), a iza njih su najstariji (50 i više godina). Štoviše, za razliku od najstarijih (srednja vrijednost 2,96), najmlađi većinom (doduše relativnom: 48,5%) misle kako bi veličina obitelji trebala "prilično" (26,1%) ili čak "jako mnogo" (22,4%) utjecati na visinu plaće. Podsjećamo kako smo i ranije nailazili na podatke prema kojima su najmlađi radnici sličniji najstarijima nego sredovječnima, pa čak i da iznose najkonzervativnije stavove.

Još je, barem na prvi pogled, neobičniji podatak (tablica 68, grafički prikaz 53) da "općenito" vrednovanje veličine obitelji ne raste sa stvarnim brojem članova obitelji pojedinog ispitanika.

Tablica 68: Vrednovanje veličine obitelji - prema broju članova obitelji

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Samac	35,3	13,6	51,1	3,18
2 člana	51,6	13,4	35,0	2,75
3 člana	50,6	16,4	33,0	2,72
4 člana	46,5	16,2	37,3	2,86
5 i više članova	30,3	12,3	57,4	3,43
Ukupno	45,0	15,2	39,8	2,91

Grafički prikaz 53: Vrednovanje veličine obitelji - prema broju članova obitelji



Vidimo kako, doduše, veličinu obitelji u vezu s pravednom plaćom najviše dovode ispitanici koji i sami imaju najbrojnije obitelji, ali uz njih nisu oni s četiri člana, nego samci! Činjenicu kako o utjecaju veličine obitelji na plaću najlošije mišljenje imaju radnici s dvočlanim i tročlanim obiteljima, vjerojatno možemo objasniti pretpostavkom da među takvima ima relativno više obrazovanih, a s razinom obrazovanja snažno opada zastupljenost mišljenja kako na pravednu plaću u velikoj mjeri mora utjecati broj članova zaposlenikove obitelji (srednja vrijednost za nekvalificirane i polukvalificirane iznosi 3,44, za kvalificirane 3,26, za visokokvalificirane i srednjestručne 2,92, a za visoko obrazovane 2,48). Slično kao školska sprema, ali nešto manje izrazito, na sklonost vrednovanju veličine obitelji utječe i mjesečni prihod po članu te procjena vlastitog životnog standarda u odnosu na prosjek, dok usporedba sadašnjeg standarda s predratnim ne utječe statistički značajno.

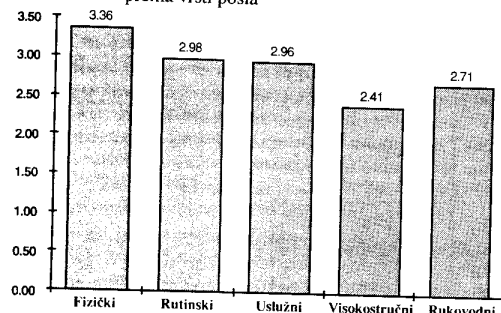
Razlike, s obzirom na vrstu posla (tablica 69, grafički prikaz 54), uglavnom su očekivane, ali svejedno zanimljive.

Tablica 69: Vrednovanje veličine obitelji - prema vrsti posla

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Fizički, na stroju	31,7	14,0	54,3	3,36
Rutinski službenički	44,0	14,2	41,8	2,98
Uslužni, "s ljudima"	43,4	15,8	40,8	2,96
Visokostručni	60,2	15,3	24,5	2,41
Rukovodni	50,4	16,5	33,1	2,71
Ukupno	45,0	15,2	39,8	2,91

Kako vidimo, izrazito je velika samo razlika između fizičkih radnika i stručnjaka, dok su ostale tri skupine raspoređene oko ukupnoga prosjeka. Po podatku da ih se (neznatna) većina protivi velikom utjecaju broja članova obitelji na plaću rukovodnici su slični stručnjacima, ali je njihova srednja ocjena ipak nešto bliža srednjim ocjenama službenika i uslužnih radnika. Na prikazani raspored odgovora ne utječe vlasnički status poduzeća, a niti posjedovanje poljoprivrednog zemljišta. Članovi sindikata

Grafički prikaz 54: Vrednovanje veličine obitelji - prema vrsti posla



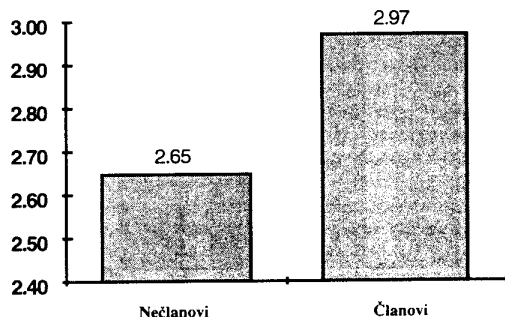
(tablica 70, grafički prikaz 55) i u ovom pitanju pokazuju kako su po svojim stavovima nešto bliži fizičkim i općenito niže obrazovanim i slabije plaćenim radnicima nego nečlanovi.

Tablica 70: Vrednovanje veličine obitelji - prema članstvu u sindikatu

	Malo	Srednje	Mnogo	a.s.
Nečlanovi	51,3	14,3	34,4	2,65
Članovi	43,6	15,3	40,9	2,97
Ukupno	45,0	15,2	39,8	2,91

Dakle, kako smo pokazali, socijalna pravda shvaćena kao zahtjev da u prvom redu svima budu zadovoljene njihove potrebe, u hrvatskom je radništvu prihvaćena prilično proturječno. Jedna od sastavnica načela potreba (zahtjev za državnim jamstvom minimalnog standarda) snažno je prihvaćena, druga osrednje, a treća sasvim slabo ("osrednje" je, podsjećamo, prihvaćen sasvim izričiti i prilično radikalan zahtjev, koji uključuje i uzimanje od onih koji imaju mnogo kako bi se namirile potrebe takvih koji nemaju dovoljno, a slabo je prihvaćena ideja da se kroz plaću dodatno pomažu veće obitelji).

Grafički prikaz 55: Vrednovanje veličine obitelji
- prema članstvu u sindikatu



Sažeto rečeno, načelo potreba više prihvaćaju slabije obrazovani i slabije plaćeni fizički radnici, a najviše mu se protive visoko obrazovani stručnjaci. Rukovodioci su po prihvaćanju toga egalitarnističkog načela smješteni između stručnjaka i ostalih radnika, ali nerijetko bliži potonjima.

Iznenadjenje predstavlja podatak o generacijskoj podijeljenosti: načelo potreba najsnažnije prihvaćaju najmlađi i najstariji, dok su mu sredovječni radnici osjetno manje skloni.

Načelo jednakosti zarada

Napokon, načelo jednakosti zarada, također svojevrсно očitovanje "sindroma egalitarizma", po privlačnosti osjetno zaostaje za svim ostalim shvaćanjima pravde u raspodjeli društvenog bogatstva. U našem istraživanju to je načelo bilo predstavljeno dvjema tvrdnjama, čija zajednička srednja vrijednost prihvaćenosti iznosi samo 2.67:

1. (16) "Vlada mora propisati gornju granicu najveće plaće, odnosno zarade" - 3.06,

2. (18) "Najpošteniji način raspodjele bogatstva i prihoda jest da svi dobiju jednako" - 2.27.

Kako ćemo vidjeti u nastavku, s jednom od tih tvrdnji slaže se neznatno više anketiranih nego što je odbacuje, dok drugu prihvaća tek nešto više od trećine radnika.

Najprije ćemo se pozabaviti mišljenjem o potrebi maksimiranja plaća, odnosno zarada.

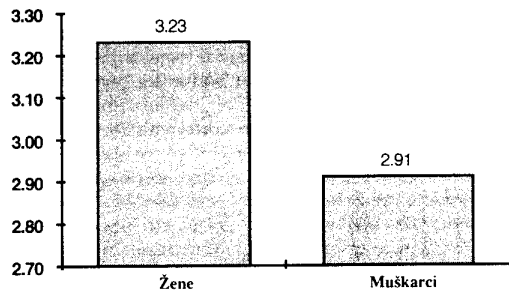
U čitavome uzorku s takvim se stavom slaže 46,1% ispitanika (31,6% potpuno, a 14,5% pretežno), ne slaže se 43,2% (nimalo 28,1%, a samo se djelomično slaže 15,1%), dok je neodlučan otprilike svaki deseti (10,7%), tako da je ona dobila srednju ocjenu 3.06 i po prihvaćenosti zauzela 16. mjesto. No, kako ćemo uskoro vidjeti, u nekim segmentima radništva ima više zagovornika nego protivnika propisivanja najvećih plaća i zarada, a osim toga neki radnici očito više misle na ograničavanje plaća (za zaposlenike), a drugi na ograničavanje zarada (za poduzetnike).

Prvi slučaj pretežnog prihvaćanja ograničavanja plaća (ili zarada) nalazimo već kad razvrstamo odgovore po spolu ispitanika (tablica 71, grafički prikaz 56): ne samo da žene taj stav prihvaćaju više nego muškarci, nego ga prihvaćaju i s (neznatnom) apsolutnom većinom. Takav je rezultat sukladan s ranije spominjanim nalazima da su žene osjetno sklonije egalitarizmu. Životna dob u ovom slučaju ne igra nikakvu znatniju ulogu, kao ni veličina obitelji, niti eventualno vlasništvo poljoprivrednog posjeda. Potonji je podatak ponešto iznenađujući.

Tablica 71: Slaganje s propisivanjem najviše zarade
- prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	39,0	10,6	50,4	3,23
Muškarci	47,3	10,8	41,9	2,91
Ukupno	43,2	10,7	46,1	3,06

Grafički prikaz 56: Slaganje s propisivanjem najviše zarade
- prema spolu



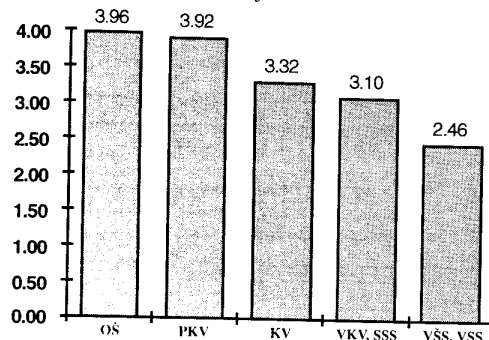
Većina razlika koje postoje u stavu prema ograničavanju najviših plaća sasvim je očekivana. Tome su, dakle, skloniji radnici nižeg obrazovanja, nižih prihoda po članu obitelji, ispodprosječnog standarda i lošijega nego prije rata. Za ilustraciju, u tablici 72 i na grafikonu 57 prikazujemo razlike s obzirom na obrazovanje.

Tablica 72: Slaganje s propisivanjem najviše zarade
- prema obrazovanju

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
OŠ	21,9	4,1	74,0	3,96
PKV	21,9	9,6	68,5	3,92
KV	35,8	11,7	52,5	3,32
VKV, SSS	41,4	11,1	47,5	3,10
VŠS, VSS	61,7	8,6	29,7	2,46
Ukupno	43,2	10,7	46,1	3,06

Kako možemo vidjeti, samo među najobrazovanijima prevladavaju protivnici propisivanja najviših plaća (ili zarada), ali čak bi i među njima gotovo svaki treći (29,7%) podržao eventualnu takvu Vladinu odluku (od toga otprilike svaki peti potpuno, a svaki deseti sa stanovitom rezervom). Podsjećamo kako taj

Grafički prikaz 57: Slaganje s propisivanjem najviše zarade
- prema obrazovanju



stav nije prvi po kojem se visokoobrazovani razlikuju od svih drugih radnika. Među najniže obrazovanimi ima gotovo tri četvrtine (74%) sklonih propisivanju najviše plaće.

Kad je riječ o mjesečnom prihodu po članu obitelji, "graničnu vrijednost" predstavlja 1.000 kuna: među onima koji imaju toliko ili manje prevladavaju zagovornici, a među onima s višim prihodom protivnici ograničavanja plaća. Zanimljivo je da među onima s najnižim prihodom (do 500 kn po članu) ima približno jednako protivnika (35,2%), koliko među onima s najvišim prosjekom (više od 1.500 kn) ima pristaša propisivanja gornje granice plaća, odnosno zarada (33,8%).

U pogledu ukupnoga životnog standarda granicu predstavlja prosjek - oni koji ocjenjuju da žive lošije od prosjeka pretežno zagovaraju, a prosječni i iznadprosječni pretežno se protive ograničavanju plaća. Slično, ali manje naglašeno, vrijedi i kad je riječ o usporedbi sadašnjega životnog standarda s predratnim.

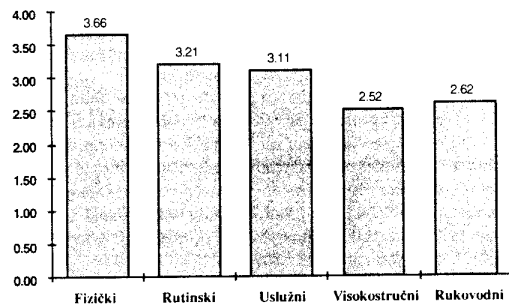
Možemo pretpostaviti kako oni s nižim prihodima, odnosno ukupno nižeg standarda, više misle na ograničavanje plaća (za zaposlenike), a oni s višima na ograničavanje zarada (za poduzetnike).

Gledajući prema vrsti posla (tablica 73. grafički prikaz 58), samo stručnjaci (izrazitije) i rukovodioci (manje izraženo) protiv se propisivanju gornje granice plaća, odnosno zarada.

Tablica 73: Slaganje s propisivanjem najviše plaće
- prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	27,7	9,8	62,5	3,66
Rutinski službenički	40,3	9,9	49,8	3,21
Uslužni "s ljudima"	41,2	10,8	48,0	3,11
Visokostručni	60,9	8,0	31,1	2,52
Rukovodni	53,2	12,3	34,5	2,62
Ukupno	43,2	10,7	46,1	3,06

Grafički prikaz 58: Slaganje s propisivanjem najviše plaće
- prema vrsti posla



Kako vidimo u tablici, u zagovaranju maksimiranja plaća izričito prednjače fizički radnici, dok među službenicima i svima onima koji rade "s ljudima" pristaše takvog stava ne dostižu natpolovičnu većinu. Odgovori fizičkih radnika i stručnjaka gotovo su "simetrični": koliko protivnika među jednim, toliko pristaša među drugima, i obratno.

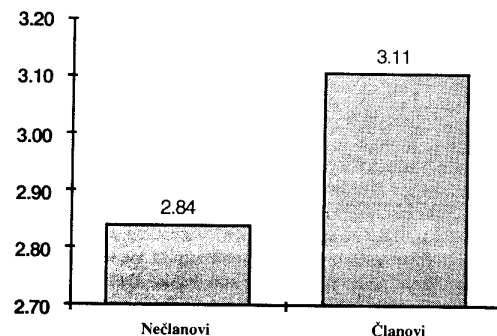
Razlike su zabilježene i s obzirom na vlasnički status poduzeća, odnosno ustanova. Više protivnika (48,6%) nego pristaša (42,9%) ograničavanja plaća ima samo u poduzećima koja su pretežno vlasništvo malih dioničara, njihov je broj praktički jednak (po, okruglo, 45%) u javnim poduzećima i ustanovama, dok pristaše ograničavanja plaća (ili zarada?) imaju apsolutnu većinu u privatnim poduzećima (d.o.o. - 55%), a relativnu u poduzećima koja pripadaju nekolicini velikih dioničara (49,5%) te u onima gdje pretvorba nije završena (46,5%).

Među članovima sindikata relativnu većinu imaju zagovornici, a među nečlanovima protivnici propisivanja gornje

Tablica 74: Slaganje s propisivanjem najveće plaće
- prema članstvu u sindikatu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Nečlanovi	49,3	12,1	38,6	2,84
Članovi	42,3	9,7	48,0	3,11
Ukupno	43,2	10,7	46,1	3,06

Grafički prikaz 59: Slaganje s propisivanjem najviše plaće
- prema članstvu u sindikatu



granice plaća i zarada (tablica 74, grafički prikaz 59). Dakle, i ovoga se puta članovi sindikata potvrđuju većom sklonošću egalitarnosti, što smo više puta imali prilike ustanoviti.

I na kraju, stav koji je dobio najnižu prosječnu ocjenu prihvatljivosti od svih tvrdnji i pitanja ponuđenih u anketnom upitniku - "svima jednako". Podatak nije neočekivan: prisjetimo se kako je "jednakost" (poblježe nedefinirana) jedna od najslabije prihvaćenih "najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske" (iza nje je samo "nacionalna ravnopravnost"). No, moramo se prisjetiti i činjenice kako je ista vrednota dobila i jednu od najnižih ocjena dosadašnje ostvarenosti (samo je ostvarenost socijalne pravde ocijenjena lošije).

S radikalno egalitarističkim shvaćanjem socijalne pravde slaže se (samo ili čak?) svaki četvrti hrvatski radnik (24,4%). Preciznije, svaki sedmi (13,7%) slaže se potpuno, a svaki deseti (10,7%) "pretežno". Dvije trećine (65,0%) su protiv (46,3% potpuno, a 18,7% "uglavnom"), dok neodlučnih ima 10,6%. Srednja vrijednost svih ocjena iznosi 2,27.

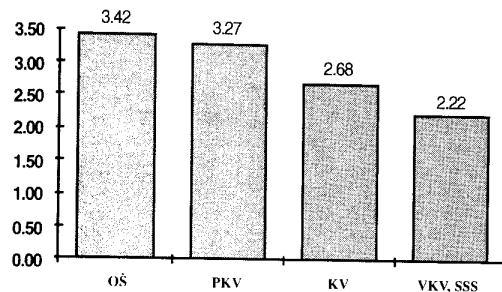
Pristajanje uz radikalni egalitarizam najviše je povezano s niskim obrazovanjem (tablica 75, grafički prikaz 60).

Tablica 75: Prihvaćanje stava "svima jednako" - prema obrazovanju

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
OŠ	33,8	12,2	54,0	3,42
PKV	39,2	10,8	50,0	3,27
KV	51,5	14,3	34,2	2,68
VKV, SSS	66,6	10,6	22,8	2,22
Ukupno	65,0	10,6	24,4	2,27

I ovdje, kako vidimo, "granicu" većinskog prihvaćanja ili odbijanja čini stručna sprema kvalificiranog radnika, ali se međusobno prilično razlikuju čak i dvije skupine najniže obrazovanih. Životna dob pri tome ne igra nikakvu ulogu (dakle, najmlađi opet nisu "najmoderniji"!), a spol (tablica 76, grafički

Grafički prikaz 60: Prihvaćanje stava "svima jednako" - prema obrazovanosti



prikaz 61) samo utoliko što su žene nešto sklonije (i) radikalnom egalitarizmu od muškaraca.

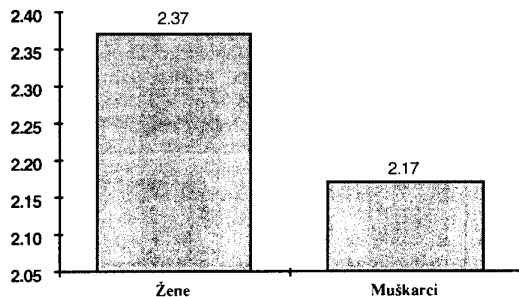
Tablica 76: Prihvaćanje stava "svima jednako" - prema spolu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Žene	62,0	10,9	27,1	2,37
Muškarci	68,1	9,7	22,2	2,17
Ukupno	65,0	10,6	24,4	2,27

Slikovitije rečeno, stav "pravedno je da svi dobiju jednako" podržava otprilike svaka četvrta zaposlena žena (27,1%) i svaki peti muškarac (22,2%). Oko dvije trećine (muških nešto više, žena nešto manje) protivi se tako radikalno egalitarističkom stavu. Razlike, dakle, nisu velike, ali su slične nekima od ranije spominjanih.

Osim najniže obrazovanih (bez obzira na vrstu posla), fizički radnici, odnosno oni "za strojem" (bez obzira na razinu obrazovanja), jedini su segment hrvatskog radništva u kojemu ima više zagovornika nego protivnika parole "svima jednako".

Grafički prikaz 61: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema spolu



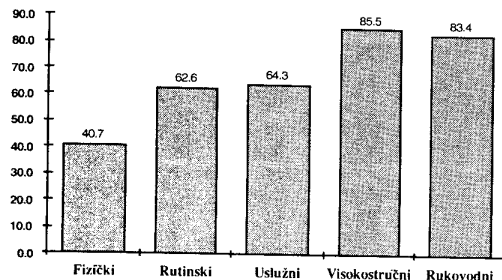
Međutim, kako vidimo u tablici 77 i na grafičkom prikazu 62, ta većina ipak nije natpolovična. Dvije "službeničke" skupine međusobno su veoma slične, a u ovom pitanju rukovodioci se ne razlikuju od stručnjaka.

Tablica 77: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema vrsti posla

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Fizički, na stroju	40,7	14,4	44,9	3,09
Rutinski službenički	62,6	11,9	25,5	2,28
Uslužni, "s ljudima"	64,3	10,2	25,5	2,28
Visokostručni	85,5	5,8	8,7	1,62
Rukovodni	83,4	6,5	10,1	1,63
Ukupno	65,0	10,6	24,4	2,27

Najviše "radikalnih egalitarista" (40,7%) ima među zaposlenima kod privatnika (d.o.o.), a relativno najveći broj protivnika takvog stava u poduzećima koja su u pretežnom vlasništvu malih dioničara (70,2%) ili državnom, odnosno javnom vlasništvu ili vlasništvu Fonda za privatizaciju (69,7%).

Grafički prikaz 62: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema vrsti posla



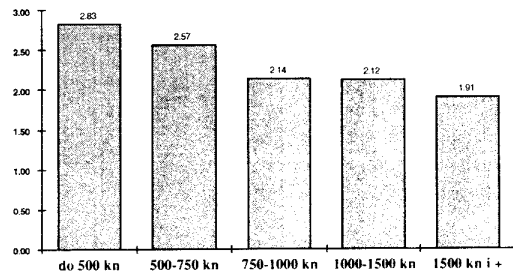
Sklonost dijeljenja po načelu "svima jednako" opada s procijenjenom razinom vlastitoga životnog standarda (više kad se on uspoređuje s prosjekom nego sa standardom prije rata), a - vidi tablicu 78, odnosno grafički prikaz 63 - također i s visinom prihoda prema članu obitelji.

Tablica 78: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema prihodu po članu obitelji

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
do 500 kn	51,0	11,0	38,0	2,83
500-750 kn	55,3	13,7	31,0	2,57
750-1.000 kn	70,2	8,3	21,5	2,14
1.000-1.500 kn	68,3	11,8	19,9	2,12
+ 1.500 kn	75,9	5,2	18,9	1,91
Ukupno	65,0	10,6	24,4	2,27

Prikazani rezultati nisu, dakako, iznenađujući, kao ni oni koji kažu da broj članova obitelji ne utječe na prihvaćanje toga stava: samci i članovi malih obitelji vjerojatno uviđaju kako raspodjela "svima jednako" doista ne bi bila pravedna, a oni s većim obiteljima - da takva raspodjela ne bi bila u njihovom

Grafički prikaz 63: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema prihodu po članu obitelji



interesu. Ne iznenađuje ni podatak kako su vlasnici poljoprivrednog gospodarstva skloniji tome da svi (bez obzira imaju li zemlju ili ne) dobiju jednake plaće.

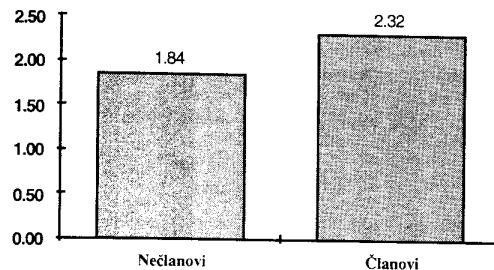
Na kraju, opet se (tablica 79. grafički prikaz 64) suočavamo s razlikom koja govori u prilog pretpostavci da članovi sindikata svoju organizaciju doživljavaju više kao "neposredno interesnu", nego kao "klasno avangardnu".

Tablica 79: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema članstvu u sindikatu

	Ne	Neodlučni	Da	a.s.
Nečlanovi	71.8	11.2	17.0	1.84
Članovi	63.9	10.1	26.0	2.32
Ukupno	65.0	10.6	24.4	2.27

Kako možemo vidjeti, "radikalno egalitaristički" razmišlja otprilike svaki četvrti član sindikata i svaki šesti "neorganizirani radnik". To se, najvjerojatnije, opet može objasniti različitošću socijalne strukture članova i nečlanova sindikata. Više od toga (recimo, o utjecaju takvog stanja na vođenje "sindikalne politike") znaju sindikalni aktivisti.

Grafički prikaz 64: Prihvaćanje stava "svima jednako"
- prema članstvu u sindikatu



Sažeto rečeno, načelo jednakosti zarada u ukupnome je hrvatskom radništvu prihvaćeno izrazito najmanje od svih načela socijalne pravde, ali u nekim njegovim slojevima - osobito među najniže obrazovanim i najslabije plaćenim fizičkim radnicima - to je shvaćanje (još uvijek?) prilično popularno. Popularnije je među ženama nego među muškarcima, a i članovi sindikata prihvaćaju ga više od nečlanova.

Pogled iz drugog kuta

Na prethodnim stranicama analizirali smo prihvaćenost pojedinih shvaćanja socijalne pravde "iz njihova kuta", tj. u prvom su planu bila sama mišljenja o socijalnoj pravdi. Iako smo spominjali koji segmenti ukupnog uzorka više, a koji manje podržavaju pojedino mišljenje, cjelovite slike pojedinih slojeva radništva bile su "razbijene". Ovdje ćemo te slike "sas-taviti" tako što ćemo u prvi plan istaknuti pojedine "subuzorke" i pokazati što o socijalnoj pravdi misle, primjerice, žene za razliku od muškaraca, obrazovaniji nasuprot manje obrazovanim radnicima itd. Unaprijed možemo reći (zapravo ponoviti napomenu koju smo ranije nekoliko puta iznijeli) kako razlike među

subuzorcima nisu "dramatične" niti onda kad su statistički značajne.

Ovaj će prikaz biti sažetiji od prethodnog i manje opterećen detaljima. Mišljenja o pojedinim "opisima" socijalne pravde rjeđe ćemo spominjati - pozabavit ćemo se uglavnom prihvaćenošću cjelovitih teorija, odnosno "načela socijalne pravde". Glavni pokazatelj bit će srednje vrijednosti ocjena pojedinih tvrdnji i pitanja kojima je pojedino načelo bilo reprezentirano u anketnom upitniku.

Žene i muškarci

Iako smo u prehodnoj analizi više puta imali prilike konstatirati kako se u pojedinim mišljenjima žene i muškarci statistički značajno razlikuju, u tablici 80 i na grafičkom prikazu 65 može se vidjeti da - gledajući u cjelini - velikih razlika zapravo nema.

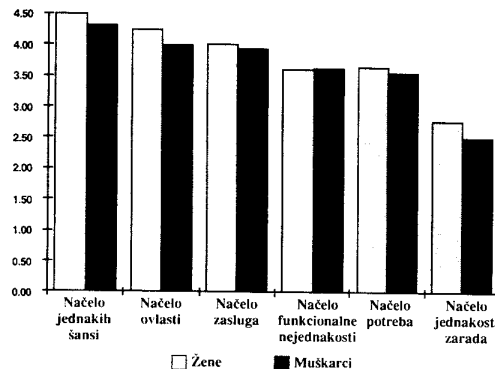
Žene su općenito nešto sklonije višim ocjenama, ali samo je njihova prosječna ocjena načela jednakih zarada za okruglo 10% viša od muške - sve druge razlike relativno su manje, a najmanja (1%) je razlika u prihvaćenosti načela zasluga. Redosljed prihvaćenosti pojedinih načela razlikuje se samo utoliko što žene daju malu prednost načelu potreba pred načelom funkcionalne nejednakosti, a muškarci obratno.

Potvrđen je, dakle, često spominjani dojam kako su žene nešto sklonije egalitarističkom poimanju socijalne pravde, ali treba dodati kako pripadnici oba spola najvišu pojedinačnu ocjenu (žene 4,62, muškarci 4,56) daju mišljenju da bi radnikovo

Tablica 80: Prihvaćanje načela socijalne pravde - prema spolu

	Žene	Muškarci	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,49	4,32	4,40
Načelo ovlasti	4,24	4,00	4,19
Načelo zasluga	4,02	3,97	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,62	3,65	3,63
Načelo potreba	3,68	3,59	3,63
Načelo jednakosti zarada	2,80	2,54	2,67

Grafički prikaz 65: Prihvaćanje načela socijalne pravde - prema spolu



osobno zalaganje na poslu trebalo snažno utjecati na njegovu plaću, a najnižu (žene 2,37, muškarci 2,17) tvrdnji da bi svi trebali dobivati jednako.

Stariji i mlađi radnici

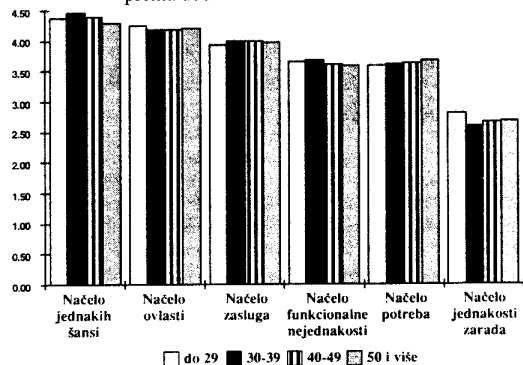
Ranije smo, analizirajući pojedinačna pitanja i tvrdnje, nekoliko puta upozoravali na neobične sličnosti između najstarijih i najmlađih ispitanika. Međutim, kako pokazuju tablica 81 i grafikon 66, kad se pogledaju cjelovita shvaćanja socijalne pravde, ta se sličnost jedva nazire u tri najprihvaćenija načela, dok je nešto vidljivija samo u prihvaćanju načela jednakosti zarada, i to zahvaljujući neobičnoj manifestaciji egalitarizma najmlađih.

Ni "generacijska razdjelnica" od 40 godina nije osobito "visoka" (ili "duboka"), ali je ipak dovoljna da među mlađima načelo funkcionalne nejednakosti zauzme mjesto ispred načela

Tablica 81: Prihvaćanje načela socijalne pravde - prema dobi

	do 29	30 - 39	40 - 49	50 + i	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,38	4,45	4,39	4,30	4,40
Načelo ovlasti	4,24	4,19	4,19	4,20	4,19
Načelo zasluga	3,93	3,99	4,00	3,98	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,65	3,67	3,62	3,59	3,63
Načelo potreba	3,59	3,62	3,63	3,68	3,63
Načelo jednakosti zarada	2,82	2,61	2,66	2,69	2,67

Grafički prikaz 66: Prihvaćanje načela socijalne pravde - prema dobi



potreba. Kod potonjeg je načela vidljiv - ne doduše brz, ali zato linearan - porast njegove prihvaćenosti s porastom životne dobi. Nakon 30. godine života (tj. kad se izuzme iznenađujuće zalaganje najmlađih za maksimiranje plaća i geslo "svima jednako") raste i intenzitet prihvaćanja načela jednakih zarada. No, njegova radikalnija formulacija ("najpoštenije je da svi dobiju jednako") u sve četiri dobne skupine dobila je najnižu pojedinačnu ocjenu. Među starijima od 40 godina najvišu, a među mlađima

drugu po visini pojedinačnu ocjenu dobilo je mišljenje kako zalaganje na radu mora snažno utjecati na plaću. Najmlađi su svoju najvišu ocjenu dali zahtjevu za pomoć hendikepiranima, a oni u dobi između 30 i 39 godina mišljenju da država svima mora zajamčiti prihvatljivu razinu minimalnog životnog standarda.

Zaključno, o generacijskim razlikama možemo reći da one nisu ni približno tako velike kako se često (češće na temelju stereotipa, nego na temelju stvarnog poznavanja činjenica) pretpostavlja. Neke od tih razlika sasvim su očekivane (primjerice, nešto veća sklonost egalitarizmu među najstarijima), a neke prilično iznenađujuće (sličnost najmlađih i najstarijih). Rekli bismo kako se "najmodernijim" stavovima donekle izdvajaju radnici u dobi između 30 i 39 godina, dok bi "stanje duha" najmlađe radničke generacije doista vrijedilo podrobnije istražiti.

Obrazovaniji i manje obrazovani

Analiza sličnosti i razlika između obrazovanijih i manje obrazovanih radnika napokon će nas lišiti potrebe da ponavljamo kako razlike među promatranim subzorcima naših ispitanika nisu velike. Iako ni one koje možemo vidjeti u tablici 82 i na grafičkom prikazu 67 također nisu "spektakularne", niti takve da bi bitno poremetile opći dojam o prihvaćenosti pojedinih načela socijalne pravde među hrvatskim radništvom, ipak su znatno veće od svih kojima smo se do sada bavili. Osim toga, one su - kako možemo vidjeti - sistematske: s porastom razine obrazovanja manje-više linearno (iako ne osobito izraženo) povećava se prihvaćenost načela jednakih šansi, ovlasti i zasluga, a opada prihvaćenost načela funkcionalne nejednakosti (što je doista neobično i zahtijeva dodatna istraživanja!) te načela potreba i jednakosti zarada.

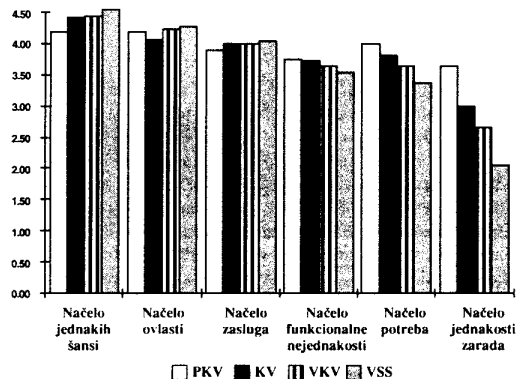
Polukvalificirani i nekvalificirani radnici jedini su (bez obzira na spol, dob, vrstu posla i druge osnove grupiranja) koji nisu dali prednost načelu jednakih šansi, nego su u prosjeku jednako prihvatili i načelo ovlasti (iako vjerojatno imaju najmanje bogatstva koje bi po tom načelu mogli zadržati, odnosno prenijeti na

Tablica 82: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- prema obrazovanosti

	PKV	KV	VKV	VSS	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,18	4,42	4,44	4,54	4,40
Načelo ovlasti	4,18	4,06	4,23	4,26	4,19
Načelo zasluga	3,90	3,99	3,99	4,04	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,74	3,72	3,65	3,53	3,63
Načelo potreba	4,00	3,80	3,64	3,36	3,63
Načelo jednakosti zarada	3,64	3,00	2,66	2,04	2,67

Napomena: Stupac "PKV" uključuje i ispitanike sa samo osnovnom školom, "VKV" uključuje i SSS, a "VSS" uključuje i više škole.

Grafički prikaz 67: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- prema obrazovanosti



vlastitu djecu!). Oni su također jedini načelu potreba "izglasali" treće mjesto - ispred načela zasluga. No, i najniže obrazovani radnici načelu jednakih zarada "dodijelili" su zadnje mjesto, doduše s prosječnom ocjenom koja je za čak 78% viša od prosječne ocjene koju su istom načelu dali najobrazovaniji (3,64 prema 2,04).

Valja primijetiti i to kako najobrazovaniji pojedina načela socijalne pravde prihvaćaju, u prosjeku, znatno diferenciranije nego manje obrazovani (primjerice, omjer prosječnih ocjena za najmanje i najviše prihvaćeno načelo među NKV i PKV radnicima - 3,64, odnosno 4,18 - iznosi 1 : 1,15, a među onima s višim školama i fakultetima čak 1 : 2,23, dok ukupni omjer, za sve ispitanike, iznosi 1 : 1,65). Taj se podatak zapravo uklapa u opće psihologijske spoznaje prema kojima viša razina obrazovanja pridonosi (među ostalim i) diferenciranjem pogledu na svijet.

Kvalificirani radnici po nekim su svojim odgovorima bliži najniže obrazovanim, a po nekim su sličniji onima s visokom kvalifikacijom, odnosno srednjom stručnom spremom. Na primjer, zajedno s NKV i PKV radnicima kvalificirani svoju najvišu pojedinačnu ocjenu daju tvrdnji kako država treba jamčiti minimalni standard, a zajedno sa srednje i visoko obrazovanim najmanje se slažu s tvrdnjom kako svi trebaju imati jednake plaće.

Zanimljiv je, premda ne sasvim neočekivan, i podatak da je najviša pojedinačna ocjena visokoobrazovanih pripala mišljenju koje zagovara ravnopravnost spolova (4,71, što je ujedno najviša pojedinačna srednja ocjena koju je bilo koje mišljenje dobilo u bilo kojemu segmentu naših ispitanika; zanimljiv je također podatak da visokoobrazovanim "pripada" i najniža pojedinačna ocjena - 1,61 za tvrdnju da bi najpravednije bilo kad bi svi dobivali jednako).

Radnici na različitim vrstama posla

Sabranec na jednome mjestu (tablica 83, grafički prikaz 68), razlike s obzirom na vrstu posla također se doimaju manjima nego što se to činilo kad smo analizirali pojedinačne tvrdnje i pitanja: iako nejednakim intenzitetom, sve skupine radnika na prvo mjesto stavljaju načelo jednakih šansi, a na zadnje - načelo jednakih zarada.

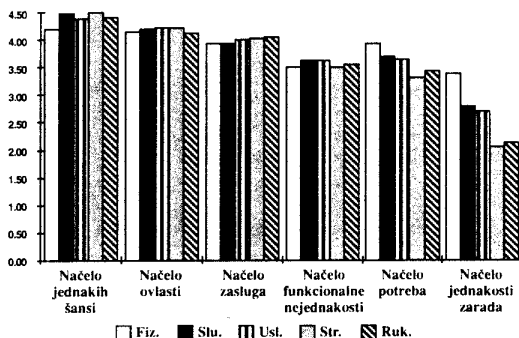
Razlika je, kako vidimo u tablici i na grafičkom prikazu, samo u tome što fizički radnici najprihvaćenijem načelu daju nepunih 25% višu ocjenu od najmanje prihvaćenog (4,20 prema

Tablica 83: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- prema vrsti posla

	Fiz.	Slu.	Ust.	Str.	Ruk.	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,20	4,48	4,40	4,51	4,42	4,40
Načelo ovlasti	4,16	4,20	4,22	4,22	4,12	4,19
Načelo zasluga	3,94	3,94	4,01	4,03	4,05	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,52	3,62	3,63	3,52	3,56	3,63
Načelo potreba	3,93	3,70	3,65	3,33	3,45	3,63
Načelo jednakosti zarada	3,38	2,79	2,70	2,07	2,13	2,67

Objašnjenja: Fiz. = fizički posao, na stroju ili "sa stvarima"
Slu. = rutinski službenički posao, "s papirima"
Ust. = srednjestručni posao "s ljudima" (klijenti, gosti, "stranke" ...)
Str. = visokostručni posao, ali ne rukovodni
Ruk. = rukovodni ili drugi posao s nadziranjem 10 i više ljudi

Grafički prikaz 68: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- prema vrsti posla



3,38), dok je kod ostalih ta razlika veća, a najveća je u skupini visokoobrazovanih stručnjaka (118%, odnosno 4,51 prema 2,07). Rukovodioci, takvi kakvi su definirani u našem istraživanju, u prihvaćanju svih načela, osim načela zasluga, nešto su bliži "običnim radnicima" nego stručnjaci. Najnižu (dakako, ne i

međusobno jednaku) pojedinačnu ocjenu sve skupine daju mišljenju kako bi bogatstvo i prihode najpoštenije bilo podijeliti na jednake dijelove.

Općenito govoreći, raspored odgovora s obzirom na vrstu posla sličan je, što je barem donekle logično, rasporedu s obzirom na razinu obrazovanja.

Siromašniji i manje siromašni

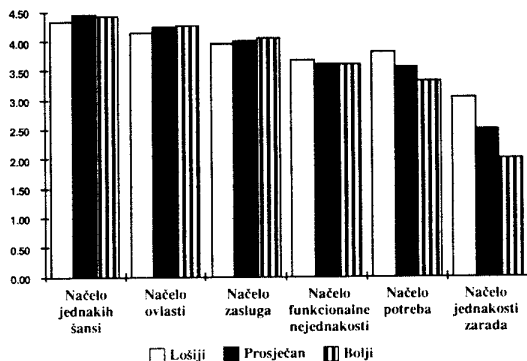
I za odgovore raspoređene s obzirom na samoprocijenjeni životni standard (tablica 84, grafički prikaz 69) možemo reći kako su razlike (između onih koji žive bolje i onih koji žive lošije) "više kvantitativne nego kvalitativne": sve tri skupine u najvećoj mjeri prihvaćaju načelo jednakih šansi, a najmanje načelo jednakosti zarada. Najveća je razlika u tome što radnici ispodprosječnoga životnog standarda daju prednost načelu potreba pred načelom funkcionalne nejednakosti, a prosječni i natprosječni obratno.

Razlike, s obzirom na usporedbu sadašnjega životnog standarda s predratnim, ranije smo nekoliko puta komentirali s ponešto zlobe. Na ovome mjestu ponovno dobivamo priliku za to (ali i obvezu isprike svima prema kojima je ta zloba nepravdna): malo prije smo pokazali kako oni koji žive bolje od prosjeka, više od drugih prihvaćaju načelo zasluga, dok u tablici 85 i na grafičkom prikazu 70 možemo vidjeti kako oni koji žive bolje nego prije rata, to načelo prihvaćaju manje od ostalih (a, pod-

Tablica 84: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

	Lošiji	Prosjeck	Bolji	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,33	4,45	4,41	4,40
Načelo ovlasti	4,15	4,23	4,26	4,19
Načelo zasluga	3,96	4,01	4,04	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,67	3,61	3,61	3,63
Načelo potreba	3,81	3,55	3,33	3,63
Načelo jednakosti zarada	3,04	2,49	2,01	2,67

Grafički prikaz 69: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

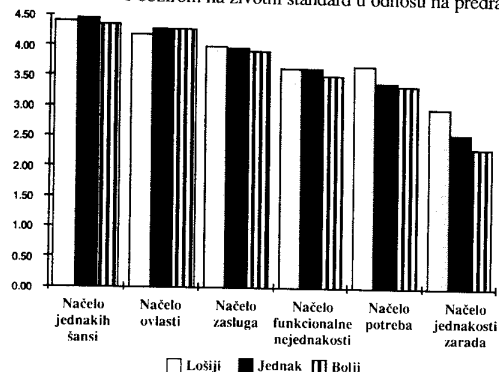


sjećamo, "najutjecajnija" sastavnica načela zasluga je mišljenje kako zalaganje na radu treba snažno utjecati na visinu plaće). No, treba reći kako je načelo zasluga i u tom segmentu radništva "plisirano" na treće mjesto, kao i kod onih koji danas žive lošije ili jednako kao prije. Osim toga, u prilog tvrdnji da ni razlike s obzirom na ovaj kriterij razvrstavanja nisu osobito velike, govori i podatak da je u sve tri skupine na prvome mjestu načelo jednakih šansi, a na zadnjem načelo jednakosti zarada.

Tablica 85: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- s obzirom na životni standard u odnosu na predratni

	Lošiji	Jednak	Bolji	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,39	4,44	4,35	4,40
Načelo ovlasti	4,18	4,28	4,27	4,19
Načelo zasluga	4,00	3,98	3,94	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,65	3,65	3,53	3,63
Načelo potreba	3,70	3,42	3,37	3,63
Načelo jednakosti zarada	3,00	2,56	2,33	2,67

Grafički prikaz 70: Prihvaćanje načela socijalne pravde
- s obzirom na životni standard u odnosu na predratni



Načelo funkcionalne nejednakosti i u ovom kontekstu stvara probleme u interpretaciji: oni koji žive bolje nego prije rata najmanje ga prihvaćaju. Objašnjenje opet moramo potražiti u pretpostavci koju smo već ranije iznijeli: slabije prihvaćanje tog načela zapravo je svojevrsno "samoopravdavanje" u smislu "ne prihvaća se veća odgovornost samo zbog veće plaće" (naime, upravo je ta tvrdnja "proizvela" najveći dio razlike u prihvaćanju načela funkcionalne nejednakosti između onih koji danas žive bolje nego prije rata i ostalih).

Po prihvaćanju ostalih načela ispitanici koji svoj sadašnji životni standard procjenjuju višim od predratnog, reagiraju slično onima koji misle kako žive bolje od prosjeka.

Članovi i nečlanovi sindikata

Sudeći prema rezultatima našega istraživanja, nečija odluka o učlanjivanju ili neučlanjivanju u sindikat nema mnogo veze s određenim shvaćanjem socijalne pravde. Kako smo, naime,

pokazali u prvome dijelu ovoga rada, članovi i nečlanovi sindikata u prosjeku jednako drže do socijalne pravde kao društvene vrednote, samo što su članovi nešto kritičniji u ocjeni njezine ostvarenosti u suvremenoj Hrvatskoj. Osim toga, analiza prihvatanja pojedinih mišljenja o tome što je pravedno također je pokazala kako najčešće nema razlika između članova i nečlanova, ali i to da su u nekim pitanjima sindikalno organizirani radnici konzervativniji od nečlanova, odnosno da su nešto skloniji egalitarističkim interpretacijama socijalne pravde. Dakako, smjer uzročno-posljedičnih veza ne tumačimo na način "konzervativniji su zato što su u sindikatu", nego "u sindikatu su zato što - s obzirom na svoja objektivna svojstva (razinu obrazovanja, vrstu posla, životni standard i sl.) - osjećaju veću potrebu za organiziranim zaštitom svojih interesa".

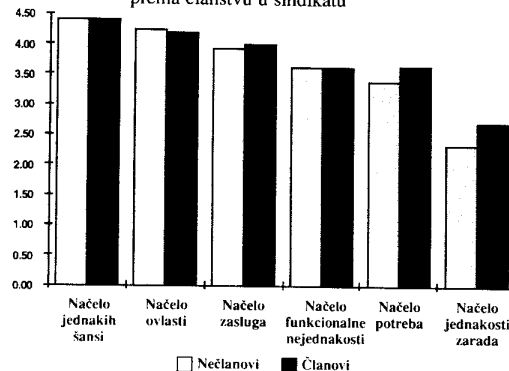
Sve to, u sažetom obliku, možemo vidjeti i u tablici 86, odnosno na grafičkom prikazu 71: u prihvatanju načela jednakih šansi i funkcionalne nejednakosti nema nikakvih razlika, članovi sindikata nešto jače od nečlanova prihvataju načelo zasluga te, osobito, načela potreba i jednakosti zarada, dok nečlanovi nešto jače zastupaju načelo ovlasti.

No, sve u svemu, dojam o sličnosti između članova i nečlanova sindikata jači je od dojma o razlikama među njima. Neke ("nepoželjne") razlike mogu se smanjiti, a neke druge ("poželjne") povećati prije svega pojačanom aktivnošću samih sindikata na osposobljavanju vlastitoga članstva. Naravno, pri

Tablica 86: Prihvatanje načela socijalne pravde
- prema članstvu u sindikatu

	Nečlanovi	Članovi	Ukupno
Načelo jednakih šansi	4,40	4,40	4,40
Načelo ovlasti	4,23	4,18	4,19
Načelo zasluga	3,94	4,00	3,99
Načelo funkcionalne nejednakosti	3,63	3,63	3,63
Načelo potreba	3,38	3,65	3,63
Načelo jednakosti zarada	2,34	2,72	2,67

Grafički prikaz 71: Prihvatanje načela socijalne pravde
- prema članstvu u sindikatu



tome valja imati na umu kako su sudovi o "poželjnosti" ili "nepoželjnosti" pojedinih stavova i mišljenja uvijek vrijednosno, ili, točnije rečeno, interesno "obojeni", te kako oni - međusobno povezani - čine manje ili više cjelovit svjetonazor. To nas dovodi do pitanja u kojoj mjeri vodstvo neke organizacije (u ovome kontekstu sindikalno vodstvo) treba *sljediti* svoje članstvo (tj. raditi na ostvarenju *njegova* svjetonazora), a u kojoj ga mjeri doista *voditi* (za sobom), ali odgovor na to pitanje premašuje okvire naše teme.

Rezultati faktorske analize

Pri kraju naših razmatranja o odnosu hrvatskog radništva prema socijalnoj pravdi iznijet ćemo - ukratko i na najjednostavniji mogući način - rezultate još jednog načina obrade dobivenih rezultata. Riječ je o faktorskoj analizi, statističkom postupku koji zalcima uvelike olakšava pregled nad velikim brojem podataka, ali je za "nespecijaliste" najčešće suviše

apstraktan i teško razumljiv. U napomenama koje slijede, a imajući na umu ponajprije namjenu ovog rada, nastojat ćemo rezultate faktorske analize prikazati tako da oni nešto (po)kažu i onima koji nisu učili statistiku.³⁷

Naše dosadašnje analize uglavnom su se bavile pitanjem koji dijelovi (ili slojevi) radništva više ili manje prihvaćaju socijalnu pravdu kao ustavnu vrednotu, koji su zadovoljniji ili manje zadovoljni njezinom dosadašnjom ostvarenošću u Hrvatskoj te kojim su tumačenjima sadržaja socijalne pravde više ili manje skloni. Faktorska analiza, u našem slučaju, "promatra" svakog ispitanika kao pojedinca, neovisno o tome kojem radničkom sloju on pripada. Ona, dakle, pokazuje kako su odgovori na pojedina pitanja povezani na *osobnoj razini*. Takav nam pristup može biti zanimljiv među ostalim i stoga što - kako smo do sada vidjeli - razlike među pojedinim radničkim slojevima često nisu osobito "uvjerljive".

37. Sasvim pojednostavljeno rečeno, faktorska analiza je postupak koji se temelji na izračunavanju korelacija (međusobne povezanosti) između većeg broja mjerljivih veličina (u našem slučaju "mjerljive veličine" su odgovori kojima se izražava veći ili manji stupanj slaganja s nekim mišljenjem). Ako postoji dovoljno visoka korelacija, onda na osnovi jednog odgovora nekog ispitanika možemo donekle pretpostaviti (ili predviđeti) njegove druge odgovore. Na primjer, ako postoji pozitivna korelacija između stupnja stručne spremne i mišljenja o ostvarenosti socijalne pravde u našoj zemlji, onda to znači da obrazovaniji pojedinci imaju u prosjeku bolje mišljenje o ostvarenosti socijalne pravde, a ako je korelacija negativna, onda pojedinci s višom stručnom spremom o ostvarenosti socijalne pravde imaju - opet - u prosjeku - lošije mišljenje. Faktorskom analizom ne utvrđuje se povezanost (korelacija) samo između dviju mjerljivih veličina ("varijabli"), nego istovremeno između većeg broja njih. Ona nam, dakle, omogućuje zaključivanje o strukturi neke složene pojave, o višestrukoj povezanosti među različitim odgovorima istog ispitanika. Stručno rečeno: "Faktorska analiza je skup matematičko-statističkih postupaka koji omogućuju da se u većem broju varijabli, među kojima postoji povezanost, utvrdi manji broj temeljnih varijabli koje objašnjavaju takvu međusobnu povezanost. Te temeljne varijable zovu se faktori. Varijable koje promatramo zovem o faktorskoj analizi manifestne varijable, a faktore, koje utvrđujemo u postupku faktorske analize međusobnih odnosa manifestnih varijabli, zovem latentne varijable. Prema tome, u faktorskoj analizi nam je cilj da umjesto velikog broja međusobno povezanih i zavisnih manifestnih varijabli koje su rezultirale iz nekog istraživanja utvrdimo manji broj međusobno nezavisnih latentnih varijabli koje mogu objasniti međusobne odnose manifestnih. ..." (A. Fulgosi, "Faktorska analiza", Zagreb: Školska knjiga 1984., str. 4).

U vezi s primjenom faktorske analize na rezultate našeg istraživanja "specijalistima" ćemo priznati da naši podaci ne udovoljavaju jednom od kriterija za korektnu primjenu tog postupka - nisu, naime, distribuirani po normalnoj krivulji, ali to je "grijeih" kojega mnogi čine.

Najprije ćemo se vratiti na "najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske" i mjesto - u Ustavu pobliže neodređene - socijalne pravde među njima. Kako već znamo iz ranijih napomena, hrvatsko radništvo sve te vrednote prihvaća u vrlo visokom stupnju. Ovdje možemo dodati kako one doista čine jedan "faktor", tj. kako ih anketirani radnici, promatrani kao pojedinci, ocjenjuju na sličan način. Na primjer, oni koji više cijene socijalnu pravdu, u prosjeku više cijene i ostale vrednote, i obratno. Drugim riječima, mišljenje o važnosti socijalne pravde čini cjelinu ("faktor") s mišljenjima o važnosti ostalih devet najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske. Pri tome, kako pokazuju rezultati analize, ocjenjivanje važnosti socijalne pravde najviše je povezano s ocjenjivanjem važnosti slobode (koeficijent korelacije iznosi visokih 0,57), poštivanja prava čovjeka (0,56) i vladavine prava (0,53). S druge strane, najmanja, ali još uvijek statistički značajna, korelacija postoji s ocjenama važnosti demokratskog višestranačkog sustava (0,28) i nacionalne ravnopravnosti (0,29). To znači kako dosta ispitanika, recimo, visoko cijeni socijalnu pravdu, a osrednje ili nisko druge dvije spomenute vrednote, ili obratno (visoko cijeni njih, a nisko socijalnu pravdu). No, bitna je informacija koju smo iznijeli na početku: ocjene važnosti, odnosno poželjnosti, svih vrednota međusobno su statistički značajno povezane. S obzirom na pojedinačne ocjene svake pojedine vrednote (o čemu smo govorili u prvom dijelu ovog rada), dobiveni faktor možemo nazvati "faktorom snažne prihvaćenosti svih najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske".

Zanimljiv je i podatak da ispitanici koji u višem stupnju prihvaćaju socijalnu pravdu kao društvenu (i ustavnu) vrednotu, istodobno kritičnije (strože) ocjenjuju *ostvarenost* većine najviših vrednota ustavnog poretka (korelacije su negativne - ne osobito visoke, ali statistički značajne; najviša negativna korelacija, kako smo to spomenuli ranije, provjeravajući "teoriju depri-vacije" postoji između stupnja prihvaćenosti i ocjena ostvarenosti same socijalne pravde). Iznimku čine mirotvotvorstvo, nacionalna ravnopravnost te zaštita prirode i čovjekova okoliša -

ostvarenost tih vrednota ocjenjuje se neovisno o stupnju prihvaćanja socijalne pravde.

Gledajući "iz suprotnoga kuta", tj. s obzirom na ocjene o ostvarenosti socijalne pravde, isti se nalaz može izraziti sljedećim riječima: bolje mišljenje o dostignutom stupnju (socijalne) pravednosti današnje Republike Hrvatske u prosjeku imaju oni pojedinci kojima su najviše vrednote ustavnog poretka (osim spomenutih triju - mirotvorstva, nacionalne ravnopravnosti i zaštite čovjekova okoliša) manje važne! No, istini za volju, opet moramo ponoviti: iako statistički značajne, korelacije nisu visoke. Što drugim riječima znači kako i među zadovoljnim ostvarenošću socijalne pravde ima onih koji visoko cijene sve najviše vrednote navedene u članku 3. Ustava Republike Hrvatske.

Inače, ocjene ostvarenosti svih ustavnih vrednota također tvore jedan faktor - sve korelacije među tim ocjenama su pozitivne i statistički značajne. S obzirom na visinu tih ocjena za svaku pojedinu vrednotu (vidi prvi dio ovog rada), taj faktor možemo nazvati "nezadovoljstvom ostvarenošću najviših ustavnih vrednota".

Što se tiče (ne)zadovoljstva ostvarenošću same socijalne pravde, ono je najjače povezano (korelacija iznosi čak 0.64) s ocjenama o poštivanju prava čovjeka (!) te ostvarenošću vrednota jednakosti (0.56) i slobode (0.51). Ocjene ostvarenosti nacionalne ravnopravnosti (0.35) i mirotvorstva (0.37) najslabije su povezane s ocjenama o ostvarenosti socijalne pravde, ali je i tu riječ o statistički značajnim korelacijama, što znači da pojedinci koji kritičnije ocjenjuju ostvarenost socijalne pravde kritičnije ocjenjuju i ostvarenost ostalih vrednota, i obratno. Drugim riječima, u tim se odgovorima odražava "opća kritičnost" (odnosno nekritičnost) svakog pojedinog ocjenjivača. Podaci koje smo ranije prikazali govore da kritičnih ima mnogo više.

Ukratko možemo zaključiti da je faktorska analiza s jedne strane potvrdila, a s druge nadopunila naše ranije interpretacije o prihvaćenosti najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i o ocjenama njihove ostvarenosti.

Kao "prijelaz" u prikaz rezultata faktorske analize podataka o drugom dijelu istraživanja, onom o poimanju socijalne pravde, spomenut ćemo kako intenzitet prihvaćanja socijalne pravde kao ustavne vrednote *nije* statistički značajno povezan s prihvaćanjem ukupno šest tvrdnji o tome što je pravedno. Tri od njih opisuju načelo zasluga: "pravedno je dodatno platiti težak fizički rad", "pametniji i spretinji zaslužuju veće plaće" te "stručna sprema treba snažno utjecati na visinu plaće". Drugim riječima, te tri tvrdnje manje-više jednako prihvaćaju (ili ne prihvaćaju) oni kojima je socijalna pravda kao ustavna vrednota važnija, kao i oni kojima je manje važna. Preostale tri tvrdnje s kojima prihvaćanje socijalne pravde kao ustavne vrednote *nije* značajno povezano su "za zalaganje na radu poticajne su samo velike razlike u plaći" (načelo funkcionalne nejednakosti), "svatko ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu" (načelo ovlasti) i "veličina obitelji treba snažno utjecati na plaću" (načelo potreba). Sve druge korelacije (njih 12) su pozitivne i statistički značajne, dakle oni kojima je socijalna pravda važnija kao ustavna vrednota u prosjeku se više slažu s tim mišljenjima.

Kad je riječ o ocjenama *ostvarenosti* socijalne pravde, slika je nešto složenija. Tu, naime, nalazimo i pozitivne i negativne korelacije, kao i one koje nisu statistički značajne.

Počnimo s pozitivnim, upravno-proporcionalnim vezama. U prosjeku, nešto veće *zadovoljstvo ostvarivanjem socijalne pravde* u današnjoj Hrvatskoj izražavaju oni koji se snažnije zalažu za ravnopravnost spolova u pogledu plaća (načelo jednakih šansi) i za više vrednovanje stručne spreme (načelo zasluga), zatim oni koji se više slažu s mišljenjem da su za zalaganje na poslu poticajne samo velike razlike u plaćama (načelo funkcionalne nejednakosti), te napokon oni koji više vjeruju kako od dobrog poduzetnikova profita na kraju svi imaju koristi (načelo funkcionalne nejednakosti).

S druge strane, *nezadovoljniji ostvarivanjem socijalne pravde* u nešto većoj mjeri zastupaju načelo potreba, osobito mišljenje kako vlada svima mora jamčiti minimalni životni standard te svakom mora dobiti ono što mu treba, čak i ako to znači

preraspodjelu novaca bogatih siromašnima. Veće nezadovoljstvo socijalnom pravdom povezano je i s manjim zalaganjem za posebno nagrađivanje osobnog zalaganja na radu (načelo zasluga). I ovi podaci potvrđuju ranije nalaze kako je zadovoljstvo ili nezadovoljstvo ostvarenjem socijalne pravde u najvećoj mjeri određeno razinom životnog standarda, a manje drugim osobinama ili životnim okolnostima ispitanika.

Napokon, pogledajmo što je faktorska analiza pokazala kad je riječ o pojedinim načelima socijalne pravde. Unaprijed možemo reći da ona djelomično jest, a djelomično nije potvrdila polazne teoretske pretpostavke (preuzete iz spominjanog rada V. Antončića).

Naše smo istraživanje (u dijelu koji se tiče poimanja sadržaja socijalne pravde) započeli s pretpostavkom o šest manje-više konzistentnih normativnih teorija o tome što je pravedna raspodjela društvenog bogatstva. Analizirajući ta načela, u više smo navrata pokazali kako postoje znatne razlike u prihvaćenosti pojedinih mišljenja koja su "sastavnice" istog načela. Neke od njih znatno su veće od razlika između obrazovanih i manje obrazovanih radnika, starijih i mlađih, siromašnijih i manje siromašnih, itd. To je pokazala i faktorska analiza: odgovori se grupiraju u pet, a ne u pretpostavljenih šest faktora. Osim toga, ni jedan faktor nije sasvim "teorijski čist", odnosno potpuno suglasan s nekom od teorija. U nastavku ćemo prikazati dobivenih pet faktora.³⁸

Prvi "udružuje" sljedeće tvrdnje, odnosno mišljenja (u zagradama je navedeno načelo socijalne pravde koje pojedina tvrdnja - prema polaznim teorijskim pretpostavkama - reprezentira, te njezin rang po prihvaćenosti):

- Najpoštenije je da svi dobiju jednako (načelo jednakih zarada - 18),

³⁸ Pri tome ćemo izostaviti - većini nezanimljive - statističke detalje. Spomenut ćemo samo to da je redoslijed faktora određen njihovom "težinom", njihovim doprinosom objašnjenju "ukupne varijance" rezultata, tj. njihovoga ukupnog "raspršenja" oko prosjeka (aritmetičke sredine). Dobivenih pet faktora objašnjava ukupno 60% varijance, što - opet: krajnje pojednostavljeno - znači da je stvarna slika razmišljanja hrvatskog radništva o socijalnoj pravdi složenija nego što je prikazuje tih pet faktora.

- Veličina obitelji mora snažno utjecati na visinu plaće (načelo potreba - 17),
- Težak fizički rad treba više platiti (načelo zasluga - 13),
- Vlada treba propisati gornju granicu plaće (načelo jednakosti zarada - 16),
- Najvažnije da svi dobiju što im treba, čak i ako to znači preraspodjelu novaca bogatih siromašnima (načelo potreba - 13).

U taj je faktor uključen i *negativan* stav prema jednakim plaćama za žene i muškarce, dakle prema jednoj od sastavnica načela jednakih šansi (7).

Struktura ovog faktora potvrđuje našu pretpostavku, iznesenu u Uvodu, kako se egalitarističko poimanje socijalne pravde podjednako iskazuje prihvaćanjem načela potreba i načela jednakosti zarada, odnosno kako su ta dva načela zapravo "dvije strane iste medalje". Za mišljenje o potrebi posebnog plaćanja teškoga fizičkog rada također smo već pokazali da se slabo uklapa u načelo zasluga, te da ga nešto jače podržavaju samo fizički radnici. Iznijeli smo i dojam kako je to mišljenje - neovisno o svojoj formulaciji ("veće plaće od drugih") - zapravo "pročitano" više kao zahtjev da se plaće fizičkih radnika *izjednače* s drugima, nego da budu više od njih.

Kako (ponovno) možemo vidjeti, tvrdnje koje tvore ovaj faktor u ukupnom su uzorku naših ispitanika slabo prihvaćene, ali su - što smo ranije detaljno pokazali - nešto prihvaćenije u skupini niže obrazovanih i onih sa životnim standardom nižim od prosjeka. S punim pravom taj se faktor može imenovati kao "konzervativni egalitarizam". Podsjećamo da je autor sintagme "sindrom egalitarizma" akademik Josip Županov, a atribut "konzervativni" dodali smo osobito s obzirom na negativan stav prema ravnopravnosti spolova. Bez toga (takvog) stava ovo bi se shvaćanje socijalne pravde moglo nazvati i *načelom jednakosti*.

Drugi faktor ima gotovo suprotna obilježja. Uključuje oba mišljenja koja predstavljaju načelo ovlasti, ali i jedno koje se odnosi na načelo funkcionalne nejednakosti:

- Svatko ima pravo zadržati ono što je (pošteno) stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih (načelo ovlasti - 9),
- Svatko ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga sva djeca neće ravnopravno krenuti u život (načelo ovlasti - 5),
- Svim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobar profit, jer na kraju od toga svi imaju koristi (načelo funkcionalne nejednakosti - 12).

Iako naši ispitanici nisu poduzetnici, odnosno vlasnici, nego zaposlenici, čini nam se opravdanim ovaj faktor imenovati kao "vlasnički antiegalitarizam" - "antiegalitarizam" stoga što se sve tri tvrdnje zapravo zalažu za "pravedne *razlike* u bogatstvu", a "vlasnički" zato što je ovdje riječ o bogatstvu koje se više temelji na vlasništvu nego na radu. Takav sklop mišljenja o socijalnoj pravdi je - kako vidimo po rangovima - osrednje prihvaćen među hrvatskim radništvom. Možemo mu ostaviti i naziv načela ovlasti, jer i njegova treća sastavnica "ovlašćuje" poduzetnika da raspolaže profitom (uz pretpostavku da će on to učiniti i u korist općeg dobra).

Treći faktor predstavlja, možemo reći, "pročišćeno" načelo zasluga, pa ćemo ga tako i imenovati - "visoko vrednovanje osobnih zasluga", ili "načelo osobnih zasluga". Tvore ga dva mišljenja koja su među najprihvaćenijima, i jedno koje je u ukupnom uzorku prihvaćeno osrednje, ili točnije rečeno "bipolarno" - obrazovaniji se s njime izrazito slažu, a manje obrazovani znatno slabije:

- Osobno zalaganje na radu treba snažno utjecati na visinu plaće (načelo zasluga - 1),
- Odgovornost koju netko snosi na radu treba snažno utjecati na visinu njegove plaće (načelo zasluga - 4),
- Razina obrazovanja (stručna sprema) treba snažno utjecati na visinu plaće (načelo zasluga - 10).

U četvrtom faktoru sadržana su tri visoko prihvaćena mišljenja. Iako jedno od njih "teoretski" pripada načelu potreba, ovaj je faktor ipak temeljno obilježen stavom prema izjednačavanju šansi kao uvjetu "socijalno pravednih socijalnih razlika". Naime, oni koji žive ispod granice siromaštva (kojima, dakle, nije zajamčen niti "pristojan" minimalni životni standard) zapravo su socijalno hendikepirani, te se kao takvi ne mogu uključiti u "ravnopravnu utakmicu" za stjecanje nejednakog bogatstva. Uostalom, za takve se ljude u novije vrijeme sve više uobičuje naziv "socijalno isključeni". Stoga ćemo ovom faktoru ostaviti naziv "načelo jednakih šansi" (podsjecamo kako je iz "izvornog" opisa tog načela ispaao stav prema ravnopravnosti spolova, kojega su naši rezultati pridružili faktoru konzervativnog egalitarizma):

- Vlada, odnosno država, svakome mora jamčiti minimalni životni standard (načelo potreba - 3),
- Pravedno je da neki budu bogatiji od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zarađivanje (načelo jednakih šansi - 6),
- Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama davati posebnu pomoć, kako bi i oni imali jednake mogućnosti za uspjeh u životu (načelo jednakih šansi - 2).

Napokon, u petom su faktoru ostala tri, u cjelini osrednje prihvaćena, mišljenja o socijalnoj pravdi:

- Za zalaganje na radu poticajne su samo velike razlike u plaći (načelo funkcionalne nejednakosti - 14),
- Ljudi neće prihvaćati dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni (načelo funkcionalne nejednakosti - 8),
- Pametniji i spretniji zaslužuju veće plaće od drugih (načelo zasluga - 11).

Budući da se sve tri tvrdnje koje čine ovaj faktor zapravo zalažu za veće raspone plaća, mogli bismo ga - za razliku od "vlasničkog" - nazvati "zaposleničkim antiegalitarizmom".

Smisao tih tvrdnji zapravo je sličan onima koje opisuju načelo osobnih zasluga, ali se one temelje - rekli bismo u pomanjkanju boljeg izraza - na različitom moralnom pristupu: dok je u visokom vrednovanju osobnih zasluga sadržan zahtjev da dobar (već obavljani) rad bude pošteno plaćen, "zaposlenički antiegalitarizam" sadrži stav kojim se veće zalaganje na radu, prihvaćanje dodatne odgovornosti i "angažiranje vlastite pameti i(li) spretnosti" *unaprijed uvjetuje* većom plaćom. Možda takvom shvaćanju socijalne pravde, odnosno pravedne raspodjele društvenog bogatstva, najbolje odgovara naziv "načelo opravdanih razlika".

Na temelju faktorske analize možemo, dakle, zaključiti kako hrvatsko radništvo "prepoznaje" pet načela socijalne pravde. Svi radnički slojevi - neki više, neki manje - prednost daju shvaćanju prema kojem je najpravednija ona raspodjela društvenog bogatstva koja svima osigurava jednake šanse u natjecanju za nejednake dobitke, pri čemu kao najvažnije mjerilo ističu osobne zasluge, a napose osobno zalaganje na radu. Načelo (bezuvjetne) jednakosti najslabije je prihvaćeno, a njegova će se "popularnost" vjerojatno i dalje smanjivati, osobito pod uvjetom porasta životnog standarda svih, a u prvom redu onih koji danas u Hrvatskoj nisu samo "relativno najsiromašniji", nego doista siromašni.

Zaključak

Na kraju je zapravo ostalo malo toga što bismo mogli reći kao zaključnu poruku našeg istraživanja, a da to već nije (pa i više puta) ranije spomenuto. Sa zadovoljstvom (i s tek ponešto pretjerivanja) možemo konstatirati kako je istraživanje počelo ispunjavati svoju osnovnu svrhu i prije nego su rezultati cjelovito obrađeni i objavljeni: neki su sindikalni djelatnici te rezultate - već na temelju njihova prethodnog predstavljanja - prepoznali kao poticaj za vlastito promišljanje konkretnih sindikalnih aktivnosti.³⁹ Ponoviti ćemo: nikakvo *jedno* istraživanje ove vrste

ne može dati ni iole konačne znanstvene odgovore, niti precizne "recepte" za praktičnu primjenu. Uostalom, podjednako nema kraja ni znanstveno istraživanje, niti (svakodnevna) borba za socijalnu pravdu.

Zaključimo riječima profesora Nikole Tintića: "Socijalnu pravdu i dalje treba razmatrati pretežno kao ideju i ideal. Naime, sadržaji socijalne pravde još su uvijek pretežno ideja - velika ideja - ideja vodilja, pa i ideal, daleko prije i više negoli (iako prihvaćeni) premalo ostvareni princip. To sve potiče i teoretsku misao o socijalnoj pravdi, ali još ne pruža dovoljno mogućnosti da se bilo koja teorija o socijalnoj pravdi sveobuhvatno razvije i praksom verificira. Štoviše, stvar je svih društvenih znanosti da to sve pažljivo prate, istražuju, proučavaju i ocjenjuju, ali još i dalje: socijalnu pravdu kao ideal, a socijalne nepravde kao stvarnost. (...) Afirmacija, a napose realizacija socijalne pravde, koliko god je samo djelomična, istodobno je i negacija, a napose sprječavanje uzroka i otklanjanje posljedica socijalnih nepravdi. Socijalne akcije u korist socijalne pravde ne ostaju samo moralni čin, već postaju i praktički društveno-politički, društveno-ekonomski i radni, pa i društveno-humani čin, sredstvo, mjerilo, kriterij. Socijalnim akcijama za ostvarivanje sadržaja socijalne pravde bar nešto novo je stvoreno i naučeno, a socijalnim akcijama protiv socijalnih nepravdi bar nešto od staroga je uništeno, izmijenjeno i zaboravljeno. Stanje (u spletu potreba - želja - mogućnosti - ostvarenja) postupanjem 'po sredini' (tj. kompromisno), tj. s 'malo pravde' i 'malo nepravde', ne rješava, iako aktualizira prave probleme socijalne pravde. Kompromisno rješenje, uz to, uključuje trajnu mogućnost da se 'od sredine' može ili naprijed ili natrag. Socijalna pravda imala bi značiti 'naprijed' ..., ali ga ničim sama ne može jamčiti."⁴⁰

39 Vidi članak mr. Vesne Mlinarić, "Kako udovoljiti zahtjevima članstva", *Sindikalna akcija* 169/170 od 1. svibnja 1998., str. 32-33.

40 Ranije navedeno djelo, str. 53-54.

PRILOG 1.

Izbor iz dopisanih poruka i komentara

Napomena: U izvornim tekstovima komentara i poruka učinjene su tek minimalne redaktorsko-lektorske intervencije. Ovdje je njihov redoslijed uglavnom slučajan. Dopisani tekstovi "u grubo" su svrstani u tri skupine: općenite osvrte na stanje u zemlji, "poruke" sindikatima, te komentari u vezi sa samim istraživanjem, odnosno sadržajem anketnog upitnika. Grupiranje, dakako, nije moglo biti sasvim dosljedno. Ispušteni su neki tekstovi koji ponavljaju ono što je ranije rečeno.

Mislim da prave vrijednosti još dugo neće isplivati na površinu, a da bih detaljnije obrazložila svoje mišljenje, trebalo bi još mnogo papira.

Ž., 30-39 god., VSS, tročlana ob., prihod po članu manji od 500 kn, član Samostalnog sindikata drvne i papirne industrije

Do kada će nam troškovi struje, plina, komunalija i ostalog biti veći od ostatka za golo preživljavanje? Kada će stranka na vlasti prestati s maltretiranjem o poboljšanju standarda umirovljenika, o davanju povoljnih kredita mladima, o rastu zaposlenosti itd.? Vidimo samo pusta obećanja! Što sindikat misli poduzeti da poboljša standard velikih porodica (s mnogo djece), koje su većinom prepuštene društvu, jer oni koji radaju toliko djece nisu svjesni roditeljske odgovornosti?

Ž., +50 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu 750-1.000 kn, nije član sindikata

Poduzeće u kojem radim je po drugi put u stečaju!

M., +50 god., četveročlana ob., prihod po članu manji od 500 kn, rukovodni posao, član Sindikata TOKG

Mišljenja sam da bi se više pažnje trebalo posvetiti invalidima, samohranim roditeljima i roditeljima invalidne djece.

Ž., 40-49 god., PKV, dvočlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata TOKG

Na Birou sam! Smatram da naša Hrvatska može samo naprijed i naprijed, ako neće zapostaviti svoje radništvo o kojem se danas tako malo govori. Morali bi povesti više računa o radnicima koji su na Birou, a starosti su između 35 i 55 godina, jer smatram da je taj dio radništva danas zapostavljen. Dobili su otkaze, a njima se teže manipulira (od strane poslodavaca) nego s radnom snagom koja je tek sada izašla iz školskih klupa. Lošije ne može biti!

Ž., 30-39 god., KV, tročlana ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata PPDIV

Kako da dobijem plaću koja mi nije isplaćena od ožujka 1995. godine, a poduzeće je u blokadi? Kada ću se naplatiti?

M., 40-49 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata PPDIV

Jedno veliko pitanje Vladi Republike Hrvatske. Željela bih da mi odgovore dokle će ovi ljudi izdržati ovakav jadan život. Kada će prestati pljačkanje imovine koju su stekli radnici radeći u poduzeću kojega su sami izgradili, a sada su na cesti i nemaju osnovna sredstva da mogu svojoj djeci kupiti samo kruha, a kamo li nešto drugo.

Ž., 40-49 god., NKV, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata EKN

Nemam prevelike želje u životu, ali želim život dostojan čovjeka, da normalno mogu živjeti, da ne moram svaki mjesec misliti kako ću spojiti kraj s krajem, te da djeci mogu pružiti više nego sada. I da mi od plaće ostane nešto i za ostale potrebe, koje nisu baš male, a ne da s plaćom mogu podmiriti samo čekove i više mi ništa ne ostane.

M., 30-39 god., VKV, pet (ili više) članova ob., prihod po članu 500-750 kn, zaposlen u građevinarstvu, nije član sindikata

Krajnje je vrijeme da se nešto važno poduzme u korist radnika. Obustaviti otpuštanje. Zaustaviti grabljivizam u tvornicama koje su radničke ruke stekle svojim mukotrpim radom. Donijeti neki zakon po kojem ti je poslodavac dužan isplatiti plaću u svakom mjesecu.

Ž., 40-49 god., NKV, četveročlana ob., prihod po članu manji od 500 kn, član Sindikata EKN

Nikad većeg kriminala, veće nepravde, veće pokvarenosti, većeg nezadovoljstva.

Ž., +50 god. VSS, dvočlana ob., prihod po članu viši od 1.500 kn, član nenavedenog sindikata

Ako smo uzeli neki primjer demokracije i provođenja demokratskih promjena, tada ga je trebalo uzeti u paketu - onakav kakav je napravljen ili kupljen, a ne iz toga paketa uzeti samo ono što odgovara pojedinom sloju ljudi, i tako ga provoditi i tumačiti.

M., 30-39 god., VSS, tročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata zaposlenih u šumarstvu

A što bi bilo da nije ovo što je? Vjerujem, puno gore.

M., 40-49 god., SSS, pet (ili više) članova ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata ZAP-a

"Hvala" gospodinu predsjedniku i njegovim suradnicima koji žive kao najbogatiji Amerikanci, a sve nas koji smo nekada živjeli kao ljudi pretvorili su u sirotinju, a Republiku Hrvatsku u zemlju nesigurnosti i nepovjerenja. Pitajte dokle će trajati pljačka i maltretiranja u iseljenim područjima: Knin, Lika, Kordun i ostala. "Svaka im čast!"

Ž., +50 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata trgovine

Želim život dostojan čovjeka!

Ž., 40-49 god., SSS, tročlana ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata PPDIV

Gdje je u ovom brodolomu gospodarstva donji prag izdržljivosti radništva? Gdje su radikalnije sindikalne akcije? Nakon poplave lažnih obećanja nema više vremena za čekanje!

Ž., 40-49 god., VSS, dvočlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata trgovine

Mislim da je ovo sve nepošteno kupljeno (mislim na dionice). Mnogo ljudi je ostalo bez posla, i visokih časnika bivše JNA koji su se odmah stavili na raspolaganje (a Hrvati su). Velika je razlika u visini plaća i to će dovesti do socijalnih nemira. Ovakva Hrvatska za većinu ljudi je zemlja u kojoj ekonomski ne mogu živjeti.

*Ž., 40-49 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, nije član sindikata*

Treba zaustaviti hercegovačku mafiju. U Zagrebu i drugdje u Hrvatskoj ima puno sirotinje koja gladuje, dok se ratni profiteri časte u Interkontinju, a televizija ih snima.

*Ž., 40-49 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata trgovine*

Mišljenja sam da je pretvorba poduzeća izvršena u krivo vrijeme - u ratu, te da su u njoj učestvovali rukovodioci iz prethodnog sistema, koji su se njome okoristili. U procesu pretvorbe dali su šturu ili nikakve informacije i naputke onima koji su stekli imovinu poduzeća, a oni sami su vladali kao da je to isključivo njihovo, odnosno onih kojima je jeftino prodano. Posljedica: kolaps i opće nezadovoljstvo.

*Ž., 40-49 god., VSS, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata trgovine*

Mislim da u ocjenjivanju pozitivnog i negativnog u Hrvatskoj ono negativno vodi pred pozitivnim, i to 4:2.

*M., 40-49 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, član Sindikata graditeljstva*

Veća prava sindikatima! Ne kriti se iza stranke (HDZ - prije komunisti, vidi se da je "uljez"!). Nema demokracije! "Poslodavac" - tko ga je izabrao? Nitko, ili HDZ! Vladavina bezakonja! O produktivnosti ni ne govorimo, sve se svodi na nekakvo "poduzetništvo"! Što je to, nego neopravdano bogaćenje? Pretvorba bez natječaja (ilegalna)! Kršenje ljudskih prava na rad i vrednovanje rada! Upravni odbor i nadzorni organ - sve je to jedno te isto, bez izbora. Financijska policija je vidljivo nemoćna, ili je podmićena, nema je. Vratiti SDK i pravilnu raspodjelu! Diskutabilni su troškovi poslovanja itd. (prekovremeni rad, broj zaposlenika ...).

*M., +50 god., VKV, tročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, član Sindikata graditeljstva*

Zakonom jamčiti veću sigurnost zaposlenih, koja je, na žalost, u ovom trenutku veoma niska!

*Ž., 30-39 god., SSS, dvočlana ob., prihod po članu viši od
1.500 kn, član Sindikata radnika u djelatnosti zdravstva i MIO*

Mislim da bi vlada trebala smanjiti poreze na plaću, carine za potrebe kućanstva, cestarine za osobna vozila, a trebala bi povećati poreze na skupocjene automobile, vile i jahte.

*M., 20-29 god., SSS, samac, prihod viši od
1.500 kn, član Sindikata ZAP-a*

Ljudima treba osigurati posao, a ne socijalnu pomoć.

*Ž., +50 god., VSS, tročlana ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata metalaca*

Poduzeće mi je ušlo u pretvorbu, pokupili radnicima za godinu dana novce, pa ga je država likvidirala. Sada nemam ništa nego još koji mjesec otkaznog roka.

*M., 30-39 god., KV, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata metalaca*

Želim da od moga rada (plaće) mogu obitelji priuštiti pristojan (dostojan čovjeka) život.

*M., 40-49 god., KV, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu manji od
500 kn, član Sindikata prometa i veza*

Tvornice treba dati menadžerima, a ne lopovima. Platiti rad menadžera, a ne političku podobnost.

*M., +50 god., KV, tročlana ob., prihod po članu
750-1.000 kn, član nenavedenog sindikata*

Ne samo rad, zalaganje, odgovornost ... Potrebno je ostvariti rezultat pa onda dođe plaća.

*M., 40-49 god., VKV, četveročlana ob., prihod po članu
750-1.000 kn, član Sindikata EKN*

Zaposlite nam djecu!

*M., 40-49 god., VKV, četveročlana ob., prihod po članu 500-750
kn, član Sindikata graditeljstva*

Predlažem svoja pitanja za ovakve ankete: Jeste li ste zadovoljni što vas krađu? Je li u redu što su pojedinci "pretvorili" društveno poduzeće na svoje ime? Je li u redu da za to nisu platili ni kunu osobnog novca? Je li u redu da srpska djeca otvaraju banku na hrvatskom Kaptolu? Je li u redu što nećemo doživjeti blagostanje? Je li u redu da svemu tome dođe kraj? Ah, jebi ga!

M., 40-49 god., VKV, pet (ili više) članova ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata PPDIV

Bez obzira na situaciju u kojoj se nalazimo, mišljenja sam da se moglo više toga učiniti u svim segmentima djelovanja. Imamo previše bogatih (bogatstvo stečeno nepravim putem) u svim strukturama društva pa i u predsjedničkoj obitelji. Ovo sadašnje "demokratsko" društvo oplemenio bih pozitivnim ponašanjima iz bliže prošlosti (da ne kažem iz bivšeg sistema). Mišljenja sam da će nam biti i gore sve dok bude energija usmjerena u pravcu nepoštena borbe za vlast i tu ne vidim kraja. U sadašnjoj vladajućoj strukturi ima puno moćnika koji su malo živjeli na ovim prostorima (smatraju se političkim emigrantima) a razmahali su se punom parom i guše zdrave i sposobne snage. Oni su za mene uvijek bili delinkventi i asocijalnog ponašanja. Svi oni mašu barjacima i nabijeni su mržnjom na sve što nije "veliko hrvatsko".

M., +50 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Samostalnog sindikata radnika u zdravstvu

Smatram da bi pojedinci koji su se nepravedno obogatili na račun radnika i seljaka morali odgovarati ako Hrvatska želi biti pravedna država. Ovakvom privatizacijom sudbina radnika polako ide prema formi "najamni radnik" bez bilo kakvih prava i smatram da će prije ili kasnije doći do socijalnih nemira ako se nešto bitno ne promijeni, što je teško vjerovati.

M., 30-39 god., VKV, četveročlana ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata graditeljstva

Moje je mišljenje da je u većini pretvorbi učinjena velika nepravda, da ne kažem pljačka, od strane ljudi koji su se tada našli na rukovodećim mjestima. Još je žalosnije što u tim radnjama sudjeluju lokalne vlasti i državni djelatnici na rukovodećim dužnostima, kao i sudstvo koje bi trebalo takve slučajeve razotkriti.

M., +50 god., SSS, pet (ili više) članova ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata graditeljstva

Hrvati se dijele na "velike" i male, a Hrvatska je majka samo tim "velikima", dok je maćeha svima malima, koji su na žalost u većini.

M., +50 god., KV, tročlana ob., prihod po članu viši od 1.500 kn, član Sindikata metalaca

Privatizacija je jedna krađa. Omalovažavanje svega stvorenog u proteklih 50 god., a na tome su se obogatili. Sramota!

M., +50 god., KV, četveročlana ob., prihod po članu viši od 1.500 kn, nije član sindikata

Živim lošije od prosjeka, jer sam za svoju obitelj morao kupiti stan na kredit, s 20% godišnjih kamata. Rata iznosi 2.500 kn mjesečno. Živim lošije nego prije rata, jer tada nisam imao obitelj. Bio bih spreman i na manje demokratije i na lošiji standard, ako je to bilo ulaganje u oslobođenje Hrvatske.

M., 20-29 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata novinara

Smatram da se država ne brine jednako o svima. Mislim na prevliku brigu za vojne umirovljenike i članove njihovih obitelji u odnosu na nas koji živimo tu, a živjeli smo tu i za vrijeme rata i izvršavali redovito svoje radne obveze. Smatram da u vrijeme Domovinskog rata nije bilo jednako biti radnik u Osijeku i u Zagrebu. Smatram da bi nama u mjestima gdje su bile ratne strahote trebalo dati neka priznanja u bilo kojem vidu.

Ž., 40-49 god., SSS, pet (ili više) članova ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata graditeljstva

Kroz anketu u svim županijama trebalo bi doći do imena obogaćenih u pretvorbi i javno ih objaviti.

Ž., 40-49 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata graditeljstva

Ne znam čemu služi učlanjenje u bilo koji sindikat. Članarinu plaćamo redovno, to je izgleda najvažnije, a sve ostalo nije važno. Čak nam nisu osigurana sredstva za jubilarne nagrade zaposlenih djelatnika, što je sramotno.

Ž., 30-39 god., SSS, tročlana obitelj, prihod po članu niži od 500 kn, član Sindikata radnika u djelatnostima Zdravstva, MIO i socijalne zaštite

Treba se posebno pobrinuti za zaposlenje samohranih majki poslije privatizacije (otkaza). Više radnih mjesta, da radnik lakše nađe drugi posao kad ostane bez sadašnjeg.

*Ž., 30-39 god., NKV, tročlana ob., prihod po članu
500-750 kn, član Samostalnog sindikata u djelatnosti zdravstva*

Oduzimanjem kapitala od ratnih profitera i pogrešne pretvorbe zaposlili bismo na tisuće radnika!

*M., 40-49 god., VKV, četveročlana ob., prihod po članu niži od
500 kn, član Sindikata PPDIV*

Standard ne obuhvaća samo prihode, nego i uvjete života. S obzirom da sam podstanar i samac, mislim da mi je standard lošiji nego što izgleda.

*Ž., 30-39 god., živi sama, prihod viši od
1.500 kn, nije član sindikata*

Smatram da su ova pitanja vezana uz državnu politiku koja kroji sudbinu radnika i poduzeća. Zato bi bilo bolje da višestranački sustav uistinu profunkcionira na demokratski način, da se može čuti glas radnika makar i do predsjednika države, jer smatram da problemi koji su dolje ne dođu do kraja, pa se tako ne mogu kvalitetno ni riješiti.

*M., 30-39 god., VKV, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, član Sindikata drvne i papirne industrije*

Sindikat bi se morao jače boriti za radnička prava - tu mislim na vodstvo sindikata u Republici.

*M., 30-39 god., KV, tročlana ob., prihod po članu
750-1.000 kn, član Sindikata trgovine*

Potrebna je puno jača borba protiv korumpirane vlasti, a posebno protiv apsolutizma!

*M., 40-49 god., SSS, tročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500
kn, nije član sindikata*

Trebalo je i nekoliko pitanja o sindikatima, tj. sindikalnim udrugama, nešto o nama samima, zar ne?!

*M., +50 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, član Sindikata ugostiteljstva i turizma*

Vi gore morate biti dosljedniji i odlučniji!

*Ž., 30-39 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, nije član sindikata*

Mislite na nas malene!

*M., 30-39 god., KV, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu manji od
500 kn, član Sindikata drvne i papirne industrije*

Što žešće protiv mafijaša!

*Ž., 30-39 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata trgovine*

Osim što plaćamo članarinu, želimo veću angažiranost sindikata u zaštiti prava zaposlenih. Treba prisiliti poslodavce na redovne isplate plaća i svih novčanih primanja - otpremnina, jubilarnih nagrada itd. Prisiliti Vladu da uvažava stavove sindikata. Sumnjam u uspjeh, jer je kriminal u našem društvu pustio duboke korijene. Zajedno bismo trebali biti jači!

*Ž., 40-49 god., SSS, tročlana ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata radnika male privrede i zanatstva*

Vrijeme je da se krene!

*M., 40-49 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu 1.000-
1.500 kn, član Sindikata financijskih djelatnika*

Zapostavili ste pretvorbu i privatizaciju s mnogo lopovluka. Zapostavili ste problem ekstremnog nacionalizma (šovinizma) i nacionalne mržnje. Zapostavili ste spregu političara/voda - moćnika na vlasti s apologetskim novinarstvom. Zapostavili ste doprinos crkava nacionalizmu i konzervatizmu, usprkos ekumenizmu koji zagovara Papa. Zapostavili ste činjenicu da zaposleni imaju minimalnu zaštitu, a građani nikakvu.

*M., +50 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, nije član sindikata*

Sadašnji standard moje obitelji (vrlo loš) trebao bi uskoro postati vrlo dobar, tako da bi ovaj upitnik drukčije izgledao da ga ispunjavam u skoroj budućnosti.

*Ž., 30-39 god., SSS, tročlana ob., prihod po članu
750-1.000 kn, član Samostalnog sindikata u djelatnosti zdravstva i MIO*

Pitanje broj 22 je pogrešno, odnosno totalno pogrešno postavljeno. U životu nema dobivanja - nego treba omogućiti svakom čovjeku da radi, a za svoj rad da dobije adekvatnu zaradu. Ovu primjedbpu potvrđuje pitanje pod brojem 25 (svima jednake mogućnosti za rad i zaradu).

M., 40-49 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu niži od 500 kn, član Sindikata metalaca

Nije obuhvaćeno jedno od važnih pitanja, primjerice koliko je kvalitetno informiranje važno za razvoj demokracije i višestranačja, je li informiranje (dnevni tisak) svakome dostupno, te da li bi trebalo biti dostupno s obzirom na životni standard.

Ž., 30-39 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata novinara

Što je jednakost, sloboda, mirotvorstvo, pravda ...? Koji je prosječan standard? Te i slične nejasnoće će vam uništiti valjanost i dosljednost ankete, pa je odmah možete baciti u koš i napraviti novu.

Ž., 20-29 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Nezavisnog sindikata bibliotечnih djelatnika

Anketa je nedovoljno precizna u nekim pitanjima, pa odgovori mogu biti pogrešno shvaćeni. No, to "bije" svaku anketu. Mislim prvenstveno na pitanja 21-33 zbog različitosti u shvaćanju, tj. tumačenju. Proveo sam ugodnih pola sata uz ovaj papir i sam sebi sada postavljam pitanja, naročito ona 11-20, pa mislim i - što će biti za godinu, za 10 godina? Što ćemo za sobom ostaviti?

M., 30-39 god., VSS, tročlana ob., prihod po članu viši od 1.500 kn, član Sindikata u zdravstvu, MIO i soc. zaštiti

Svaka demokracija pretpostavlja i vjersku slobodu, a o tome ni jednog pitanja!! Zašto nema pitanja o demokracičnosti samog sindikata? Cijela anketa ima marksistički naglasak i oblik na koji je sastavljena.

M., 40-49 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata radnika u komunalnim i stambenim djelatnostima

Nije obuhvaćena skrb za mlade obitelji (stambeni problemi), a time i demografska obnova mlade hrvatske države.

M., +50 god., SSS, dvočlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, nije član sindikata

Hvala na anketi, lijepo je da o tome još netko brine osim nas smrtnika. Bilo bi dobro da uspijete u svojim namjerama, kako bismo počeli dostojanstvenije živjeti. Hvala!

Tomašević, Ž., 40-49 god., VSS, tročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, član Sindikata medicinskih sestara i tehničara

U upitniku nema pitanja "da li sada uopće radite?". Ja sam godinama radila, a sada sam na Zavodu za zapošljavanje. Najveća mi je želja da mogu raditi i pristojno živjeti!

Ž., 30-39 god., SSS, pet (ili više) čl. ob., prihod po članu manji od 500 kn, član Sindikata PPDIV

Pitanje br. 30 je loše formulirano - zavisi od poštenja poduzetnika da li sav profit zadržava za sebe, što je u našim uvjetima normalno. Pitanja o vlasničkom odnosu, nasljedstvu i raspodjeli plaća nisu dorečena i pravilno postavljena. Mnogi u ovoj državi su stekli bogatstvo (poduzeća, nekretnine, stanove ... na nezakonit način - preko veza, eskiviranjem zakona, krađom, prijevaram, zaštitom vladajuće stranke, položajem, varanjem i oduzimanjem zaposlenicima i drugim oblicima mešetarenja), dok mnogim bivšim vlasnicima nije vraćena imovina. Zato postoji velika razlika u definiciji poslodavca i poduzetnika, jer za razliku od gore navedenih primjera neki su u posao pošteno uložili svoja sredstva, svoj rad i znanje.

M., 30-39 god., KV, dvočlana ob., prihod po članu 750-1.000 kn, član Sindikata graditeljstva

Samo jedna primjedba koncepciji pitanja. Pitanja su postavljena na osnovi odnosa vlasnika i radnika (primjer: pitanje broj 30). Logično je svagdje da bolji profit vlasnika daje bolje i za radnika, osim danas u stvarnosti u našem društvu. Taj proces je kod nas obrnuto postavljen u odnosu na bilo kakvu logiku.

M., 30-39 god., SSS, četveročlana ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata ugostiteljstva i turizma

Po mom mišljenju pitanja su obuhvatila dobre teme. Nadam se da je većina anketiranih dobro odgovorila, jer u većini poduzeća ima nekih nepravilnosti - od same pretvorbe do viškova radnika, odnosno, dosta je radnika dovedeno u tešku situaciju.

M., 30-39 god., rukovodni posao, četveročlana ob., prihod po članu 500-750 kn, član Sindikata PPDIV

Nema dosta pitanja o socijalnoj pravdi.

*Ž., 40-49 god., VSS, tročlana ob., prihod po članu
750-1.000 kn, član Sindikata radnika u djelatnosti zdravstva*

Mislim da bi takve ankete trebalo češće provoditi i obuhvatiti što veći broj ispitanika, i to iskoristiti kod pregovaranja na svim razinama, od vlade na niže, jer vjerujem da će anketa dati dosta argumenata za dokazivanje umjetno prikazanog zadovoljstva. Pozdrav!

*M., 30-39 god., VKV, četveročlana ob., prihod po članu
750-1.000 kn, član Sindikata ugostiteljstva i turizma*

Anketni listić je solidan. Sastavite listić bez potrebe pisanja (ljudi se boje). Predlažem da se sindikalni čelnici ne anketiraju. Trebalo je "taknuti" kategoriju izbjeglica. Očekujem da se obznane rezultati ove ankete, a ne da se "izgube" kao neki raniji.

*M., 40-49 god., KV, tročlana ob., prihod po članu viši od 1.500
kn, član Sindikata prometa i veza*

Kažnjavanje ratnih zločinaca nije spomenuto. Niti pravo na planiranje obitelji - abortus da ili ne.

*Ž., 30-39 god., SSS, dvočlana ob., prihod po članu
500-750 kn, član Sindikata ugostiteljstva i turizma*

Na pitanje br. 37 dala sam ocjenu "1", jer smatram da nije važno koliko se netko zalaže na poslu - tu su važni rezultati, a pedagogiju ostavimo školama. U cilju demokratizacije industrije neophodno je da svim zaposlenicima bude ponuđeno učlanjenje u granske sindikate (konkretno pristupnice, telefoni, telefaksi, adrese, imena mjerodavnih osoba za pružanje potrebnih informacija). To je neophodno da pojedine zemljovidne i političke sredine u Hrvatskoj ne budu periferija u smislu mogućnosti rješavanja egzistencijalnih pitanja.

Ž., 40-49 god., rukovodni posao, četveročlana ob., prihod po članu 1.000-1.500 kn, nije član sindikata

Zašto je i u ovom Anketnom upitniku obrazovanje i kultura na posljednjem mjestu? Oprostite, krivo sam vidjela! (Napomena: Pitanje - koje je precrtano - odnosi se na redoslijed područja djelatnosti, tj. na staru Jedinственu klasifikaciju djelatnosti)

*Ž., 40-49 god., VSS, četveročlana ob., prihod po članu
1.000-1.500 kn, član Sindikata hrvatskih učitelja*

PRILOG 2.

Centar za
industrijsku
demokraciju



Industrial
Democracy
Centre

10000 Zagreb, Trg kralja Petra Krešimira IV. br. 2
Tel.: ++385 1/41 30 72 i 41 12 02; Fax: ++385 1/41 05 15 i 41 30 62

ANKETNI UPITNIK

Poštovana gospodo, poštovani gospodine!

Molimo Vas da sudjelujete u provođenju jednoga znanstvenog istraživanja, koje će našem Centru pomoći u pripremi različitih aktivnosti u korist hrvatskog radništva.

Zanimaju nas Vaša mišljenja o nekim pitanjima socijalne pravde i njezina ostvarenja u Republici Hrvatskoj danas.

Ispitivanje je potpuno anonimno, što znači da nigdje ne morate upisati svoje ime, tako da nitko neće znati koje ste odgovore dali upravo Vi. Stoga očekujemo da će Vaši odgovori biti potpuno iskreni.

U ovom upitniku nalazi se više pitanja i tvrdnji. Način odgovaranja, koji je posve jednostavan, bit će objašnjen uz svaku skupinu pitanja, odnosno tvrdnji.

Na kraju upitnika nalazi se i nekoliko pitanja o Vama i Vašoj obitelji. Molimo Vas da i na njih odgovorite. Ni jedan od tih odgovora neće narušiti Vašu anonimnost. Ovim će upitnikom biti ispitano više od 1.500 ljudi u različitim dijelovima Hrvatske.

UNAPRIJED VAM SRDAČNO ZAHVALJUJEMO NA SURADNJI!

Veljača 1997.

Svako društvo nastoji ostvariti ono što smatra vrijednim. Nas na početku zanima koliko važnost Vi osobno pridajete društvenim vrijednostima koje su navedene u nastavku. Odgovaranje je veoma slično školskom ocjenjivanju: uz pojedina vrijednost trebate samo zaokružiti onu brojku koja najbolje izražava Vaše osobno mišljenje o toj društvenoj vrijednosti. Brojke imaju sljedeća značenja: 1 = to nije nimalo važno, 2 = to je samo donekle važno, 3 = to je osrednje važno, 4 = to je prilično važno, 5 = to je veoma važno. Molimo Vas da odgovorite na svako pitanje.

- | | | | | | | |
|----|-------------------------------------|---|---|---|---|---|
| 1 | Demokratski višestranački sustav | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 2 | Jednakost | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 3 | Mirovništvo | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 4 | Nacionalna ravnopravnost | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 5 | Nepovredivost vlasništva | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 6 | Čuvanje prirode i čovjekova okoliša | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 7 | Poštivanje prava čovjeka | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 8 | Sloboda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 9 | Socijalna pravda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 10 | Vladavina prava | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

Put do ostvarenja pojedinih društvenih vrijednosti može biti kraći ili duži. Prema Vašoj osobnoj procjeni, koliko su danas u Republici Hrvatskoj ostvarene iste vrijednosti čiju ste važnost upravo ocijenili? I ovdje se odgovara na sličan način školskom ocjenjivanju, a pojedine brojke znače sljedeće: 1 = to uopće nije ostvareno, 2 = to je samo donekle ostvareno, 3 = to je polovično ostvareno, 4 = to je ostvareno u znatnoj mjeri, 5 = to je potpuno ostvareno. Ako za neku vrijednost baš nikako ne možete ocijeniti koliko je ona ostvarena u Hrvatskoj danas, zaokružite upitnik (?), ali Vas molimo da taj odgovor izbjegavate koliko najviše možete.

- | | | | | | | | |
|----|-------------------------------------|---|---|---|---|---|---|
| 11 | Demokratski višestranački sustav | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 12 | Jednakost | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 13 | Mirovništvo | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 14 | Nacionalna ravnopravnost | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 15 | Nepovredivost vlasništva | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 16 | Čuvanje prirode i čovjekova okoliša | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 17 | Poštivanje prava čovjeka | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 18 | Sloboda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 19 | Socijalna pravda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |
| 20 | Vladavina prava | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | ? |

Ljudi različito misle o tome što je pravedno, a što nije. U nastavku slijedi nekoliko tvrdnji, odnosno mišljenja o tome. Molimo Vas da za svaku tvrdnju kažete koliko se Vi osobno s njom slažete. I ovdje trebate samo zaokružiti brojku koja najbolje opisuje Vaš osobni stupanj slaganja sa sadržajem pojedine tvrdnje. Pojedine brojke znače sljedeće: 1 = uopće se ne slažem, 2 = samo se djelomično slažem, 3 = niti se slažem, niti se ne slažem, ne mogu se odlučiti, 4 = uglavnom se slažem, 5 = potpuno se slažem. Molimo Vas da odgovor "ne mogu se odlučiti" izbjegavate koliko najviše možete.

- | | | | | | | |
|----|---|---|---|---|---|---|
| 21 | Vlada, odnosno država, svakome mora jamčiti minimalni životni standard | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 22 | Najvažnije je da svi ljudi dobiju ono što im treba, čak i ako to znači preraspodjelu novaca onih koji imaju previše onima koji nemaju dovoljno. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

- 23 Vlada mora propisati gornju granicu najveće plaće, odnosno zarade

1 2 3 4 5

- 24 Najpošteniji način raspodjele bogatstva i prihoda jest da svi dobiju jednako.

1 2 3 4 5

- 25 Pravedno je da neki ljudi imaju više novca ili bogatstva od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zaradivanje.

1 2 3 4 5

- 26 Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama, kao što su invalidi, kronični bolesnici, samohrani roditelji i slični, davati posebnu pomoć; kako bi i oni imali jednake mogućnosti za uspjeh u životu.

1 2 3 4 5

- 27 Ljudi koji rade teške fizičke poslove trebali bi imati veće plaće od drugih.

1 2 3 4 5

- 28 Čista je sreća biti pametniji i spremniji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće.

1 2 3 4 5

- 29 Za zalaganje na poslu poticajne su samo velike razlike u plaći

1 2 3 4 5

- 30 Sasvim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobar profit, jer na kraju od toga svi imaju koristi.

1 2 3 4 5

- 31 Ljudi neće prihvaćati dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni.

1 2 3 4 5

- 32 Svako ima pravo zadržati ono što je stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih.

1 2 3 4 5

- 33 Svako ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga сва djeca neće ravnopravno krenuti u život.

1 2 3 4 5

Sada slijedi nekoliko pitanja koja se odnose na Vaše osobno mišljenje o tome što je pravedna plaća, odnosno koliko bi na plaću zaposlenog trebale utjecati neke njegove osobine i okolnosti njegova života. Pojedine brojke ovdje znače sljedeće: 1 = nimalo ili vrlo malo, 2 = samo donekle, 3 = osrednje, 4 = prilično mnogo, 5 = jako mnogo. Ako se nikako ne možete odlučiti, zaokružite upitnik (?), ali Vas molimo da taj odgovor izbjegavate. Dakle, koliko bi na plaću zaposlenoga trebala utjecati...

- 34 ...Većičina obitelji koju on uzdržava?

1 2 3 4 5

- 35 ...To što je muškarac, a ne žena?

1 2 3 4 5

- 36 ...Razina njegova obrazovanja (školska sprema)?

1 2 3 4 5

- 37 ...Njegovo osobno zalaganje na radu?

1 2 3 4 5

- 38 ...Odgovornost koju on snosi na poslu?

1 2 3 4 5

Na kraju, molimo Vas da odgovorite i na preostala pitanja. U nekim odgovorima treba upisati, a u većini samo zaokružiti brojku ispred onoga odgovora koji se odnosi na Vas.

- 39 Kojea ste spola?
1. - žena
2. - muškarac

40. Koliko ste godina navršili?
1. - 19 ili manje
 2. - 20-29
 3. - 30-39
 4. - 40-49
 5. - 50 ili više
41. Kakvu ste školu završili?
1. - samo osnovnu ili manje od osnovne
 2. - školu ili tečaj za internu kvalifikaciju (PKV, 1. ili 2. stupanj)
 3. - srednju školu za radnička zanimanja (KV, 3. stupanj)
 4. - srednju školu za službenička zanimanja (SSS), školu ili tečaj za VKV (4. ili 5. stupanj)
 5. - višu ili visoku školu, fakultet (VŠS, VSS, 6. ili 7. stupanj)
42. Koliko članova broji Vaša obitelj (računajući i Vas)
- | 1 (samac) | 2 | 3 | 4 | 5 ili više |
|-----------|---|---|---|------------|
| | | | | |
43. Koliki je u posljednja tri mjeseca, prosječni mjesečni prihod po članu Vašega domaćinstva?
1. - manje od 500 kn
 2. - 500-700 kn
 3. - 750-1.000 kn
 4. - 1.000-1.500 kn
 5. - više od 1.500 kn
44. Jeste li vlasnik poljoprivrednog zemljišta većega od pola hektara (jednoga katastarskoga jutra, jedne rali)?
1. - ne
 2. - da
45. Kakva je prodaja Vašega posla? Radite li pretežno:
1. - fizički posao, na stroju ili "sa stvarima"
 2. - rutinski službenički posao, "s papirima"
 3. - srednjestručni posao u kojemu ste stalno u doticaju s ljudima (klijentima, "mušterijama", gostima, pacijentima, "strankama" i sl.)
 4. - visokostručni posao, ali ne rukovodni
 5. - rukovodni ili drugi posao u kojemu nadzirete rad više od 10 ljudi
46. Kako procjenjujete ukupni životni standard svoje obitelji u odnosu na prosjek u Vašemu kraju?
1. - mnogo lošiji od prosjeka
 2. - nešto lošiji od prosjeka
 3. - prosječan
 4. - nešto bolji
 5. - mnogo bolji od prosjeka
47. Kako procjenjujete sadašnji životni standard Vaše obitelji u odnosu na onaj neposredno prije rata?
1. - mnogo lošiji
 2. - nešto lošiji
 3. - jednak
 4. - nešto bolji
 5. - mnogo bolji
48. Kakav je vlasnički status poduzeća u kojem radite?
1. - privatno vlasništvo jednog čovjeka ili nekolicine ljudi
 2. - dioničko društvo u pretežnom vlasništvu nekolicine velikih dioničara
 3. - dioničko društvo u pretežnom vlasništvu zaposlenih
 4. - javno poduzeće, dioničko društvo u pretežnom vlasništvu države ili Fonda za privatizaciju
 5. - pretvorba nije završena

49. U koje područje djelatnosti je razvrstano poduzeće u kojem radite?
1. - industrija i rudarstvo
 2. - poljoprivreda i ribarstvo
 3. - šumarstvo
 4. - vodarstvo
 5. - građevinarstvo
 6. - promet i veze
 7. - trgovina
 8. - ugostiteljstvo i turizam
 9. - obrtništvo
 10. - stambeno-komunalne djelatnosti
 11. - financijske i druge usluge
 12. - obrazovanje i kultura
 13. - zdravstvena zaštita i socijalna skrb
 14. - uprava, fondovi, udruženja i sl.

50. Jeste li član sindikata?

1. - nisam
2. - jesam, i to (na crtu napišite što potpuniji naziv svojega sindikata):

51. Županija: _____